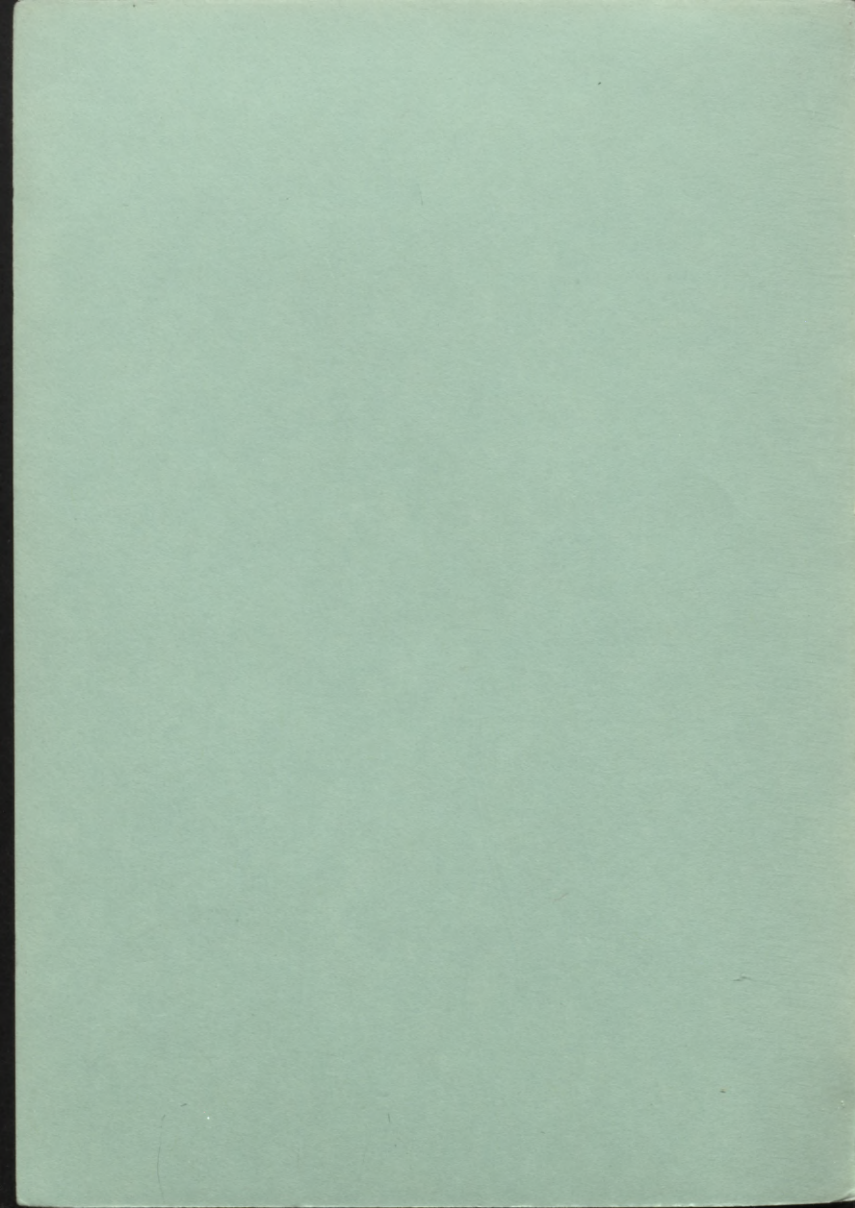

ZARI

LITTEKÄNÄ SAADOKSI

ZARI~84

THE BALTIMORE CENTER FOR THE STUDY OF THE HUMAN MIND
Sickholms
1984

ZARI-84

Vāks: Sarma Draviņa "Z A R I". Audums

2008-3
L 377

Dubl.
L
'82

LITERĀRĀ GADAGRĀMATA

ZARI

THE BALTIC SCIENTIFIC INSTITUTE IN SCANDINAVIA
Stokholmā
1984

Redaktore: Velta Rūķe-Draviņa

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA
91—

0308071371

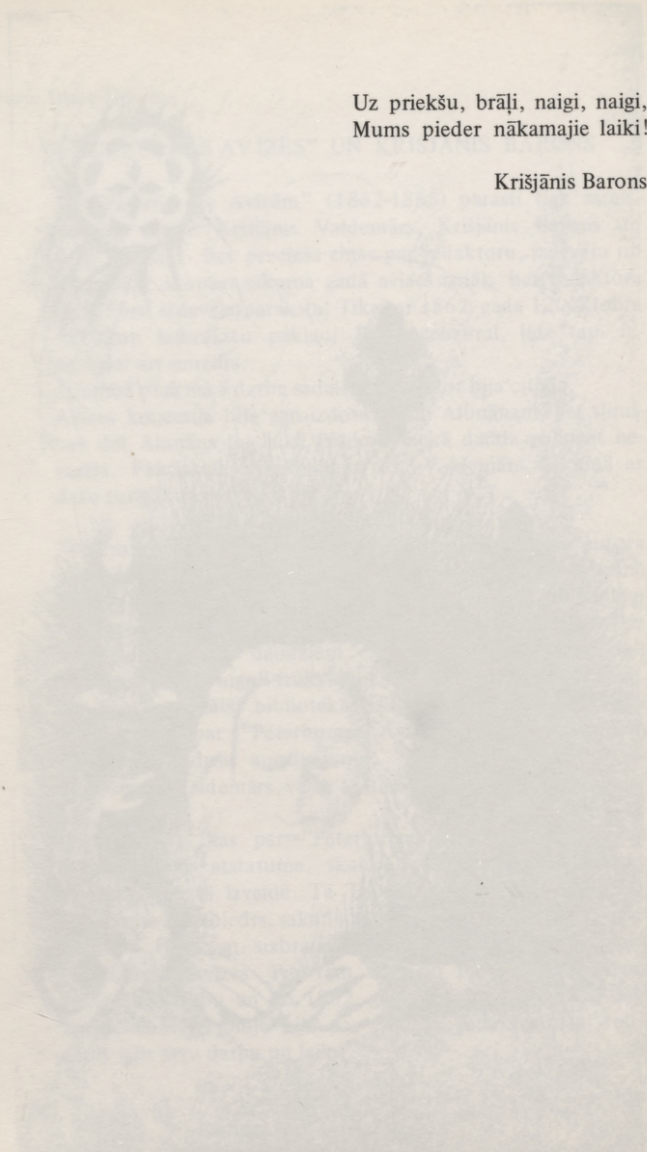
© The Baltic Scientific Institute in Scandinavia
Box 16 273 S - 103 25 STOCKHOLM

ISSN 0281-1073

Riksby Tryck
Stockholm
1984

Uz priekšu, brāļi, naigi, naigi,
Mums pieder nākamajie laiki!

Krišjānis Barons

"PĒTERBURGAS AVĪZES" UN KRIŠJĀNIS BARONS

1. Ar "Pēterburgas Avīzēm" (1862-1865) parasti tiek sasaitīti trīs vārdi: Krišjānis Valdemārs, Krišjānis Barons un Juris Alunāns. Bet precīzās ziņas par redaktoru, izdevēju un cenzoru ir skopas: sākuma gadā avīzes iznāk bez redaktora un arī bez izdevēja paraksta. Tikai ar 1862. gada 12. oktobra rīkojumu laikrakstu pakļauj Rīgas cenzūrai, līdz tam izdevējs ir arī cenzors.

Īstenībā praktiskā darba sadale acīmredzot bija citāda.

Avīzes koncesija bija gan izdota Jurim Alunānam, bet slimības dēļ Alunāns tai laikā Pēterpilī nekā daudz palīdzēt nevarēja. Faktiskais izdevējs bija Kr. Valdemārs, sākumā ar dažu turīgāku latviešu atbalstu.

"Pēterburgas Avīžu" raksti ne vienmēr ir parakstīti ar autora pilnu vārdu vai iniciāļiem; par daudziem vēl tagad nav skaidrs, kas tos sarakstījis vai rediģējis. Piem., Kr. Barona rakstītiem brīžiem ir paraksts "Baron", citreiz autors atminams aiz iniciāļa "B", bet daudziem citiem sacerējumiem, piem., par Brenci un Zvinguli trūkst jebkāda paraksta.

ZA Fundamentālās bibliotēkas izdotajā "Latviešu periodikā 1768-1919" par "Pēterburgas Avīžu" redakciju atrodam diezgan izplūdušu apgalvojumu: "Faktiskais red. pirmajos mēnešos K. Valdemārs, vēlāk K. Barons."¹⁾

Apcerējumos, kas par "Pēterburgas Avīzēm" rakstīti no mazāka laika atstatuma, skaidrāk pasvītota Kr. Barona loma laikraksta izveidē. Tā Teodors Zeiferts (1865-1929), Kr. Barona laikabiedrs, saka:

"Barons 1862. g. aizbrauca uz Pēterpili, kur sāka iznākt Pēterburgas Avīzes. Pie tām viņš no paša sākuma ņēma visciešāko dalību un no 1862. gada beigām līdz avīzes slēgšanai 1865. g. jūnijā bija par tās īsto redaktoru, tai veltīdams visu savu darbu un laiku".²⁾

Ari Valija Maurīte, kas 1935. gadā publicēja Kr. Barona bibliogrāfiju un datus par viņa mūža gaitām, par Pēterpils posmu atzīmē:

"1862.-1866. uzturas Pēterpilī un ir galvenais "Pēterburgas Avīžu" darbinieks visā avīzes izdošanas laikā no 1862. līdz 1865. gadam".³⁾

L. Roze, 1962. gadā apcerot "Latviešu valodu pirms simt gadiem", raksta: " 'Pēterburgas Avīžu' izdevējs (arī cenzors pirmajā posmā) bija K. Valdemārs, pirmais atbildīgais redaktors – J. Alunāns, faktiskais redakcijas darba vadītājs – K. Barons."⁴⁾

Augusts Deglavs 1893. gadā savā grāmatā "Latviešu attīstības solis no 1848. - 1875.g." sīkāk attēlo notikumu, kad "Pēterburgas Avīžu" dibinātāji sadalījuši savus darba pienākumus: "Īsi priekš Pēterburgas Latviešu avīžu dibināšanas sarādās šīs lietas piekritēji, veicinātāji un pabalstītāji Pēterburgā, Vasiļi-Ostrovā, "Dehio" hotelī, kur Valdemārs, tiem atklādams savus panākumus, arī izskaidroja, ka avīzi zem šādiem apstākļiem derīgāki izdot Pēterburgā, nekā Rīgā. / . . . / Vēlāku pie izriktotā goda mielasta tapa ievēlēti jaunās avīzes redaktori. Valdemārs, būdams cenzors, nevarēja šo amatu pieņemt, vai vismazāk klaji kā redaktors nedrīkstēja parakstīties, kādēļ tad viņa vietā ievēlēja Juri Alunānu un par otru līdzstrādnieku Krišjāni Baronu, kuri abi bija viņa studiju biedri".⁵⁾

Krišjānis Barons pats savās atmiņās par šo dzīves posmu paskaidro ļoti īsi: "Viņa (= J. Alunāna) vietā faktiski vadīja avīzi Valdemārs un es. Manu apstiprināšanu par redaktoru novilcināja cenzūrkomiteja, un avīzi parakstīja arī atbildīgais redaktors Valdemārs līdz pat beigām."⁶⁾

Krišjāņa Barona darba lielo devu šā laikraksta izveidē apliecina 1908. gadā Rīgā izdotā "Konversācijas vārdnīca" (skat. faksimilu):

"Par "Pēterburgas Avīžu" isto vadītāju bija Krišjānis Barons

raujas mainas un zihnas, un ſchiru atswabinaschanu. ari uſ Kreewiju un Baltiju. f m e t s — l a t w e e ſ c h u t n e e z i b a (no 1850. gada). ſimtena otrā puſē latveeſchi nu naziionalliteraturu, turas enatnē ſazeretā, tautas at- ap 1850. g. wehl maſ uſ- s gaimā želtā tautas dzeja. ajadſiga ſinama neatkariba, i latveeſchi, bej ſemeš brihwā iu bija klauſchu laudiš, to- hwiba darja daſchanu par patitahwigi nodibinat ſawu nteka widu bija muiſchneeku ſuhdſibas, ka laudiš pahra- ſ, tā ka peetrutſt ſalpotaju ſaju; ari landtagoš par to zhmumus, la ſcho taunumu nneezibai uinahza nopeetna tee gabi eejahkās ar bada i jupras jemneeku kuſtibas. uš, kaš jemneekem dewa par ihpaſchumu (Widſemē 1863. g.). ſawu daſcheem deweš ſajneegt to mantas vareja ſahlt domat ſaweem atu iſglihtibu. Terbatā ſtu- veeſchu. 1856. g. nojchihtrās ſtudenti no ſaweem dſim- hzu ſtudenteem, lai pulzina šas intereſeš. To ſtarpā bija š, Juris Alunans. Tai paſchā latveeſchu laitrafſtu „Maſjas u uſnehma latveetiš (Aniš ſura peedalijās pee tautiſkās atweeſchi. Wahzeeſchi redſeja wadoxu lomas iſkufſtinatus. i troſjni. Starp latveeſchu pretneekem pirmajā rindā ſchu“ redaktorš D. Schulzš, naš, ka latveeſchi wahrwahzo- a wahzeeſchus uſ energiſtu

wehrſa uſ ſewi ſeiſara brahla, leelkaja Kon- ſtantina Nikolajewiſcha wehribu. Wina uſde- wunā Baldemarš apzeloja ſugneezibas pehti- ſchanas noluhkā Baltijaš peetrasti, tur nobibi- najaja juhrſkolas; ar to tika liktš pamats latveeſchu juhrmeezibai, latveeſchu mantas ſtahwoſka pa- zeliſchanai. Niteetodamš ſawās eeguhtās ſaites, Baldemarš 1862. g. nobibinajaja pirmo latw. tautiſko laitrafſtu „Peterburgaš Awiješ“, ſawu pats bija par zensoru. Šchiš laitrafſtiš wazehla latveeſchu tautiſko apſinu tahdā mehrā, ka ta wairs nebija apſlahpejama, lai gan wahzeeſchi panahza, ka tam wehž pahriš gadeem bija ja- apſtahjaš. Waldemarš nerima jo projam lat- weeſcheeni par labu darboteeš, peedalidameeš ar padomu un palihgu pee ſatra wišpahriģa lat- weeſchu darba un uſnehmuma, broſchurās un laitrafſtōš ſarodamš par latveeſchu teeſibāni, jauneem rakſtneekem želu rahdidamš, aiſkufſti- nadamš tautas gara mantu trahichanu. — Bar „Peterburgaš Awiſchu“ iſto waditaju bija Kriichjahniš Barons (dſim. 1835. g.). Klujū, neſinatš, nedaudſinatš, wiſch ſtrahdajaja grehtu, leelo darbu, rakſtija popularſinatniſkus rakſtus, humoristiſkus gabaluš, diejoluš. Wehdejo naw dauģ, bet, ijdweſdami tautas wawajara apbu- roſcho ſwaigumu, tee ir neaiſmirſtami. Sawu turymako muhſchu un ihpaſchi ſawās wezuma deenas Barons ſeedoja latw. tautas dzeejmu neimehrojamo bagatibu nokahrtoſchanai. Wina jaſtahditee beeſec „Latwu dainu“ iehjumi palikš latveeſchu naziionalai rakſtneezibai war nekuſti- namu ſtuħra atmeni. — Bar „Pet. Awiſchu“ redattoru bija apſtivorinatš Juris Alunans (1832.—64. g.). Bet ne iſhe wina darbiba iahkās; ta iſhe beidjaš. Saſlimſtot winam wišš bija jamet pee malaš. Sawu muhſcha darbu wiſch jau bija padarijiš: ſawās „Dſeemināš“ (1856. g.) peerahdijiš, ka latveeſchu walodā ee- tehrpojama leelo kulturās tautu wiſlabatā dieja klaiſikā pilnibā, ſawōš „Sehtas, dabas, paſauleš“ iidewumōš (1860. g.) latveeſchus itubinajiš un pahrtleezinajiš, ka wineem jadianas wehž laiģigām ſinibām. — Ar Waldemaru un „Peterburgaš Awiſchu“ iſchwoja iſtari

(dzim. 1835.g.). Klusu, nezināts, nedaudzināts, viņš strādāja grūto, lielo darbu, rakstīja populārzinātniskus rakstus, humoristiskus gabalus, dzejoļus".⁷⁾

Tādēļ vedas domāt, ka jau Pēterpils laikos Krišjānis Barons parādīja sevi par to kluso darba d a r i t ā j u, kādu viņu pazīstam no vēlāko gadu "Latvju Dainām" un par kuru vēlāk viņa mūža veikuma novērtētāji ir teikuši:

"Bet Barontēvs nedomāja lepoties. Viņā iemita kaut kas vēl no senā rijas kūlējs, kam aiz melnā darba putekļiem balts spīd darba tikums."⁸⁾

Ar vai bez redaktora titula, Krišjānis Barons bija klāt ar savu darbu un padomu tur, kur tapa un veidojās "Pēterburgas Avīzes". Mūsu dienās, kad izceļam Kr.Barona lielāko mūža darbu ap "Latvju Dainām", tādēļ ir vietā pakavēties arī pie viņa līdzdalības otrā monumentālā pasākumā, kam gan nebija lemts ilgs mūžs, bet tomēr tāla un nozīmīga ietekme tautas atmodas laikmetā un vēl ilgi pēc tam.

2. "Pēterburgas Avīžu" nozīme latviešu kultūras vēsturē ir vispārzināma un daudzkārt apliecināta. Par to vienis prātis ir visi gan pagājušā gadsimta darbinieki, gan mūsdienu vēsturieki un rakstniecības pētnieki:

"/ . . . / Pēterburgas Avīzes, kas kļuva par jaunlatviešu forumu, iezīmējot veselu apvērsumu latviešu žurnalistiskā un kultūras vēsturē. / . . . / Apvērsums, ko tās bija radījušas tautas apzinīgās daļas domāšanā, tomēr nebija likvidējams, un tas jau samērā drīz izpaudās ne vien jaunos žurnalistiskos pasākumos, bet arī — un vēl spilgtāk — mūsu rakstniecībā". (Andrejs Johansons)⁹⁾.

"/ . . . / latviešu inteliģences, modušās latviešu tautas pašdarbības orgāns, ka tā ir / . . . / tautas mute un mēle, ar kuru tā runā, juzdamās dzīva". (Teodors Zeiferts)¹⁰⁾.

"Pēterburgas Avīžu ideju ievadītais laikmets atnesa jaunu, spēcīgu virzienu visā latvju tautas attīstības gaitā — nacionālo

atmodu, ko vēsturnieki mēdz uzskatīt par latvju tautas vēstures jaunākā posma iesākumu". (Latviešu Konversācijas Vārdnīca)¹¹⁾.

"/ . . . / laikraksts, kas ievadīja latviešu tautas atmodu". (Latvju Enciklopēdija)¹²⁾.

"/ . . . / jaunlatviešu idejiskā tribīne. / . . . / Laikrakstam bija liela nozīme sava laika latv. progr. sabiedriskās domas attīstībā, nac. kultūras veidošanā." (Latvijas PSR Mazā Enciklopēdija)¹³⁾.

"/ . . . / grūti būs uziet kāds daudz maz attīstītāks latvietis, kurš tanīs laikos būtu dzīvojis un nezinās, kas ir Pēterburgas Avīzes". (Augusts Deglavs)¹⁴⁾.

3. Šās apceres nolūks ir tuvāk iepazīties ar "Pēterburgas Avīžu" saturu un ideoloģiju, noskaidrot principus, pēc kuriem redakcija izraudzījusies ideoloģijai atbilstošus materiālus, un atklāt paņēmienus, kā šis materiāls saprotamā veidā pasniegts lasītājiem.

Sīkākai analīzei pakļauts tieši 1862. gada avīžu pilns komplekts.

Iemesls koncentrēties ap 1862. gadu bija, starp citu, apsvērums, ka tas ir laikraksta izdošanas sākums, kad redakcija mēdz nospraust savas darbības mērķus, bez tam šai gadā laikraksts iznāk bez pārtraukumiem (ne tā, kā nākamajos gados, kad cenzūra laiku pa laikam aptur laikraksta iznākšanu); arī cenzūra vēl neatrodas Rīgā, bet to nokārto Kr. Valdemārs turpat Pēterpilī, tā ka redakcija varēja justies mazāk atkarīga no šāda veida ierobežojumiem.

4. Metiens bija tiem laikiem prāvs un posmiem pārsniedza 4000 eksemplārus. Abonentu skaitam strauji pieaugot, 1862. g. pirmie numuri (1.-5. un 8.) tika iespiesti otrreiz. Vairums abonentu nāca no Vidzemes un Rīgas, nedaudz mazāk no

Kurzemes, un laikrakstu lasija arī Kauņas guberņas latvieši. "Pēterburgas Avīžu" sākotnēji paredzētais tituls bija "Atbals", bet Krišjānis Valdemārs ieteica pārmainīt to pret neitrālāku apzīmējumu "Pēterburgas Latviešu Avīzes", jo pēc viņa domām avīzes nosaukumam vajadzētu būt tādām, "kas ar savu vārdu nepierādītu sevišķu programmu".¹⁵⁾

Laikrakstu izdodot, redakcijas mērķis bija aizsniegt v i s u s latviešus, neatkarīgi no tā, kur tie dzīvo: "no visiem zemes gabaliem, kur latvieši dzīvo, dosim ziņas, cik spēsīm un cik avīzē būs rūmes"; tāpat arī laikraksts mudina lasītājus iesūtīt ziņas gan par savu tuvāko apkārtni, gan par vietām, kur viņiem gadījies aizķļūt un sastapt latviešus. Reizē ar to "Pēterburgas Avīzes" apzināti cenšas iesaistīt savu ideju lokā visus latviešus.

Aizmirsti nav arī latvieši toreizējā Vitebskas guberņā. 1863. gada 20. nr. (190. lpp.)¹⁶⁾ rakstīnā "Par latviešiem Vitebskas guberņā" minēts gan šo 150. 000 latviešu apdzīvotais apgabals, gan izteikta ticība, ka "Līdz šim tie dzīvoja lielā nabadzībā; bet nu, zināms, ātri varēs pacelties, ja tie sāks maktīgi doties uz mācību un ģeldīgām zināšanām / . . . /". Rakstīnā sniegtas arī ziņas par Vitebskas latviešiem īpatnējo atšķirīgo rakstības veidu (ar latīņu burtiem un poļu ortogrāfiju), kas apgrūtina viņu grāmatu lasīšanu Kurzemes un Vidzemes latviešiem, lai gan pati tautas valoda dažādos Latvijas nostūros nemaz tik stipri neatšķiras: "To jau arī mūsu latvieši labi saprot, vai arī drīz var saprast. Kurzemes Augšzemes un Vidzemes Alūksnes pusē ir tas pats dialekts atrodams." ("Pēterburgas Avīžu" pielikumos tiešām dažs labs raksts iespiests augšzemnieku dialektā.)

Taču "Pēterburgas Avīzes" bija spraudušas sev vēl tālāku mērķi, griežoties pie visām Baltijas tautām:

"Pēterburgas avīzēm ir jāatbild visu šo mazo tautu vārdā, jo leišiem un igauņiem vēl nav avīze, kas var atbildēt uz tādām ruņām. / . . . / tas grib aizstāvēt priekš mazajām tautām rakstu brīvību" (23. nr., 241).

5. Tas, kāda misija vispār ir domājama jaunajam laikrakstam, skaidri izteikts jau sākuma numuros:

"Vai lasītāji tik vien garu laiku grib nokavēt? Vai to citādi nevarētu darīt, kā tas Dievam žēl daudzkārt notiek? Jeb vai viņi grib savu kārību pēc jaunām ziņām dzisināt? Tas tā būtu, kā kad no vēžu sulas paēst gribētu. Ir tas var notikt un daudzreiz notiek; un – atkal Dievam žēl – dažas avīzes uz to īpaši dzenas, ļaudis ar tādiem cukura pīrāgiem barot. Vai tas amerikānietis, kas tāļu no pilsātas dzīvodams par 5 un 6 avīzēm savus dolārus izmaksā un vakarā no darba mājā pārnācis viņas lasa, vairāk neko negrib, kā zināt, cik bērni ar zēvelkociņiem spēlēdami paši sev un citiem skādējuši, cik zagļi tai un tai mājā ielauzušies, jeb ar kādu gudru stiķi dzirdēt, ko kāds zobugals iztaisījis, jeb kā tas gudri atbildējis – ? Vai englandietis (anglis) vakarā vai nu kantori aizslēdzis jeb no fabrikas iznācis avižu lapu rokā ņemdams citu neko nekāro, kā zināt, cik rudzu pūrs un sālsmuca u.t.pr. maksā un cik kuģu un strūgu atnākuši –? un ka Ancis un Grieta precējušies, ļaudis tos izjaukt gribējuši, bet ka tiem tak pēdīgi izdevies saieties – ? Ar vienu vārdu jāprasa, kas avīzes ir? / . . . / Avīzes lasīt tāpēc cits nekas vairāk nav, kā par tās sabiedrošanās būšanu, vai nu tā ir valstība, vai tauta, vai cilts, pie kuras katrs pieder, ziņas dabūt, kopā ar viņu sajūst un domāt un runāt, tas ir: pie šās sabiedrošanas un pie visas cilvēciņas dzīvības daļu ņemt."(11)

Kaut gan "Pēterburgas Avīžu" lasītāju vairums ir vienkārši lauku ļaudis, jaunā laikraksta saturs ir tālu no tā, ko varētu raksturot par laucinieku preses orgānu. Raksti ir tik daudzpusīgi, ka "Pēterburgas Avīzēm" drīzāk pienāktos tautas enciklopēdijas apzīmējums. Tajās pārstāvēti gan idejiski pārdomāti un skaidri formulēti ievadraksti, gan populārzinātniskas apceres visdažādākajās zinātnes nozarēs (par valodniecību un valodas prakses jautājumiem, folkloru, vēsturi, ģeogrāfiju, astronomiju, tieslietām, praktisko medicīnu, lauksaimniecības mašīnām utt.), gan daiļliteratūra: dzejoļi (oriģināldarbi un tulkojumi, to starpā arī Kr. Barona dzejoļi, piem., Upe un cilvēka dzīve), proza,

drāmas darbu fragmenti, kā arī anekdoti un prātulas. Ja arī izteiksmē autori centušies būt vienkārši, izskaidrojot sarežģītas lietas ar konkrētiem piemēriem, tad redakcijas viedoklis tomēr bija tāds, ka avīzes raksti nav domāti muļķiem, ar kuriem būtu jārūnā mazu bērnu valodā. Redakcija pievienojas uzskatam, kas izteikts kādā 1859. g. krievu laikrakstā, proti:

"Tomēr mēs esam tāji no tām domām, ka mums vajagot noļauties pie pašiem vājiem lasītājiem, kas jo maz zin, un ar viņiem runāt bērnu valodu; jo pirmkārt mēs cerējām, ka mūsu lasītāji vis nebūs tik paši muļķi vien; otrkārt mums šķiet, ka ir tādiem, kas vēl visai maz ar gudrībām un zināšanām iepazinušies, ir nepatīkama lieta, ja priekš viņiem vien grib citādu valodu uzņemt un ar viņiem sāk runāt kā ar puikām." (188)

Rakstu autori ir akadēmiski izglītoti savas nozares speciālisti, kam ir pa spēkam speciālo zinātņu aktuālos sasniegumus izklāstīt tautai saprotamā veidā.

Prasība pēc augstas kvalitātes vispār ir "Pēterburgas Avīžu" raksturīga iezīme – lai tautu celtu uz augšu un nevis lai pazeminātos un piemērotos tiem, kas nespēj vai negrib. Šai sakarā redakcija ar uzsvaru atzīmē faktu, ka jaunais laikraksts latviešu valodā neiznāk vis kaut kādā provinces miestīnā, bet toreizējās Krievijas g a l v a s p i l s ē t ā, kas garantē viegli pieejamu informāciju par visu plašo pasauli:

"Še caur telegrāfiem divi līdz 3 dienu starpā sanāk ziņas kopā no visas Eiropas; kas Londonā vai Parīzē notiek sevā vakarā, to Pēterburgā otrā rītā agri lasām avīzēs! Tad ar ir laiki! Pat še Pēterburgā kā galvaspilsātā, notiek daudz, kas katram pavalstniekam, tad jau arī latviešiem, isti ģeld gruntīgi zināt."

Redakcija sola šai latviski rakstītajā avīzē dot par vairākām svarīgām dzīves nozarēm tik pilnīgu informāciju, kādu tai laikā neatrast pat Baltijā izdotajos vācu laikrakstos.

Publicējot zinātniskos rakstus, redaktoriem dabiski uznira jautājums par speciālo terminoloģiju. "Pēterburgas Avīzes" cenšas ar to iepazīstināt lasītājus, paskaidrojot kādu (latīņu vai grieķu cilmes) internacionālu vārdu ar latvisko atbildumu, bet parasti tikai tur, kur lasītājs ar to sastopas pirmo reizi –

raksta turpinājumā tad lietots jau vairs tikai internacionālais termins. Tā, piem., "titels" jeb "uzraksts", "oksigens" jeb "skābeklis", "konservatīvie" jeb "saturētāji", "liberālie" jeb "brīvnieki".

Tautas izglītībai šai virzienā kalpo arī garš internacionālo terminu saraksts ar paskaidrojumiem (skat. faksimilu!).

Ar šiem centieniem "Pēterburgas Avīzes" ievada latviešu rakstu valodas attīstībā jaunu ievirzi, kas par jaunu pastiprinājās pēc Otrā Pasaules kara un kas mūsu dienās izjūtama jau par sava veida traucēkli, kavējot tīri latvisku jaunvārdu darināšanu un lietojumu.

6. "Pēterburgas Avīžu" vispārējo ideoloģiju var ietvert apzīmējumā "progresīvs demokrātisms".

Kā jaunlatviešu kustības līdzgaitniekiem, redaktoriem tuvs bija tautības jautājums. Tas jūtams viscaur laikraksta rakstos, bet viss izriet un izzaro no "Pēterburgas Avīzēs" paustā un aizstāvētā demokrātiskā principa – katras tautas un atsevišķā indivīda tiesiskās vienlīdzības un vērtības vārdā.

Augstāk pieminētajā svešo terminu sarakstā vārdi "demokrātija" un "demokrāts" paskaidroti šādi: demokrātija ir "ļaužu valdīšana jeb tāda valsts, kur lielākā daļa no ļaudīm savu gribu iecel par likumu; demokrāti ir ļaudis, kas pie tā turas, ka visiem pavalstniekiem priekš likumiem vajaga vienādiem būt."

Laikmetā, ko dēvējam par tautiskās atmodas laiku, ir īpaši svarīgi lasītājiem darīt zināmu, ko redakcija saprot ar "tautību". Atbilde definīcijas veidā atrodama laikraksta slejās par lietuviešiem un poļiem, kur paralēli tai pašā nozīmē lietoti divi termini: "tautība" un "nacionalība": "Ari leīšu zemē nelaimējās poļiem leīšu tautas būšanu jeb tautību izdeldēt. / . . . / Ar šo vārdu tautība jeb nacionalība saprot valodu, ieradumus, likumus u.t.j.pr., kas kādu tautu no citas tautas izšķir." (63) Tālākais loģiskais secinājums, ko "Pēterburgas Avīzes" cenšas īpaši pasvītrot, ir tas, ka tauta nevar būt tikai viena kāda sociāla šķira, jo tautā vienmēr ir vairākas šķiras. Šis atzinums bija sevišķi aktuāls pagājušā gadsimta otrajā pusē, atspēkojot balt-

Konfernativó 11 n. 106 l. p. iri 1) faturrige pee wejje; 2) faturrerajje, las jeeti pee wejjetem tehvoutehoun iiffumecem tarrahe.

Konfernatortija 2 n. 10 l. p. iri stohla, tur augstas senas por maniu mahja.

Konstitutzija 49 n. 207 l. p. iri 1) sabba walbichanas wih, la walburets ar deputierem, las no lantaz iowehleti, koda iiffumus dohh; 2) merlas angum, la: labba, spehiga, sipicun wahja, wahga konstitujija.

Konsule bij 1) wejja Romá walffe preidentis (winnu abten bij wairal merá paschá reiji); 2) tazgab iri no walbichanas sabhije wihes us frechahim semnehim, lai tur sawas walbichanas andetes labbumu wehiz nemun un farga. wairulam sawal walbichanai finna jabohh, lá lai semné, tur wihiz nosabhije, ar andeli jeb preishochamun shahw, un bes tam wairam hibaas jaisihibhina, so pawalmerki no wirana semnes tur frechás semnes jehushchi.

Kontrakte 20 n. 210 l. p. iri nolihichana starp hnerem woi wairal jumeletem, ar to finnu, la schi karaffitia nolihichana pehjal labbas jushchanas debti, pee treshim warr par lezhibu berrechi.

Konverts 2 n. 13 l. p. iri brewes jeb raskitas oahmatas apsegumés, turá wirnu (ar pafin) prohjam aiosuba.

Kopals iri spekti no bishobrem lohkem, no la bishabus firafius tafs.

Korrespondenzija 2 n. 13 l. p. iri formankanahé jaar brewhas jeb raskitahim grabmarahim.

Korrespondents iri tabbe, las ar jitta jaar brewhim farunajahé, wiffwairal pahr letahim, las wirana wihenté (mahstolii) notekahé.

Kredit 18 n. 495 l. p. iri weliyichana, las kabbam pee jiterem woi nu nambas letis woi jittas letis iri.

sem. Rastam lafam, fatrai lautai un fatrai gabribai iri sama ihwahcha literatura.

Literat iri wihes, las ar jinnaichanahim un gabribahim pubhejohé. **Literatohé**, las ar literaturu erpauinnes.

Lozh 10 n. 93 l. p, malles tehwe, Angliji iri gohba wahaba prewihij wihrem angstem wihichnefem.

Majorate iri tabba estabihichana, wehí kurras wiffa neshinamama mania naw ne pahrtophama ne aischichama, bet arweem wicmshimuscham beklam woi wezgalam familiji rehás enahé.

Manifest 11 n. 102 l. p. iri weizanghinas maljis galmas ishubbinaichana, pahr shabu fwarriju notiffumu.

Manufaktur 17 n. 183 l. p. iri barbreeta, tur kabbas jilwekem wairahijahé letas letissi ishrabba.

Marfa 2 n. 13 l. p. iri 1) jhme no kaula woi jittas letas, so pee spechiechanas un allahij arri naudas wehá krushe; 2) malfas jhme, so us fowertem jeb brewiju apfeleremem postipina.

Marshalks 40 n. 210 l. p. iri 1) ueluhis pahr walburetu kaimi un weetu estehretichamun; 2) augstahis karra wadens; 3) muishchetu wreechichnefs, las muishchetu facechanas pahrwahba un muishchetu kahrtu aischabw.

Matematika 2 n. 9 l. p. iri rehinaichanas ahtriba (kurras ihpashas ballas iri aritmetika un geometrija).

Materialism 17 n. 188 l. p. iri mahjiba, la wiffas letas un pahrachichanas dohhá un aischichani jaar te notekahé, la tabé wihmahatas ballas jeb atomi, no fa letas salitas, maisnabé un grabjohé, un fa wreechib schihs bahwrehichanahé no wessijahim letahim nemerchi spekti woi naw wairahijgi. **Materialism** letahim nemerchi spekti, la kabhé nemerchi gars iri pasauke walbhijé.

Medals 17 n. 185 l. p. iri wermineichanas nauha.

Medijina iri 1) breshinamas saltes; 2) ahriles slunke.

Memortija 17 n. 183 l. p. iri ahjabhiba, wremama.

vāciešu viedokli, ka visi latvieši ir tikai viena neizglītota zemnieku šķira un ka katrs latvietis, kas ieguvis augstāku skolas izglītību, automātiski skaitāms par vācieti.

"Pēterburgas Avīzes" tomēr nesludina šķiru cīņu. Arī laikraksta satīriskais pielikums Dzirkstele un Zobugals neuzbrūk nevienai šķirai (arī ne garīdznieku šķirai!), bet gan atsevišķiem (negatīvi vērtējamiem) indivīdiem, kas pieder pie vienas vai otras šķiras: "/ . . . / tā nekad neizies uz to, kaut kādu cilvēku, jeb cilvēku kārtu apsmiet – bet cilvēku un kārtu mierā laizdama, tā tikai visādi gēķībai un aplamībai kritīs virsū, kā stārķis uz vardēm. Tas tik jau ir dabas likums." (17)

Kaut arī neviena šķira netiek vērtēta pārāka par otru, var tomēr manīt, ka redaktoru simpātijas ir z e m n i e k u šķiras pusē. Zemnieka darbs ir godpilns uzdevums:

"Pirmāk piederēja zemnieks pie zemes, tagad pieder zeme pie zemnieka. / . . . / Nu viņš vēl var patiesīgi iesākt sevi par c i l v ē k u saukties, kam Dievs paradīzes dārzā uzvēlēja par zemi v a l d ī t". (35)

"/ . . . / Un viņam tādas pašas gara dāvanas / . . . /" (35)

Valstis, kas gādās par zemniekiem, celsies ekonomiskā ziņā: "Patiesi, valstības un tautas bagātība gul zemes kopēju rokās. Ja šos ceļ, tad ceļas visa tauta, valstība." (128)

Kā himna zemnieka darbam izskan vārdi "Pēterburgas Avīžu" 127. lpp.:

"Zeme ir tas avots un zemes kopēju kārtā tie bagātības smēlāji, tie kalnrači, kas mums viņas mantas pie gaismas ceļ, caur kuriem visas citas kārtas pie mantas tiek. / . . . / Visas Eiropas tautas un valstības parāda, ka viņas tad vien ziedēja un visuspēcīgas bij, kamēr zemes kopēju kārtā turīga bij, kamēr tai svabadība bij izvēlēta, brīvīgi pēc visiem saviem spēkiem zemi kopt un uz viņas apstrādāšanu cīsties."

Tādēļ arī zemnieku bērniem, tāpat kā citu sociālo šķiru jauniešiem, pienākas skolas izglītība. "Pēterburgas Avīzes" atsaucas, starp citu, uz Zviedrijas un Vācijas piemēru, kur

"Zviedru zemē zemnieki sūta savus bērnus uz augstām skolām, kā pie mums uz Tērpatu. Izmācījušies tie pārnāk mājās un

strādā darbu, kā visi citi. Vāczemē dažs labs profesors (studentu mācītājs) uz vecumu aiziet uz Ameriku, nopērk zemes gabalu, ko tur par lētāku naudu var dabūt, kā tēvuzemē, un pavada savas pēdīgas dienas ar zemes kopšanu, un viņa bērni ir zemturi.”(36)

No šīs demokrātiskās ideoloģijas izriet vairāki secinājumi: vienkārt, prasīt latviešiem un citām (mazām) tautām tādas pašas tiesības, kādas ir citām tautām; otrkārt, nekaunēties no savas tautības, bet to ar lepnumu uzsvērt. Paši jaunlatvieši to darīja, kā, piem., Krišjānis Valdemārs, kas sasniedzis augstu sabiedrisko stāvokli vācu un krievu sabiedrībā, demonstratīvi pie sava dzīvokļa durvīm piestiprināja kartīti ar uzrakstu ”latvis”.

Cik neparasts Baltijas vāciešiem tais laikos likās fakts, ka izglītots latvietis, kas labi prot vācu valodu, tomēr runā un raksta savā valodā, ilustrē kāds konkrēts gadījums Rīgā, ko apraksta Augusts Deglavs, proti, kad kāda latvieša bērns Rīgā, pēc ceremonijas, ko izdarījis Mārtiņa baznīcas mācītājs Roberts Starks vācu valodā, Biezbārdis teicis savam aizgājušam draugam no sirds izjustus vārdus ”neskaitāmam pulkam klātesošo Rīgas kunģu par atklātu brīnumu l a t v i e š u v a l o d ā ! ”¹⁷⁾

Tādēļ ”Pēterburgas Avīzes” kādā rakstā par krievu ķeizara un ķeizarienes viesošanās Latvijā ar nolūku piemin igauņu ārstu Karelu

”Karell, kas igauņi būdams nemaz neaizliedzās, ka tas pieder pie igauņu tautas, kas vēl mazāka, nabagāka un vēl jo nemācīta ir, nekā latviešu tauta. Krievu augstmaņi par to, kā pieklājas, godā Karell kungu vēl vairāk.” (21)

Pret kaunīgajiem latviešiem vērsās vairāki ”Dzirksteles” un ”Zobugala” rakstiņi, arī Brenča un Zvinguļa sarunas, kuru autors ir Kr. Barons, piem.:

Brencis: Saki man, Zvinguli, kāpēc tu vakar tiem svešajiem teici: atjēs, un tik ērmīgi klanījies un uzpūties?

Zvingulis: Es gribu, lai tie mani tur par vācieti.

Brencis: Mans znots Jēkabs it ar varu grib par krievu parādīties, drēbēs un ruņā; viņš teic, ka tas ienesot goda un peļņas.

Zvingulis: Bet par ko tev labāk patiktu palikt, vectēvs Brenci, vai par krievu, vai par vācieti?

Brencis: Par latvieti. (238)

Avīzes pielikums "Dzirkstele" vēršas arī pret tais laikos izplatīto parādību vāciskot latviskos uzvārdus, piem., "Akmentiņū" pārdēvējot par "Steinu". Zīmīgs piemērs ir "Dzirkstelē" iespīestā saruna:

Akmentin. Nu brahl, es rihtu brauzu us Vesterburgu Japaneeschuus skattih.

Krammin. Tā?! fflahde, ka man sehjams laifs, es buhtu lihsti brauzis. — Kur tu nomettisees?

Akmentin. Es wehl ihsti nesinnu; bet ja man griibi rakstih, tad adreši lee: Stein fungam eefsch Hotel de Heyde, gan es tur dabbuschu.

Krammin. Rā, kā tas bij? Stein fungam, o teki deijat, — kas ta par wallodu?

Akmentin. Franzuschu.

Krammin. Voi tad tai telku-mahjveetā tif Franzuschi peemiht, ka to franziski fauz?

Akmentin. Nē, tas tif tahds dumjsch eeradums, fweeschu wallodu augstal zeeniht, kā fawu paschu.

Krammin. Nu tad es art nu faprohtu, fapehi tu par Stein fauzees.

Akmentin. Nē, — nē — ne wis tadeht! es fawu wahrdu pahrmiju tif — tif par to, ka — ka ka Akmentin — Japaneescheem gruhii isfajziht.

Krammin. Gan jau faprohtu, Stein fungo; — brauzect weijeli!

Nav tālu jāmeklē pēc līdzīgiem gadījumiem pašā dzīvē, pret kuriem vēršas šis dialogs. Proti, tais pašās "Pēterburgas Avīzēs" (16) agrāk bija lasāms Jēkaba Zvaigznītes apcerējums par skolas grāmatām, ar viņa parakstu un pieminājumu:

"Jūsu draugs un darba biedrs *J. Zvaigznīt.*
Piesūtītas ziņas es dabūšu par šādu adresi:
An die Redaction der St. Petersburger lettischen
Zeitung in St. Petersburg. Für Herrn *J. Stern.*"

Lai parādītu, ka jaunlatviešu centieni nav sīkas, izolētas parādības Eiropā, laikraksts cenšas dot labi plašu informāciju par līdzīgām citu tautu brīvības cīņām, piem., par Garibaldiju Itālijā, par lietuviešu tautas tiesībām poļu virskundzībā, par īru brīvības cīņām. Ar šādu nolūku "Pēterburgas Avīzes" publicē toreiz plaši pazīstamā īru dzejnieka Tomasa Moras (Moore) patriotisko dzejoli, pie tam divās versijās: latviešu valodā un vācu valodā.

Kad tu būtu, tēvu zeme, kā es lūdzu nakt un dien,
Liela, branga jūras pērle, pasaul's paradīzes dārzs,
Tad gan lepnāki es tevi sveicinātu, slavētu,
Bet vai tevi karstāk milēt, nekā šodien varētu?
Ak tu dārgā tēvu zeme, ķēdēs, vātis tavēji,
Vēl jo vairāk milē tevi un tev' milēs mūži.
It kā pelikāna bērni mīlestīb' ar asinīm
Ieziž, kas tai tek no krūtīm, tā mēs to iezīduši.

Pieminājums no redakcijas puses, ka īru tautai nemaz tik viegli neklājas, bet ka tādēļ dziesminieka mīlestība nav mazāka, vedina lasītāju uz pārdomām par paša tautas grūto likteni. Šīm īru dzejnieka izjustajām rindām pieslejas arī turpat tālāk citētās vācu dziesminieka Šillera patriotiskās vārsmas:

Pie tēvu zemes dārgās cieti turies klāt,
Lai tā tev ir un paliek dārgā cienā.

Lai celtu latviešu pašapziņu, laikraksts mudina arī iepazīties ar savas zemes vēsturi, ģeogrāfiju un likumu sistēmu, jo "kas par savām priekšdienām neko nezina, tas ar par savām nākamām dienām neko nevar zināt. Kas nezina, no kurienes viņš nāk, kā tas zinās, kur viņš iet." (7)

Par ietekmīgiem līdzekļiem ideoloģiskajā cīņā tiek izmantots arī humors un satīra (kā rāda augstāk minētie piemēri), jo "dažs, kas par sprediķi nebīstas, bīstas zobgalus."

Tā kā pēc augšējās definīcijas pie "tautības" pieder kopēja valoda (ievērosim, ka, definējot tautības jēdziena saturu, valoda tiek minēta pirmajā vietā!), "Pēterburgas Avīzes" īpašu vērību velta tieši valodas jautājumiem, jo sevišķi arī tādēļ, ka pēc redakcijas domām valoda ir cilvēka garīgo spēju galotne un jau tādēļ vien pelna īpašu uzmanību.

Tādēļ "Pēterburgas Avīzes" aizstāv visu "mazo" valodu tiesības veidoties par kultūras valodām. Argumentam noder paralēles citu valodu vēsturē: arī vācu valodai kādreiz bija jāizcīna literārās valodas stāvoklis, stājoties latīņu valodas vietā; un krievu aristokrātu ģimenēs nevis dzimtajai krievu valodai, bet franču valodai bija smalkākās, izglītotās sabiedrības valodas loma.

Šai ideoloģijai izmantota arī informācija par somu valodas stāvokli Somijā, kur tā ap to pašu laiku ieguva līdzīgas tiesības kā zviedru valoda. 1863. gada 16. numurā plašā apcerē norādīts, ka "Tālab jau sen piņņi nebija ar mieru, ka tiem it kā mēmiem jābūt savā zemē, un ka svešai valodai bij vairāk rektes dotas. / . . . / kādā vizē piņņu valoda zviedru valodas vietā ievadama. / . . . / jau skolās un ģimnāzijās, kur abas valodas esot jāmacās. Tāpat studentiem Helsingforsas universitātē, īpaši tiem, kas tiesu zināšanas macās, vajagot pie eksamas parādīt, ka tie pilnīgi piņņu valodu māc."

Interesanti atzīmēt, ka pēc redakcijas domām par šādu somu valodas stāvokli jāpateicas galvenokārt rakstniekiem un dzejniekiem, kas centušies izkopt valodas izteiksmes līdzekļus:

"Bet priekš kādiem pāri desmit gadiem sāka dziesminieki un citi rakstītāji piņņu valodu kopt, un tiem laimējās to tik augstu pacelt un ielocīt, ka nu arī visās augstās tiesās un skolās to grib ievest". (1862. g. 21.nr.)

No apdāvinātiem, nesavtīgiem rakstniekiem "Pēterburgas Avīzes" cer sagaidīt arī latviešu literatūras uzplaukumu: "Taisni no šīm valodām, kurā sāks rakstīt vīri, kas no ista gara dzīti, ar zināšanām pušķoti, kas neraksta kā algādži, jeb par garu laiku, jeb tikai naudas dēļ: tanī valodā celsies ista literatūra." (242)

Valodas politiku "Pēterburgas Avīžu" stratēģijā iezīmē vispirms *j a u i n t e r n a c i o n ā l i s m s*, proti, ieteikums labi prast – blakus savējai – arī vairākas "lielās" valodas. Lai bagātinātu latviešu literāro valodu un izkoptu to par lokanu un plašu kultūras valodu, nepieciešams paplašināt to ar jauniem zinātniskiem terminiem, jo "Neviena valoda pasaulē nav bez svešiem vārdiem, un jo vairāk kāda tauta uz priekšu iet un savu prātu apgaismo, jo vairāk viņa arī svešus vārdus no citām tautām pieņem" (kā teikts, ievadot laikrakstā atrodamo svešo terminu vārdnīciņu).

Toties nekur avīzēs netiek īpaši apspriests jautājums par kādu noteiktu rakstības normu ieviešanu, par latviešu rakstu valodas "standartizēšanu". Tas arī īstenībā tai laikā vairs nebija nepieciešams, jo ar Bībeles tulkojumu latviešu valoda, vismaz Kurzemē un Vidzemē, bija jau krietni vien nostabilizējusies. "Pēterburgas Avīzēm" drīzāk raksturīga ir pretējā tendence: iepazīstināt lasītājus ar stipri atšķirīgām izloksnēm un dialektiem, ko runā latviešu tauta dažādos Latvijas nostūros. Tā nereti, īpaši "Pēterburgas Avīžu" humoristiskajos pielikumos, atrodam gabaliņus, kas rakstīti vai nu augšzemnieku vai arī tāmnieku dialektā, pie kam ar īpašām papildu zīmēm tīri labi atveidotas lokālās izrunas īpatnības. Pievienotais paraugs (faksimilā, nedaudz palielināts) rāda tekstus augšzemnieku (Ziemeļaustrumu Vidzemē) un tāmnieku (ap Dundagu) dialektā.

Brenzis. (rohku dohdams):

Lad wätncahks Mallihnai tih laiki,
Ruh zittas tautas taggad redj;
Lad kleihbihs wussi tumfchi waiiki,
Kcas taggad wehi fchuh jemmi fetj.

Lad Schwögers, Reppis, Brenzis jaigahs
Ruh blechnahm un nuh nihkim teihrs;
Lad wussi flawas dshsmas klaigahs
Un Iatris Mallenihts bouhs weihrs.

Schwögers. Tis lihfa.

Reppis. Tis wufs.

(Dundjeneeku dialectä, Kurjemmè.)

Deu'glabb'tes.

Tschutsch benin', tschutsch!
Memu aitia's gann': butsch, butsch!
Un tahtisch loukè fehi un plouj;
Lew, majam benam tschutschiant louj!
Tschutsch benin', tschutsch!

Ik, kad tas nejehs jal äsmigt te!
Zu paleel tumt, un ju paleel febs e.
Zu pulkstix ast'nes man ar' waidst but,
Le Beh'trem tur nebut jagaid' tik gruh't.
Bet wisch negull, un negull, fo le a täd' darr'?
Well winnam tur jagaid', fo darr't es warr'?
Wiß' deen' tà a bèn' te nosgall'tes
I werg' d'arbs. To ammat' wairs neswehl'tes.
Tschutsch benin', tschutsch!
Memu aitia's djenn': butsch, butsch!

7. No "Pēterburgas Avižu" demokrātiskās nostājas izriet arī prasība par atsevišķā *individa* vērtību un tiesisko vienlīdzību ("visiem pavalstniekiem priekš likumiem vajaga vienādiem būt").

Bet cilvēka vērtību nenosaka ne dižciltīga izcelsme, ne ekonomiskais stāvoklis (bagāts vai nabags), ne dzimums (vīrietis vai sieviete), ne profesija. Visi arodi ir vienādi cienijami, ja tos kārtīgi strādā:

"Lai tad savu uzturu pelni kā pelnidams, ar rokām, ar kājām, ar pirkstiem vai ar muti, sēdēdams vai ceļos nometies, tas viss viena alga; lai tad tu vai kalps, vai kungs, vai saimnieks vai pušelnieks esi, vai tev māja vai muiža jāvalda, vai tevi sauc kristības vārdā jeb ar daudzkārtīgiem goda vārdiem, no tā visa nekas neatkrīt, tev ar to neko nedz pieliek, nedz atrauj. Tu esi cilvēks; un tas ir augstākais goda vārds, ko katram var dot, kuru Dievs pats paradīzes dārzā savam radījumam pielika."(53)

Kaut arī neatrodam nekādus īpašus sieviešu emancipācijai veltītus apcerējumus, tomēr vairākos rakstos pieminētās "jau-nekles", kam tāpat vēlama augstāka skolas izglītība, kā arī ziņas par sieviešu darbiem, kas šur tur ārzemēs jau izkārtoti daudzējādās profesijās – plašāk nekā tai laikā Latvijā – skaidri rāda redakcijas pieeju problēmai.

Ja dižciltīgs dzimums nenosaka cilvēka vērtību, tad toties ir citi faktori, kas izšķirīgi ietekmē individa vērtību un panākumus dzīvē: cilvēka iedzimtās spējas, kas gan visiem nav piešķirtas vienādā mērā, taču nav atkarīgas no tā, vai kāds piedzimst "rupjās lupatās" vai "zīda drānās":

"Bet Dievs nemaz uz to nelūko, kur cilvēks piedzimst, viņš nemaz cilvēkus pa kārtām nešķir un dod tāpēc dažam ubaga bērnam vairāk prāta un saprašanas, kā dažam pilskungam." (45)

Tikpat svarīga ir paša cilvēka griba izkopt šīs iedzimtās spējas (skolā vai pašmācības ceļā), bet par visām lietām – morālā izrīcība, cilvēka goda prāts. Laikrakstam izraudzītie piemēri no pasaules vēstures der par pierādījumu šādiem apgalvojumiem: ar spējām un centību ikviens var tikt uz augšu.

Tā, piem., Anglijā un Amerikā:

"Augšnamā priekšsēdētājs ir lord-kanclers, kas no goda ir viens no tiem augstākiem vīriem visā Anglijā. Bet taču pie lord-kancera goda var ikkatrs anglis nākt, vienalga, vai zemnieks jeb kurpnieks no dzimuma, ja tas tik no Dieva ir ar augstām gara dāvanām pušķots un gruntīgi izmācīts." (94)

un

"Brīvvalsts prezidents Linkolns (vīrs, kas 20 gadus vecs būdams vēl malku cirta mežos, bet, pušķots ar gudru galvu un patiesīgu sirdi, drīz sasniedza to visaugstāko vietu Amerikas brīvvalsti /.../.)" (23)

"Pēterburgas Avižu" slejās rakstītāji vairākkārt atgriežas pie veidiem, kā izkopt šis cilvēka iedīgli "Dieva dotās" spējas. Audzināšana, kas būtu iesākama jau agros gados ģimenē, tāpat arī skolas un mācību metodes nodarbina to jaunlatviešu grupu, kas darbojās ap šo laikrakstu.

Laikraksta optimistiskais, cerīgais tonis, par spīti latviešu toreizējam grūtajam ekonomiskajam un politiskajam stāvoklim, saskan ar tais gados populāro Darvina mācību: "/... / jo mūžam tas spēcīgākais, veselākais, mundrākais un gudrākais paliek uzvarētājs un pasaule, lai gan pamazām, taču iet uz priekšu." (48)

Saskaņā ar šo viedokli labi izprotami laikraksta mudinājumi jau mazajam bērnam ieaudzināt pašlācību saviem spēkiem — "droša sirds un no māņiem skaidrs gars" (parakstīts ar "B", Krišjāņa Barona pseidonimu). Rakstā "Par svabadu runu" minēti konkrēti norādījumi, kā mazo bērnu pakāpeniski ievadīt pieaugušo sabiedrībā. Rakstītājs kritizē audzināšanas paņēmieni, nošķirot bērnus no pieaugušajiem ģimenes locekļiem:

"Pie latviešiem daudzās vietās ir ieradums, ka bērnus no pieaugušiem ļaudīm arvien atšķirtus tur. Ja kāds viesis vai svešnieks mājās ienāk, tad bērnam vajaga rātņi gultas galā vai kādā kaktiņā stāvēt, citādi viņš nav rātņš. Pie galda līdzī ar svešiem vai pieaugušiem ļaudīm bērnus jau nebūt nelaiž ēst; viņus ēdamā istabā nebūt iekšā neielaiž. Šāds ieradums gluži atmetams. Jo

no kā lai bērns mācās prātīgi izturēties un prātīgi runāt, ja ne no pieaugušiem ļaudīm? Šādā vīzē bērns, arvien starp bērniem uzaugdams, pēcāk arī pieaudzis būdams paliek par bērnu. Tāpēc bērni pieaugušu ļaužu starpā jatur, lai tur savas bērnu rotīņas spēlē, un daudz starp svešiem ļaudīm jāved, lai nepaliek kauņīgi." (72)

Visas tautas tālākai izglītošanai nemitīgi tiek atgādināta skolu nozīme (skolas, skolas, skolas!), kā arī laikrakstu un grāmatu lasīšana. Šai virzienā ierosmes dod "Pēterburgas Avižu" daudzpusīgās ziņas par dažāzādajām dzīves un darba nozarēm, uzsverot zinātnes sasniegumus un cīnoties pret māņticību (pēdējais viedoklis īpaši uzsvērts Kr. Barona rakstos!)

Mūsdienu lasītājus var pat pārsteigt tā tālredzība, ar kādu jaunlatvieši "Pēterburgas Avižu" ieteikumos plānojuši skolu politiku, lai sagatavotu latviešus par spējīgiem aizstāvēt demokrātiskās tiesības angļu parlamentārisma garā. Plašā rakstā iztirzātas metodes, kā latviešu skolā bērnus iemācīt diskutēt, brīvi izteikt un pamatot savas domas, piem., vēlāk tiesā aizstāvēt savu taisnību. Norādot uz seno Grieķiju, kur cieņā bijusi "koša runa" un "veikla valoda" un kur bērni jau no mazām dienām sūtīti īpašās "runātnieku skolās", autors secina, ka "koša, prātīga runa palīdz ne tik vien naudu pelnīt, bet arī daudz citās lietās."

Praktiskie ieteikumi skolotājiem ir tik interesanti un mūsdiēnīgi, ka vērts tos še isumā atstāstīt: runas mākas praktiskai apguvei paredzētas it kā trīs pakāpes, ko klases darbā vada skolotājs ar mērķtiecīgiem uzdevumiem.

(1) Bērniem uzdod iemācīties no galvas kādu dzejoli ("ziņģes"): kad bērns to atsaka, skolotājs raugās, vai bērns tikai mehāniski noskaīta vārdus, jeb arī ir sapratis saturu, par ko var spriest pēc tā, kā viņš to norunā – "vārdus ziņģē izšķir, citus ar paceltu, citus ar lēnu, citus ar rupju, citus ar smalku balsi izrunā, citus vārdus strupi norauj, citus gari pavelk – zināms, visu ar ziņu / . . . /."

(2) Nākamais uzdevums ir uzrakstīt domrakstu par kādu noteiktu tematu (piem., par pavasari, par augļiem utt.). Skolotājs

domrakstus pārlūko un pārlabo, tad kādā nākamā reizē izsauc skolēnu, lai viņš, skolotāja vietā klases priekšā nosēdies, sava domraksta saturu "uz sprediķa vīzi" ar vārdiem apraksta, it kā stāstītu kādu pasaku. Tādā veidā skolnieki pierod saviem vārdiem brīvi atstāstīt to, ko iepriekš jau pārdomājuši un uzrakstījuši.

(3) Tālākais solis ir iemācīt ātri aptvert un formulēt savu uzskatu, atbildot uz kādu jautājumu vai pretargumentu, debatēt. Raksta autors šē atsaucas uz Ziemeļamerikas un Anglijas skolām, kur tādām nolūkam skolas klase tiek pārdalīta divās daļās, skolotājs min kādu diskutējamu tematu (piem., Kas ir cilvēkam vairāk derīgs — dzelzs vai zelts? Kas ir labāki — veci vai jauni laiki? Veikls, žigls, čakls, knašs, ātrs, mudīgs, kāda tur starpība?), pēc tam katra puse mēģina pateikt savu uzskatu un to aizstāvēt. Šai gadījumā jaunie debatētāji spiesti ātri un precīzi pateikt savas domas, jo diskutējamā viela nav iepriekš pārdomāta un sagatavota.

Metodes lielais guvums pēc šā "Pēterburgas Avīžu" raksta domām ir tas, ka "Šādas debātes bērnu prātus ļoti modina un pašus bērnus ieceļ vīra kārtā, kas ātri paspēj uz pašu kājām iet un par katru lietu savu spriedumu dot." (72-73).

Rūpējoties par visas tautas izglītību un labklājību, vairākos rakstos skarts arī jautājums par krogiem un par dzeršanu, mudinot ievērot s ā t i b u (ne pilnīgu atturību) (84).

8. "Pēterburgas Avīzes" gādāja saviem lasītājiem piemērotu lasāmvielu arī daiļliteratūras nozarē, un šai laukā procentuāli liels ir Krišņaņa Barona devums.

Vairums viņa pazīstamāko jaunības gadu dzejoļu ir nodrukāti šā laikraksta slejās. Autors arī šeit kautrīgi slēpjas aiz burta "B", un tikai retumis, piem., dzejolis "Divējādas kapenes" ir parakstīts ar "Baron".

Ja arī Kr. Barona pienesums latviešu dzejai nav mērojams ar to kvalitātes un kvantitātes mērogu kā viņa mūža lielie sasniegumi, tie tomēr ir raksturīgs apliecinājums autora un visa tautas atmodas laikmeta noskaņai.

Mūsu manta

Ar pagājušiem veciem laikiem,
Ar varenajo goda tvaikiem,
Ar tēvu tikumu
Dažs pelnij's pats tas nav ne nieku,
Kas slavei derētu.

Uz priekšu, brāļi, naigi, naigi,
Mums pieder nākamajie laiki,
Lai nelaiķi mums dus.
Mums līgot līgo druvas plašas,
Ja pašiem mums ir rokas knašas,
Ja pašiem spēks mums būs.

B.

Ar šim "knašajām rokām" un dzelzs izturības spēku Krišjānis Barons – pēc "Pēterburgas Avižu" slēgšanas – devās uz Maskavu, kur sākās viņa mūža lielais darbs ar Latvju Dainām.

NORĀDES:

- 1) Latvijas PSR ZA Fundamentālā bibliotēka, Latviešu periodika 1768-1919. Bibliogrāfija. Rīgā 1966, 251
- 2) Teodors Zeiferts, Latviešu rakstniecības vēsture II. Rīgā 1923, 91
- 3) V. Maurīte, "Krišjānis Barons", Ceļi VI. Rīgā 1935, 8
- 4) L. Roze, Latviešu valoda pirms simt gadiem. "Pēterburgas Avižu" sabiedriski politiskā leksika. Rīgā 1962, 5
- 5) Augusts Deglavs, Latviešu attīstības solis no 1848-1875.g. Rīgā 1893, 52
- 6) Lina Baron, Krišjāņa Barona atmiņas. Rīgā 1924, (ASV) 1981, 77

- 7) R.(īgas) L.(atviešu) B.(iedrības) Der.(īgu) Grām.(atu) No-
daļa, Konversācijas vārdnīca. Rīgā 1908, 2264
- 8) Krišjānis Ancītis, "Krišjāņa Barona mūža darbs", Ceļi VII.
Rīgā 1936, 14
- 9) Andrejs Johansons. Latviešu literatūra. Stokholmā 1953,
72-74
- 10) Teodors Zeiferts, Latviešu rakstniecības vēsture II. Rīgā
1923, 58
- 11) Latviešu konversācijas vārdnīca XVI. Rīgā 1937-38, 31875
- 12) Latvju Enciklopēdija II. Stokholmā 1952-1953, 1905
- 13) Latvijas PSR Mazā enciklopēdija II. Rīgā 1968, 768
- 14) Augusts Deglavs, Latviešu attīstības solis no 1848-1875.g.
Rīgā 1893, 56
- 15) Turpat, 52
- 16) Laikraksta gadagājums ir paginēts; turpmākajos citātos, ja
tie ņemti no 1862. gada avižu numuriem, iekavās (bez
"lpp." apzīmējuma) liktais cipars norāda attiecīgo lappusi.
- 17) Augusts Deglavs, Latviešu attīstības solis no 1848-1875.g.
Rīgā 1893, 55

ERNSTS DINSBERGS (1816-1902) PAR SAVU DZIMTU

Krišjānis Barons savās atmiņās par skolas gaitām stāsta: "Dundagā pie Kubula mājām bija nesen uzcelta pirmā pagasta skola, kur E. Dūnsberģis un Fr. Mālberģis bija skolotāji. Tur nu arī es sāku iet skolā. Tā bija mana pirmā īstā skola". (1)

Ernsts Dinsbergs (arī Ernests Dinsberģis) (1816-1902) te pieminams ne tikai kā Krišjāņa Barona skolotājs, bet arī par viņa pienesumu "Pēterburgas Avižu" labā: "Pēterburgas Avīzēm (1862) iznākot, D. tās pabalstīja rakstiem un izplatīdams, par ko viņu 1863 no Dundagas izraidīja. D. nodzīvoja 8 mēn. Jaunjelgavā, tad bija par skolotāju Rīgā Jāņa baznīcas skolā, 1868 atkal pārnāca Kubelē, kur darbojās par skolotāju līdz 1878, bet pēc tam turpat nodevās vienīgi rakstniecībai". (2)

Arī literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts sasaista Dinsberga centienus ar tautas atmodas laikmeta idejām: "Dūnsberģis ne vien stāv uz jauna laikmeta robežas, bet viņš tautas atmodas laikos pa daļai arī līdz cīnījies un līdz cietis. Viņam ir milzeņa griba, kas norāda, ka latvieši tiecas nostāties blakus citām kultūras tautām." (3)

Kubeles skola, kurā Kr. Barons mācījās no 1845. - 47. gadam, bija nodibināta jau 1838. gada 23. aprīlī Kubeles mežsarga mājā, kad tur par skolotāju ienāca Ernsts Dinsbergs, Dingskalna mežsarga dēls. Līdz 1843. gadam skolas darbs arī noritēja vecajā Kubeles mežsarga dzīvojamā mājā, kur bērni mācījās pie skalu gaismas. 1845. gadā, kad Krišjānis Barons sāka tur skolas gaitas, bija jau uzcelts jaunais skolas nams, kam līdzekļus bija devis Dundagas īpašnieks fon Ostensakens. Tajā bija 10 istabas, ar lielu skursteņa pavardu vidū. (4)

E. Dinsbergs nostrādāja par skolas pārzini 40 gadus (līdz 1878.g.), neatlaidīgā darbā mērķtiecīgi padarīdams savu skolu slavenu plašā apkārtnē.

Par šī nesavtīgā tautas audzinātāja un ražīgā rakstnieka dzimtu interesantas ziņas dod viņa paša vēstule, kas rakstūta krustdēlam

1894. gadā, viņa vecuma dienās, un kas labi apgaismo tos apstākļus, kādos dzīvoja un darbojās arī Kr. Barona vecāki un viņu laikabiedri toreizējā Kurzemē.

Publicējam še vēstules faksimilu.

E. Dinsberga vēstules oriģināls glabājas Zviedrijā, Vesterosas pil-sētas bibliotēkas Latviešu grāmatu un dokumentu krājumā, ko tur nodevusi E.Dinsberga radniece (brāļa dēla meita) M.Ziemele. Redakcija izsaka pateicību bibliotēkaram cand.iur. Konstantīnam Ozoliņam par atļauju publicēt šo sava laikmeta dokumentu "Zaros".

E. Dinsberga vēstules teksts ir interesants arī no valodas viedokļa. Starp literārās valodas formām šur tur pamanāmas Dundagas izlok-snes pēdas, piem., "Trīnes (= Trīni) apprecēja Kubeles saimnieks", "tad jūs visi nogāja (= nogājāt)". Leksikā ir labs skaits apvidus vārdu. No tiem dažs labs nav vairs parasts mūsdienu valodā, piem., "drukts" (= spēcīgs, drukns), "jauda" (= jausma), "sāte" (= sena mājas vieta), un viens otrs nav atrodams pat lielajā Milenbaha un Endzelina vārdnīcā, piem., "mērķa krāģis", "utudubans", "kretel-nieks" uc. Vērtīgs ir arī vietu un personu vārdu materiāls, kopā ar paskaidrojumiem, kā tie varētu būt cēlušies. Tā turieniešu izrunā atzīmēta Maģieres (= Mazirbes) baznīca, blakus "Dundagai" lietots arī otrs variants - "Dundanga", minēts dzimtas lokā dzirdētais skaid-rojums par uzvārda "Juitiņa" skandināvisko cilmi.

NORĀDES

- 1) Lina Baron, Krišjāņa Barona atmiņas. Rīgā 1924, (ASV) 2 1981, 29
- 2) Latviešu konversācijas vārdnīca III. Rīgā 1929-30, 5381-5382
- 3) Teodors Zeiferts, Latviešu rakstniecības vēsture I. Rīgā 1922, 325-326
- 4) Kārlis Ozoliņš, Kurzemes skolu kronika. Manuskripts. Kādreizējā Latvijas Skolu departementa direktora Kārļa Ozoliņa (1882-1960) sakopotie Latviešu skolu vēstures materiāli (manuskripta kopija) glabājas Stokholmas uni-versitātes Slāvu un baltu valodu institūtā, kur tos savā laikā nodeva autora dēls Dr. Kārlis L. Ozoliņš.

Mihlaja Kruffdehls!

Par to uddewuun, gun maf kahdu peeteekofun et bilid
warefchu, lapet, ka es par tahdam lenlaiku leetam un zilts.
rakfteen tik pat maf jim, ka jeb kurfeh zito. To mafju djimt.
Bukfchanâ no g' emdinata tauta nepocda likt nekahdu fwa-
ru us lawu wefaku un fentetuwu zilts rakfteen. Kad tekus,
makte waj weftekus bija us mahfchju meera d'uju ais gahjis,
tad wiku an peenakzigu un parafte godu tur pawadijufchi
un jee bafnija perminofchanan mahaftajam us dewufchi, zik
ais gahjjes wefz bijis, tad pehdigi wal no puhtufchees: laj dufj
Dewa meera! Tas bija wijf. No zilts rakfteen ne bija ne.
Kahdas jaudas. To kahdi zilts rakfchi war buht djimt laudim,
ko djimtkungs war isklindinat un ais luntit kump un ka pats.
grib. Bija laiki, kad gandvich nebuht djimtzilweka djimfcha.
nu un mifchjanu nepererakfija. Wel mana pafcha djimfcha:
ne: peera nebuht nauw ilfteni peerakfita, bet tik ta lweht-
deena, kad krijits. Kur tad nu wel buhtu rakfchits kahdsichstens
zilts rakfsts. Un te jafaka lildj an wego Stenderu:

Es statstus Tagadin no firma wilera teikfchu

Kas ilgi gan, tik ne fimts gadus d'ihwojis,

Un lai fchos statfchu gan es weenâ stundâ beiglchu

Tad tatschu tee tew bulis clauds deenu kaweklis.

Betfdree tee statfchi ir: wiffch tajia fen peedfimis,

Wiffch ilgi d'ihwojis un wakar nomiris.

Un ko tad no djimtzilweka war wair ak teikt, ka: wiffch d'ih-
wojis un nomiris. Waxam teikt, ka dandjem bija deefgan fa-
jehdjis un is manijs gars, bet teem ne bija tee lihdpakli, ut-
fikfhtites un is g'ihfotetes. Un wiku waltoni tahdus nebuht
negribija un ja kahds kur ruhija, ka tam ari ir prants, to
raudfija noflapet un nofuhmet ka ween pinadami. Wini
ihfti gribija isnihpinat wijus ziltsrakfchus, laj latwufcheem
no lenatnes nepakeht nekahda atmija, laj no wina wairan
nefona: wiffch d'ihwojis un nomiris. Un fir am, kad no

Miļais krustdēls!

Par to uzdevumu, gan maz kādu pietiekošu atbildi varēšu dot, tāpēc ka es par tādām senlaiku lietām un ciltsrakstiem tikpat maz zinu, kā jebkurš cits. Jo mūsu dzimtbūšanā nogremdinātā tauta neprata likt nekādu svaru uz savu vecāku un sen tēvu ciltsrakstiem. Kad tēvs, māte vai vectēvs bija uz mūžīgu mieradusu aizgājis, tad viņu ar pienācīgu un parastu godu tur pavadījuši un pie baznīcā pieminēšanas mācītājam uzdevuši, cik aizgājējs vecs bijis, tad pēdīgi vēl nopūtušies: lai dus Dieva mierā! Tas bija viss. No ciltsrakstiem nebija nekādas jaudas. Jo kādi ciltsraksti var būt dzimtļaudīm, ko dzimtkungs var izklidināt un aizsūtīt kurp un kā pats grib. Bija laiki, kad gandrīz nebūt dzimtcilvēka dzimšanu un miršanu nepierakstīja. Vēl mana paša dzimšanas-diena nebūt nav īsteni pierakstīta, bet tik tā svētdien, kad kristīts. Kur tad nu vēl būtu rakstīts kāds īstens ciltsraksts. Un te jāsaka līdz ar veco Stenderu:

Es stāstus tagadīņ no sirma vīra teikšu
Kas ilgi gan, tik ne simts gadus dzīvojis,
Un lai šos stāstu(s) gan es vienā stundā beigšu
Tad taču tie tev būs daudz dienu kavēklis.
Bet šie tie stāsti ir: viņš tapa sen piedzimis,
Viņš ilgi dzīvojis un vakar nomiris.

Un ko tad no dzimtcilvēka var vairāk teikt, kā: viņš dzīvojis un nomiris. Varam teikt, ka daudziem bija diezgan sajēdzīgs un izmanīgs gars, bet tiem nebija tie līdzekļi, atfistīties un izglītoties. Un viņu valdoņi tādus nebūt negribēja un ja kāds kur rādīja, ka tam arī ir prāts, to raudzīja noslāpēt un nozūmēt kā vien zinādami. Viņi īsti gribēja iznīcināt visus ciltsrakstus, lai latviešiem no senatnes nepaliek nekāda atmiņa, lai no viņa vairāk nezina: viņš dzīvojis un nomiris. Un zināms, kad no

Kad ho augstiones negaidāja par talidēm ziltis rakstiem, ko tad
neimaluziti vuhki par teem sinaja gahdat, kam nebija nekādas
jaunmas no isgihitibas. Pats atminos, ka 10 gadus wegs būdams,
tāju pats mehnesch skola. Trihs deenas skola labijs, 1. ann
nohzu waharā mahjās, wiji mahjās laudis manim apkahnt gvi.
bedami rodet, kādas augstas gudrības es pahr nesis no skolas.
Es pamemu utu dubanu un ar krichtu tur us wethu leelo K.
Rakdu to wicem un paju: waj sineet, nastas ir? Wiji Mahw
mutes atplehtuchū un karis ešaugās: ko te war laprast, kas
talid mehrija krahgis ir! Tād nehmos winem isghaidrat, na
tas ir peelay K, kas pee wahnda kungs stahw pašā preekshā.
Tas nu tagad ir 68 gadi, kad tas tā notika, ka laudim tād daut
bija jabrihnās pee leelo K. Kik tad dem bija no attihitibas un
isgihitibas un ko wahija apdomat par lentekweem un ziltis rak-
stiem, tadch tee palikuchū tandā neshina un ais mersiba, ka par
teem tih daut, ka neko neshina. Tadch es ari wairan neko neshi-
na, ka mana Tehwa Tehwam wahrs bijis Tehnabs, un winch Eernek
mahjās bijis par saimneeku. Kas Tehnaba Tehwam wahrs bijis,
to it nebunt neshinu. Ka pa ausu galēm efmu dindijis teiku, ka
karis Tuitins no Swedweem pahnahzis un u metis Eernek mah-
ju un ka no ta laikam zehlfesces mahju lentehwi; bet waj tas
fratefi ta' ir, to newaru lezinat. Eernekam gam efat bijis wena
plawa ko saukuchū Tuitinu; bet waj ta wel tagad ir, to ari neshinu.
Neshinu ari zikhigi un kusā laikā tas bijis, kad tas Tuitins pahnah-
zis no Swedrijas, laikam no Danijas, jo Danijas pūssalu lauz par
Tuit jeb Tuitinu temi — neof ari sinu, zik augumu (generacija)
bijis starn Tuitinu un Tehnabu. Jata bilitu, tad daut newonetu
bunt bijis, jo es puika būdams wel rofejū bachu no Swedri.
Jas pahr nahkuchus. Tā per Bascha bija tahs wegs kurpneek, ari
no Swedrijas. Aefns, Drults wihrs, ipts seemelneek. Eernekka
Jehkabam bija 3 Dehli: Kahr'is, Tanis un Prig'is. Kahr'is pa-
lika Tehwa weetā Eernek mahjās par saimneeku. Tanis, neshinu
kā pichs kahda laima ais gahja Tuhla mahjās par saimneeku
un Prig'is neshinu, zik gadus Eernekka mahjās isbranzes darbōs
un tad dabujis uonemt Kretelneek jeb Dingeskarna mahjās un
tur kaspat muischaj par mechfangu. Ta bija jauna, masa mah-
jina, tihaj preeksh is mešta no wega Kretelneeka, kas bija no
Kuldigas no skola laudim, Tapat ka ta Purlihduma ziltis. To mah-
ju winch u metis us wega lahtes weetā, ko saukuchū Dingeskarna
un tā tad mahjās paligis tas pato wegs wahrs. Kapchz kungs wi:

kad no augšenes negādāja par tādiem ciltsrakstiem, ko tad nemācīti rūķi par tiem zināja gādāt, kam nebija nekādas jausmas no izglītības. Pats atminos, ka 10 gadus vecs būdams, tapu pāra mēnešu skolā. Trīs dienas skolā sabijis, pārnācu vakarā mājās, visi mājas ļaudis manim apkārt, gribēdami redzēt, kādas augstas gudrības es pārnesis no skolas. Es paņemu utudubanu un ar kritu tur uzvelku lielo K. Rādu to visiem un prasu: vai ziniet, kas tas ir? Visi stāv mutes atplētuši un kāds iesaucās: ko te var saprast, kas tāds mērķa krāģis ir! Tad ņemos viņiem izskaidrot, ka tas ir lielais K, kas pie vārda Kungs stāv pašā priekšā. Tas nu tagad ir 68 gadi, kad tas tā notika, ka ļaudīm tik daudz bija jābrīnās pie lielo K. Cik tad tiem bija no atstības un izglītības un ko varēja apdomāt par sentēviem un ciltsrakstiem, tādēļ tie palikuši tādā neziņā un aizmirstībā, ka par tiem tik daudz, ka neko nezina. Tādēļ es arī vairāk neko nezinu, ka mana tēva tēvam vārds bijis Jēkabs, un viņš Ierniek mājās bijis par saimnieku. Kas Jēkaba tēvam vārds bijis, to it nebūt nezinu. Kā pa ausu galiem esmu dzirdējis teiku, ka kāds Juitins no zviedriem pārnācis un uzmetis Ierniek māju un ka no tā laikam cēlušies mūsu sentēvi; bet vai tas patiesi tā ir, to nevaru liecināt. Ierniekam gan esot bijis viena pļava, ko saukuši Juitiņu; bet vai tā vēl tagad ir, to arī nezinu. Nezinu arī, cik ilgi un kurā laikā tas bijis, kad tas Juitins pārnācis no Zviedrijas, laikam no Dānijas, jo Dānijas pussalu sauc par Juit jeb Juitiņu zemi – nedz arī zinu, cik augumu (ģenerāciju) bijis starp Juitiņu un Jēkabu. Ja tā būtu, tad daudz nevarētu būt bijis, jo es puika būdams vēl redzēju dažus no Zviedrijas pāri nākušus. Tā pie Baža bija tāds vecs kurpnieks, arī no Zviedrijas. Resns, drukts vīrs, īsts ziemeļnieks. Iernieka Jēkabam bija 3 dēli: Kārlis, Janis un Pricis. Kārlis palika tēva vietā Ierniek mājās par saimnieku. Janis, nezinu kā pēc kāda laika aizgāja Tūļa mājās par saimnieku un Pricis nezinu, cik gadus Iernieka mājās izbraucies darbos un tad dabūjis uzņemt Kretelniek jeb Dingeskalna mājas un tur kalpot muižai par mežsargu. Tā bija jauna, maza mājiņa, tikai priekš 3 gadiem uzņemta no veca kretelnieka, kas bija no Kuldīgas puses ļaudīm, tāpat kā tā Purliduma cilts. To māju viņš uzmetis uz vecu sātes vietu, ko saukuši Dingeskalu un tā tad mājai palicis tas pats vecais vārds. Kāpēc kungs vi-

Jinu

Hu no tahn mahjam isradija, to wairs nejinu, bet to tiller, ka tas
 bija tahs noškumis, ka bijis projam ja: cet. Prijis, kas to maksu us.
 nehma bija mans telus un es eļot bijis druzin patri par 2 gadim
 kad telus Dingis kalna maksu un nehma. Kaktis bija wapakajs, es
 widurwajs un Anjis, ebrg elneks jaunakajs un Krijschus wigjan.
 jaunakajs. Mahjas Ede un Trinne. 2 brahli un wena mahja ru:
 gul apaksh lemes un 2 brahli un 1 mahja wel dshwouirs lemes.
 Anjis bija mums bralileem un mahjam un ari mahtej tas mihfamejs
 behns. Wijnch ne ar weenu nekinwajas. Ispaschi mehs diwi warojam
 labi latidetes. Kad bijam puijscheli es 12 Ans 10 gadus wagtad mehs
 bijam tee gani un 4 gadus gandrihs deenu pa deenu fagchjam ganos.
 Es wel reijim patilm nepazestigs, bet aru nekad. Dapshas /woht.
 Deenas mahite ais gahja no rihteen ganos, laj mehs dabutum pagu.
 let un tad pa paukeru atkal mehs gahjam. Manim wrahts wairak
 nefas un raktijchanu un lasijchanu un Anjim us mechaniku bar.
 bu. Puika buhdams wijnch taisija feemas pulksteri un wina rita:
 fias no preefchu mijas. Manim patika wairak pukewa darbs un
 puika buhdams jau pataisija kapi un Anjim atkal dreimanu
 darbs. Puika buhdams jau nodreijaja mahtej ratinu poles. Tad
 wijnch dreijaja pulksteru ritinus no breschu vageem un no tah.
 Deem rikineem sastakdija un pagatawoja feemas pulksteri, kalgah:
 ja kaktus 10 waj wairak gadus, un mahjaj jau zita feemas pulk:
 Hena nebija, ka tas. Kad narwa pree augufdm kaktia, tad pa Har:
 Deem taisija klaweer es, ustaisija masu Higeli, ko Hching stinaja
 Dapshus gadus, ityapchi mahja Trinne us tahn klaweerem mah:
 zijas pnehlet. Es tahn klaweer es dauj neserejeju, jo bija makzitate
 muischa. Pehz klaweerem jahka ehng eles buhwet. Pataisija ma:
 fu positifu, ko wapakajs Kungs Theodors Salkens atlikka, nejinu,
 waj pa 14 waj 45 rubleem un eedewa manim Kubeles Hoda Taks
 es spehloju, karnehn muhs tur is positifu 1864 gada aprili fahkumā
 kad Salkens kungs reofija to majo positifu, ko brahlis bes nekadai
 bija pataisijs, tad wijnch preefija 300 rublus, laj es gahba wignu
 ehng eltaisitaju amatā. Papreefch es wignu fahkigu puellartina
 Rigā un pats wignu tur ais widu. Tas bija 1848 waj 49 gada. Tur
 8 melnechus fahtradajis, brahlis man atrak bija, ka tur neko no
 ehng el taisijchanas nemahzot, pats atkal ais branzu Rigā un wignu
 atzehnu, kaut gan bija dihti jafakid ejas ar meesteru Martine.
 Gandrihs gadu mahjās pawadijis, ais wedu wignu atkal us Lestaja free
 Hermanna, fahkigu us 3 gadem un ais mahjaj nar mahzijchanu
 tot no kunga dotus 300 rublus. Pehz 3 gadem es pats wignu atkal

mahzibaj

ņu no tām mājām izraidīja, to vairs nezīnu, bet to tikai zīnu, ka tas bija tāds noskumis, ka bijis projām jāiet. Pricis, kas to māju uzņēma, bija mans tēvs un es esot bijis drusciņ pāri par 2 gadiem kad tēvs Dingeskalna māju uzņēma. Kārlis bija vecākais, es viduvējs un Ansis, ērgelnieks jaunākais un Krišus visjaunākais. Māsa Ede un Trīne. 2 brāļi un viena māsa nu jau gul apakš zemes un 2 brāļi un 1 māsa vēl dzīvo virs zemes. Ansis bija mums brāļiem un māsām un arī mātei tas miļākais bērns. Viņš ne ar vienu neķīvējās. Īpaši mēs divi varējām labi satikties. Kad bijām puīšēļi es 12, Ansis 10 gadus vecs tad mēs bijām tie gani un 4 gadus gandrīz dienu pa dienu sagājām ganos. Es vēl reizēm palīku nepacietīgs, bet Ansis nekad. Dažās svētdienās māte aizgāja no ritiem ganos, lai mēs dabūtum pagulēt, un tad pa paukeru atkal mēs gājām. Manim prāts vairāk nesās uz rakstīšanu un lasīšanu un Ansim uz mehāniķu darbu. Puīka būdams viņš taisīja sienas pulksteņi un viņa rītiņus no prieku mizas. Manim patīka vairāk snīķera darbs un puīka būdams jau pataisīju skapī un Ansim atkal dreimaņu darbs. Puīka būdams jau nodreijāja mātei ratiņu spoles. Tad viņš dreijāja pulksteņa rītiņus no brieža ragiem un no tādām rītiņiem sastādīja un pagatavoja sienas pulksteņi, kas gāja kādus 10 vai vairāk gadus, un mājai jau cita sienas pulksteņa nebija, kā tas. Kad nāca pieaugušo kārtā, tad pa starpiem taisīja klavieres, uztaisīja mazu flīģeli, ko čingstināja dažus gadus, īpaši māsa Trīne uz tām klavierēm mācījās spēlēt. Es tās klavieres daudz neredzēju, jo biju mācītāja muižā. Pēc klavierēm sāka ērģeles būvēt. Pataisīja mazu pozitīvu, ko vecais kungs Theodors Sakens atpirka, nezīnu, vai pa(r) 14 vai 45 rubļiem un iedeva manim Kubeles skolā. Tās es spēlēju, kamēr mūs tur izpostīja 1844. gadā aprīlī sākumā. Kad Sacken kungs redzēja to mazo pozitīvu, ko brālis bez nekādas mācības bija pataisījis, tad viņš piesolīja 300 rubļus, lai es gādā viņu ērģelītaisītāja amatā. Papriekš es viņu salīgu pie Mārtiņa (Martina?) Rīgā un pats viņu tur aizvedu. Tas bija 1848. vai 49. gadā. Tur 8 mēnešus sastrādājis, brālis man atrakstīja, ka tur neko no ērģelītaisīšanas nemācot, pats atkal aizbraucu Rīgā un viņu atņēmu, kaut gan bija dikti jāsaķildējas ar meistarū Mārtiņu. Gandrīz gadu mājās pavadijis, aizvedu viņu atkal uz Liepāju pie Hermana, salīgu uz 3 gadiem un aizmaksāju par mācīšanu tos no kunga dotus 300 rubļus. Pēc 3 gadiem es pats viņu atkal

atwadu atpahal, un pelihwoja eegahdat pils Hrahwaschannas weeta. Nu nesinu, waj 9 waj 10 gadus winph fastrahadaja pils us buhs weja bapuzas chngeles, weze chngeles eerikhoja Gynas bapuzā Pa Harpam pateijya kahdus positifus un preechph pils talona tahs glikti usbuhwetar majas chngelites, kes tagad mureph Kubeles Mola. Ari preechph Mageeres bapuzas usbuhweja jau puflichy gatawas chngeles, bet kas ar pils Degschamu lindy sadega. 1860 gada winph no pils atwadijas un atnahza pee mums Kubeles Molas nama. Te appreejais un sadjiliwoja 3 gadus. 1863 gada tur es nahza ta is postijohana. Tad Tuhs uipi no gahja pee brahla Kahr, la Dingestahna mahjas, un ka tur Tuhs schwojset kas man wains nau jastakhta.

Bet nu wel kahdu wahruu par teem ziteem tehuru radeem. Eernnek Jehkaba Dehls Kahr'is palika par saimneenu tehura weeta, winam bija 2 Dehli Prigis un Kriech. Prigis palika par saimneenu tehura weeta un Kriech klant par wafeneenu. Schim nebija new ena bistr na. Prigam bija 2 Dehli: Kahr'is nu Janis. Kahr'is wef akajs daks is mahjyas par sulaini un Schroberi. Janis palika par saimneenu tehura weeta. Bes schem 2 Dehlem Prigom bija 2 meetas Likse un Likne. Ichi bija tahda pakumpja. Liksi appreejaja glatsnests Ealmanis un ois gahja us Nowgo wodu Libne ari appreejyas, bet Kahr'u, to labi nesinu. Eernnek saimneeka Jana Dehls Kahr'is saimneeko Snos Kahr'muischa. Eernnek saimneeka Jana Brah'is Kahr'is appreejyas schwoja isju laiku Sarkast muischa tad pchzari Jesineka, us beizam pemeetma Paschizidim un nu jau mahris gadu Kamehr nomiris.

Jehkaba atram Dehlam Janim, kas usgehina Tuhsa mahjas, bija 2 Dehli Ernsts un Kahr'is un 2 meetas Likse un Triline. Ernsts palika par saimneenu tehura weeta un Kahr'is schwoja schus tur. Likse appreejyas, bet nesinu kur palika Trihnes appreejaja Kubeles saimneeks Binis un ta te nomina.

Ta nu esnu pastahstijis, pashwidams schur tur ka nu pranta ee-wita. Nemi par labu. Hi' ka te nau pastahstits to wari patj klant pedamat.

Uks padces Diewam wel schwojajam ka schwojajuschi. Mana wiza manja gan palcek tahda neschziga, bet wel tomis us Kahr'iam. Las' Dewis wel ustura jo profam, to no Diewa luhjos.

Ka Dumlanger Kungs ar Wolam tahdus nemsurus taga, to jau Dreibergs gan buhs pastahstijis. Wel neka nesina, ka tas beizfies schwojset wefeli. Sweizari Laura Kungs no mums usjem. Sweizis! Kubeles 3 febr. 1894.

wefaj S. D. W. Schwegler

atvedu atpakaļ un palīdzēju iegādāt pili strādāšanas vietā. Nu nezinu, vai 9 vai 10 gadus viņš sastrādāja pili uzbūvēja baznīcas ērģeles, vecas ērģeles ierīkoja Ģipkas baznīcā. Pa starpam pataisīja kādus pozitīvus un priekš pils salona tās glīti uzbūvētas mazas ērģelītes, kas tagad mūsu Kubeles skolā. Arī priekš Maģieres baznīcas uzbūvēja jau puslidz gatavas ērģeles, bet kas ar pils degšanu līdz sadega. 1860. gadā viņš no pils atvadījās un atnāca pie mums Kubeles skolas namā. Te apprecējās un sadzīvoja 3 gads. 1863. gadā tur uznāca tā izpostīšana. Tad Jūs visi nogāja pie brāļa Kārļa Dingeskalna mājās, un kā tur Jūs dzīvojiet, tas man vairs nav jāstāsta.

Bet nu vēl kādu vārdu par tiem citiem tēvu radiem. Ierniek Jēkaba dēls Kārlis palika par saimnieku tēva vietā, viņam bija 2 dēli Pricis un Krišs. Pricis palika par saimnieku tēva vietā un Krišs klāt par vaļenieku. Šim nebija neviena bērna. Pricam bija 2 dēli: Kārlis un Janis. Kārlis vecākais dēls izmācījās par sulaini un skroderi. Janis palika par saimnieku tēva vietā. Bez šiem 2 dēļiem Pricam bija 2 meitas Līze un Līne. Šī bija tāda pakumpa. Līzi apprecēja glāznieks Lasmanis un aizgāja uz Novgorodu. Līne arī apprecējās, bet kādu, to labi nezinu. Ierniek saimnieka Jaņa dēls Kārlis saimnieko Ances Kārļmuižā. Iernieksaimnieka Jāņa brālis Kārlis apprecējies dzīvoja ilgu laiku Sarkanmuižā, tad pēcāk Sasmakā, uz beigām pieņēma pareizticību un nu jau pāris gadu kamēr nomiris.

Jēkaba otram dēlam Janim, kas uzņēma Tūļa mājas bija 2 dēli Ernsts un Kārlis un 2 meitas Līze un Trīne. Ernsts palika par saimnieku tēva vietā un Kārlis dzīvoja šur tur. Līze apprecējās, bet nezinu kur palika. Trīnes apprecēja Kubeles saimnieks Biķis un tā te nomira. Tā nu esmu pastāstījis, paķerdams šur tur kā nu prātā iekrita. Ņemi par labu. Un kas te nav pastāstīts to vari pats klāt piedomāt.

Mēs paldies Dievam vēl dzīvojam kā dzīvojuši. Mana vecā mamma gan paliek tāda nespēcīga, bet vēl turas uz kājām. Lai Dievs vēl uztur joprojām, to no Dieva lūdzos. Ka Dundagas kungs ar skolām tādus nemierus taīsa, to jau Dreiberģis gan būs pastāstījis. Vēl nekā nezina, kā tas beigsies. Dzīvojiet veseli. Sveicini savu kundzi no mums visiem. Sveiks!
Kubelos 3. febr. 1894

Vecais E. Dūnsberģis

KRIŠJĀNA BARONA Dainu skapis

DIVDABJU KONSTRUKCIJAS TAUTASDZIESMĀS

1. Šā pētījuma nolūks ir samērā nelielā tautasdziesmu grupā (kara dziesmās)

(1) noskaidrot tur sastopamās divdabju formas un atsevišķo tipu biežumu, paturot prātā arī leksisko momentu, proti, to, no kuriem vārdiem šie dažādie divdabji darināti,

(2) studēt divdabju lietojumu sintaktiskā kontekstā, lai redzētu, kā dažas divdabju formas teikumā var tikt aizstātas ar citām (piem., divdabim ar -ot stājoties formas ar -am vietā) un kur šāda izmaiņa prasa grozīt visu teikuma struktūru. Še iederas arī jautājums par to, kādi izteiksmes varianti iespējami, ja divdabjus aizstāj finītais verbs (sal. "pārņākdams" un "kad pārņācu").

Pie tam nedrīkst aizmirst, ka tautasdziesmās tādos gadījumos runa nav tikai par tīri gramatiskiem grozījumiem, bet par semantisku, dialektālu, stilistisku, jūtu ziņā ekspresīvu un māksliniecisku variējumu, jo vairāk vai mazāk atbilstošā sintaktiskā konstrukcija jāietilpina gluži vienādā vai vismaz stipri līdzīgā *metriskā* kontekstā. Latviešu tautasdziesmā šī *metriskā* vienība visbiežāk ir 1. vai 2. dipodija trohaja četrpēdu vārsnā, kas pati savukārt veido pusi tradicionālajā četrindē.

2. Par piemērotu korpusu šādai mazāka apjoma analīzei izraudzījos nodaļu par karu un karavīriem Kr. Barona Latvju Dainu 4. sējuma.¹⁾

Šī izvēle likās atbilstam studijas nolūkiem, pirmkārt, jau tādēļ, ka šās nodaļas dziesmām Barona krājumā ir daudz variantu un apakšvariantu, kuros parādās atšķirības gan vārdu izvēlē, gan teikuma uzbūvē un kur tātad paveras bagātīgas iespējas salīdzinājumiem.

Dziesmās, kam Kr. Barons līcis virsrakstu "Starptautiskais stāvoklis, tēvu zemes un valsts apsargāšana pret ārējiem ienaidniekiem", atklājas plašs spektrs, jo vienkopus ir sakārtotas dziesmas, kas radušās dažādos laika posmos.²⁾ Daudzkārt par kādas

dziesmas vecumu aptuveni iespējams minēt pēc valodas iezīmēm, citreiz pēc dziesmā pieminētajiem priekšmetiem un parādībām. Tā, piem., vienā kādā variantā var parādīties vāciskas cilmes vārds "stellēt", bet citā – latviskais "stādīt":

Cep, māmiņa, kviešu maizi
Karā mani *stellēdama*.
LD 32208, var.

Cep, māmiņa, kviešu maizi,
Karā mani *stādīdama*.
LD 32208, var.

Līdzīgā veidā dziesmu variantos mijas vārdi kā "brūte" un "līgava", "ziņģēdams" un "dziedādams".

Ja runā par priekšmetiem, kas slēpjas aiz apzīmējumiem, tad sastopam šais dziesmās gan seno tradicionālo "zobentiņu", gan tādus jaunlaiku ieročus kā "plinti", "skrotes" vai "bultas":

Kungi mani karā sūta,
Ne man plintes, ne zobena. LD 32081
Skrotes, lodes skrien kā bites
Ap to manu augumiņu. LD 32061, 2

Nu man zobins tēvs, māmiņa,
Bruņas mani brāļi, māsas,
Skrotes, lodes mani bērni,
Plinte mana līgaviņa. LD 32080.

Tiešāku norādi par kara dziesmās attēloto laikmetu varam izlobīt no tur pieminētajiem dažādu tautību karavīriem: tur vārdā saukti gan igauņi, gan leiši, krievi, turki, prūši, vācieši un pat franči.

Piem.:

Kas tur jā, zeme rīb?
Lakstīgala atbildēja:
Tur jā mūsu brāleļiņi,
Tur jā mūsu brāleļiņi
Uz tiem Turku robežiem,
Uz tiem Turku robežiem,
Ar Turkiem karoties. LD 31943

3. 675 dziesmu lielajā korpusā izdevās konstatēt 271 divdabju formu, kas lietotas 756 vārdlietojumos.

Šīs divdabju formas pārstāv 7 atšķirīgus tipus, no kuriem visbiežākais (pāri par pusi visa divdabju formu kopskaita) ir divdabis ar *-dams*. Tipu biežumu (dilstošā secībā) rāda tabula:

1. daļēji lokāmais divdabis ar <i>-dams</i>	355	92	dažādi verbi
2. pagātnes aktīvais divdabis ar <i>-is</i>	153	78	
3. pagātnes pasīvais divdabis ar <i>-ts</i>	124	52	
4. nelokāmais divdabis ar <i>-ot</i>	69	30	
5. nelokāmais divdabis ar <i>am/-ām</i>	47	12	
6. lokāmais tagadnes pasīvais divdabis ar <i>-ams/-āms</i>	7	6	
7. tagadnes aktīvais divdabis ar <i>-ošš</i>	1	1	

Refleksīvo divdabju formas ir samērā retas: 8 piemēri ar "atspiedies", 4 ar *-damies* ("laizdamies" un "vērdamies"). Turpretim nevienas pašas formas analizētajos tekstos neizdevās konstatēt ar refleksīvo *-oties* vai *-amies*.

Pārskatot visu šo divdabju formu daudzumu un salīdzinot tos ar vārdiem, no kuriem tie darināti, šķiet, ka no dažiem vārdiem mēdz atvasināt tikai īpašus divdabju tipus. Reizēm visi darinājumi no kāda īpaša vārda iekļaujas tai pašā divdabju tipa kategorijā.

Tā vārdi "līgot", "pārnākt", "pāriet", "uzlēkt" konsekventi parādās nelokamajā divdabī ar *-am* un *-ot*: līgojam/līgojot. Noteiktās sintaktiskās situācijās šie abi divdabju tipi funkcionē vienādi, ļaujot vienu likt otra vietā un ar to nemainot dziesmas saturu, sal.:

Es pazinu sav' bāliņu	un	Es pazinu sav' bāliņu
Vidū kara līgojot		Kara vidū līgojam
LD 32005		LD 32005, var.
vai		
Neraud' gauži, man' māsiņa, un		Neraud' gauži, man' māsiņa,
Gaidi mani pārnākot.		Gaidi manis pārnākam.
LD 31933,6, var.		LD 31933

Turpretim daži citi verbi (kas atkārtojas 6 un vairāk reizes) bieži vien koncentrējas tikai ap vienu noteiktu divdabju tipu. Tā no "slaucīt" analizētajās kara dziesmās sastopams tikai divdabis "slaucīdams", no "vadīt" – "vadīdams". "Zināt" parādās divdabi ar -is ("zinājis"); "saderēt" un "kaut" – divdabjos "saderēts" un "kauts".

Šie vērojumi par divdabju tipu saistību ar īpašas leksikas vārdiem vēl jāpārbauda plašākā dziesmu materiālā. Nepieciešams precīzāk izdibināt, vai šāds noteiktu verbu sasaistījums ar vienu kādu noteiktu divdabju kategoriju atkarīgs no attiecīgā verba rakstura, jeb no divdabju kategorijas kā tādas, jeb varbūt šī sakarība izskaidrojama vienīgi ar analizēto dziesmu krājuma nelielo apmēru.

No otras puses varam vērot, cik plašs – vismaz šai korpusā – ir dažu *kustības* verbu (sevišķi "iet" un "jāt") izplatījums visā dažādo divdabju laukā, pārstāvētot tur daudzus tipus, un kā šai grupā bagātīgi izmantoti visdažādākie piedēkļi, lai variētu pamata verba nozīmi: aiz-, at-, da-, pie-, iz-, no- un pār-. Divdabji daudz biežāk darināti no prefīgētajiem nekā no neprefīgētajiem vārdiem, piem., "aiziedams" sastopams 37 reizes, kamēr vienkāršā verba divdabis "iedams" tikai divas reizes. *Kustības* verbu plašais un daudzpusīgais lietojums pa daļai izskaidrojams ar to, ka analizētajās kara dziesmās sastopam lielu skaitu variantu ar tuvu tematiku. Vairums piemēru ar "iet" un "jāt" atrodami pazīstamajā dziesmā "Es karā aiziedams" un šās dziesmas daudzajos variantos. Tomēr šos pašus divdabjus varam sameklēt arī citās kara dziesmās, kam gluži cits saturs, piem.;

Ai, priedīte, ai, eglīte,

Kas tev mazu nodzenāja?

Kara kungi nodzenāja,

Atnākdami, aiziedami.

LD 31918

Krievi, leiši nodzenāja,

Noiedami, atiedami.

LD 31918, var.

Starp nupat pieminētajiem *kustības* vārdiem ir arī vairāki izlokšņu sinonīmi, kas atspoguļo leksisko atšķirību Latvijas rietumu un austrumu izlokšnēs: "atnākt" un "atiet".

No kariņa *atiedams*,
Atrod' māsu vaiņagā.

LD 31979, var.

No kariņa *atnākdams*
Atrod' māsu rakstītāju.

LD 31979,5, var.

Par dialekta īpatnību vērtējams arī priedēkļu aiz- un no- lietojums, apzīmējot pabeigto darbību verbos "aiziet" un "noiet", piem.:

Es karā(i) *noiedams*

Krustu cirtu ozolā.

Es karā(i) *aiziedams*

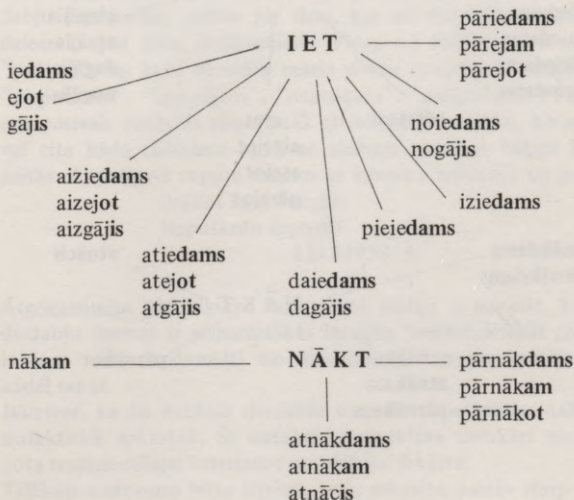
Krustu cirtu ozolā.

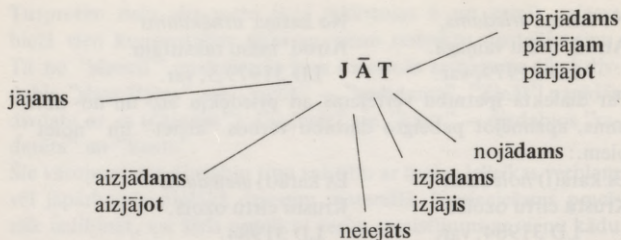
LD 31984, var.

LD 31984.

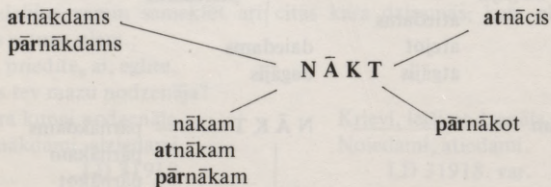
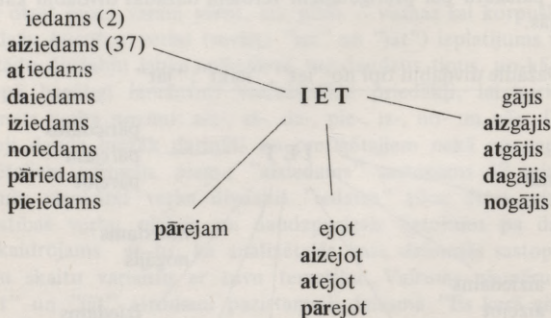
Šo iemeslu dēļ pievienotajās pārskata tabulās blakus divdabjiem no verba "iet" uzņemti arī atvasinājumi no "nākt". Pirmā tabula rāda dažādos divdabju tipus, kas darināti no vārdiem "iet", "nākt" un "jāt" (analizētajā kara dziesmu grupā). Otrā tabula dod pārskatu par prefigētajiem vārdiem dažādās divdabju kategorijās.

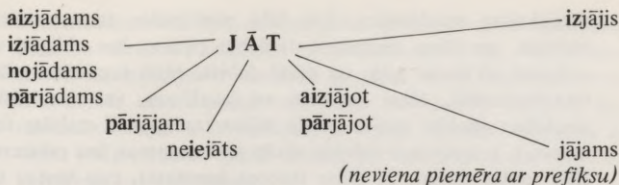
A. Dažādie divdabju tipi no "iet", "nākt", "jāt".

B. Divdabji no prefiģētajiem vārdiem "-iet", "-nākt", "-jāt".

Viens no 6 vārdiem divdabju kategorijā ar -ams ir "jājams":

Tumšas naktes man jājamas,
Dziļas upes bridināmas.
LD 32190.

Interesanti atzīmēt, ka vairāki vārdi šai divdabju grupā ir darināti no vārdiem, kas apzīmē kādu darbību, zirgus vedot, jājot vai braucot: "jūdzams", "braucams", "seglojams".

Jākonstatē arī, ka tie vārdi, kas visplašāk pārstāvēti visās divdabju kategorijās, pieder pie tiem, kas arī visvairāk atkārtojas dziesmās par kara notikumiem. Viens no šādiem vārdiem ir "pušķot", no kura darināta vesela virkne divdabju: "pušķots", "aizpušķots", "appušķots", "nepušķots", "pušķodams". Pagātnes pasīvais divdabis visparastāk attiecināts uz cepuri, ko māsa vai cita kāda radniece apvij ar ziediem, izvadot bāliņu kara gaitās. Appušķotā cepure saderas ar karavīra lepnumu un godu:

Brāliņš karā i negāja
Nepuškotu cepurīti.

LD 31933, 4.

Atgriezīsimies pie sākumā nospraustā mērķa – uzzināt, kuras divdabju formas ir visparastākās latviešu tautasdziesmās un no kuriem vārdiem darināti šie divdabji, kā arī pie jautājuma, kādēļ tas tā.

Jāuzsver, ka šīs dažādās divdabju formas var iekļauties dažādā sintaktiskā apkārtņē. Šī sintaktiskā struktūra savukārt pieskaņota tradicionālajai četrindes metriskajai iekārtai.

Tālākais uzdevums būtu izpētīt, kāda sakarība pastāv starp sin-

taktiskajām struktūrām, kas labi piemērotas tautasdziesmu metram, un starp zināmiem divdabju tipiēm, kas obligāti vai optimāli iekļautos tajās un tādēļ dabiski būtu sagaidāmi mūsu tautasdziesmās. Mani interesē arī jautājums, vai sintaktisko struktūru analīze varētu atklāt kādas tradicionāli stabilas formulas, t. i. īpatnējus stabilus vārdu savienojumus, kas raksturīgi tieši tautas dzejai. Ja tādas izdotos konstatēt, mēs varētu tās uzlūkot par gataviem formu komplektiem, sava veida sacementētiem "ķieģelišiem" tautasdziesmas celtnē, kas ērti izmantojami kā nozīmīgas elementu sīkdaļas mutvārdu dzejas daiļrades procesā.

Radniecīgo kara dziesmu un dziesmu variantu grupā var vērot zināmu stabilitāti frāzēs ar kādu divdabja formu, kas it kā apstiprina augšējo domu par stabilajām formulām. Raksturīgs piemērs ir frāze, kas atkārtojas vairākās kara dziesmās, proti:

Dziedādama appuškoja,

Raudādama pavadīja.

Šīs divas rindas veido daļu garākā vēstījumā, kas sākas ar "Aši, aši zīle dzied":

Aši, aši zīle dzied

Brāļa staļļa pakaļā.

Tec, māsiņa, klausīties,

Kādu vēsti zīl' atnesa.

— Zīl' atnesa tādu vēsti

Būs brālam karā iet.

— Tec, māsiņa, dārziņā,

Puško brāļa cepuriti.

Dziedādama appuškoja,

Raudādama pavadīja.

LD 31933.

No 27 šās dziesmas variantiem divdesmit piecos atrodam šo vārsmu tās pamata formā, ar variācijām, bet vienmēr negrozīts paliek šo divu divdabju ("dziedādama", "raudādama") lietojums.

4. Pievērsisimies tagad analīzes otrajai daļai, lai noskaidrotu, kuras divdabju konstrukcijas izmaināmas pret citām vai kuru divdabju

konstrukciju vietā liekama izteiksme ar finīto verbu. Salīdzinot dziesmu variantos izteiksmi ar divdabi un bez tā, varēju konstatēt, ka izmaiņas ir visvairāk parastas vienas dipodijas robežās, kamēr otra dipodija tad paliek nemainīta. Tādējādi sintaktiskās maiņas ir ierobežotas ar vienu teikumu, visbiežāk ar vienu paligteikumu. Gadās tomēr, ka tiek grozīts arī viens no patstāvīgajiem teikumiem.

Dziesmu variantos atrastos substitūciju veidus iespējams iedalīt trīs lielākās grupās I, II, III un tālāk vairākos sīkākos paveidos: I. Variē tikai divdabja darinājuma tips, bet verbs, no kā divdabis atvasināts, paliek tas pats, piem., no "līgot" vienā dziesmā sastop divdabi ar -am, citā kādā dziesmā ar -ot:

Kam pameti rudzu lauku

Kā ūdeni *līgojam*.

LD 32069

Kam atstāji rudzu lauku

Kā ezeru *līgojot*.

LD 32069, var.

Šķitu rīta ausekliņu

Vakarā *uzlecam*.

LD 32155

Šķitu rīta ausekliņu

Vakarā *uzlecot*.

LD 32155, var.

Sastop arī dziesmu pārus, kur divdabis vienā vietā veidots no kāda nesalikta verba, bet otrā – no tā paša verba, tikai ar priedēkli saliktajā formā, piem.,

Šķitu saulīt' *i lecam*

Caur ozola zariņiem.

LD 32155, 3

Šķitu saulīt' *uzlecam*

Caur ozola zariņiem.

LD 32155, 3 var.

Ja tas auga, ja zaļoja,
Gaidat mani sērst *nākam*.

LD 31990, 5 var.

Ja tas auga, ja zaļoja,
Gaidat mani *pārnākam*.

LD 31990, 5.

Dažkārt atšķirīgie priedēkļi, kas pievienoti tam pašam verbam, atspoguļo tikai izlokšņu īpatnību, rādot, ka vienā novadā biežāk lietojams ir viens priedēklis, citur tādā pašā nozīmē – cits, piem., "pāriet (mājā)" un "atiet":

Ja tā auga, ja zaļoja,
Gaidat manis *pārejām*.
LD 31990

Ka zaļos, ka lapos,
Gaidi maņa *atejūt*.
LD 31990, 2.

Tieši tādā pašā sintaktiskā kontekstā nelokāmais divdabis ar -ot tiek izmainīts arī pret daļēji lokāmo divdabi ar -dams, piem.:

No kariņa *pārnākdams*
Atrod' lielu rakstītāju.
LD 31979

No kariņa *pārnākot*
Atron' māsu rakstītāju.
LD 31979, 6 var.

Dažos dziesmu variantos lokāmais divdabis ar -ošs mijas ar nelokāmo formu ar -ot:

Man' māmiņa maz' *esošu*
Vēl vārnām, žagatām.
LD 32110, var.

Man' māmiņa maz' *esot*,
Vēl vārnām, žagatām.
LD 32110, var.

Varianti ar pasīvā divdabja formu ar -ams un nelokāmo divdabi ar -ot:

Vecākais kumeliņš,
Tas nezviedza *seglojams*
LD 31961, 1

Vecākais kumeliņš,
Tas nezviedza *seglojot*.
LD 31961, 1, var.

Kā viegli izredzams no augšējā piemēru materiāla, formas ar -ot ir tās, kas dominē un visvieglāk tiek liktas kādas citas divdabju formas vietā. No verba "saderēt" parādās gan pasīvais, gan aktīvais pagātnes divdabis vienas un tās pašas dziesmas variantos:

Gauži raud tā meitiņa,
Kas ar mani *saderēj'si*.
LD 32165, var.

Gauži raud tā meitiņa,
Kas ar mani *saderēta*.
LD 32165, var.

II. Otra substitūcijas grupa ir tā, kur ir pārveidota visa dziesmas rinda, lai gan tā iekļaujas citādi negrozītajā visas četrtrindes kontekstā. Te atšķirīgi ir divdabju tipi, un paši divdabji ir darināti

no dažādiem vārdiem, kas nebūt nav sinonīmi vai citādi savstarpēji saistīti nozīmes ziņā, kā, piem., "raudzīt" un "daiet" sekojošā piemērā:

Raud māmiņa, līgaviņa,
Celmiņā raudzīdamas.

LD 31994

Raud māmiņa, līgaviņa,
To celmiņu dagājušas.

LD 31994, var.

Tomēr, uztverot divrindi par vienu veselumu un sasaistot to ar pārējo tekstu, iespējams izprast to kā nozīmes ekvivalentu, sal., dziesmas sākumu:

Es, karā aiziedams,
Rīkstīt' laužu sētmalē.
Raud māmiņa, līgaviņa,
Celmiņā raudzīdamas.

Es, karā aiziedams,
Rīkstīt' laužu sētmalē.
Raud māmiņa, līgaviņa,
To celmiņu dagājušas.

Varbūt izdevīgāk būtu šādos gadījumos runāt par "nozīmes ekvivalences" izjūtu, ko palīdz radīt trīs faktori:

a) Variablā rinda bieži vien stāv tādā pašā attieksmē kā teikuma daļa pret visu teikumu, kas ietilpināts divrindē. Ļoti bieži divdabju teikumi ir ar adverbiālu raksturu un attēlo no- teikumus, kādos risinās teikuma galvenā darbība (kas izteikta ar finitā verba formu), piem.,

Ko, kundziņi, tu domāji,
Uz zobena atspiedies?

LD 32064, 8

Ko, kundziņi, tu domāji,
Lieveni stāvēdams?

LD 32064, 8, var.

b) Metriskā ekvivalence,

c) Sakarā ar metrisko ekvivalenci svarīgs ir arī tas fakts, ka divdabis abos dziesmas variantos stāv tai pašā novietojumā – četr- rindes beigās.

Augšējie variantu piemēri uzskatāmi parāda, kā atrisinātas visas mākslinieciskās prasības – gramatiskie, metriskie un poētiskās izteiksmes apsvērumi.

III. Trešā substitūcijas grupa ir tā, kur divdabja konstrukcija tiek aizstāta vai nu ar finīto verbu vai – retāk – ar nominālu frāzi. Tādā gadījumā divdabja forma vispār pazūd no dziesmas teksta. Liekot divdabja teiciena vietā izteiksmi ar finītā verba formu, savukārt var izšķirt četrus paveidus:

a) Četru pēdu strofā paliek tā pati teikuma struktūra, bet divdabja vietā stājas attiecīgā verba pagātnes, tagadnes vai nākotnes forma. Analizētajās kara dziesmās bija iespējams sameklēt piemērus visu šo triju laiku formām.

Šādi maiņai visvairāk piemērotais šķiet pagātnes aktīvais divdabis ar -is, kas funkcionē kā saliktās tagadnes (perfekta) laika forma bez palīgverba "būt", piem., "(ir) sakaltusi".

Daži piemēri:

Kara kungi savas bruņas
Lemešos *sakaluši*.
LD 32118, 1

Mūsu kungi savas bruņas
Lemešos *kaldināja*.
LD 32118

Tētiņš manis nezināsi,
Kur nu es *palicis*.
LD 32041

Tētiņš manis nezināsi,
Kur nu es *palikšu*.
LD 32041.

Retāk atrodami piemēri, kur finītā verba forma stājas pagātnes pasīvā divdabja (ar -ts) vai nelokāmā divdabja (ar -ot) vietā:

Gauži raud tā meitiņa,
Kas ar mani *saderēta*.
LD 32165, var.

Gauži raud tā meitiņa,
Kas ar mani *saderēja*.
LD 32165

Māte dēlu *lolojot*,
Domā sev vieglas dienas
LD 32107, 1, var.

Māte dēlu *audzināja*,
Domā sev vieglas dienas.
LD 32107, 1

Šādās izmaiņās bieži vien teksts jāpārgroza tā, ka kāds vien-
zilbes vai vairāku zilbju vārds jāizmet vai arī papildus jāpieliek

klāt, lai dziesmas rindā sanāktu vajadzīgais zilbju skaits, sal. 2 variantus:

Kungi karā *aizvedušī*.

Manu skalu plēsējiņu.

LD 32173

Kungi karā *i noveda*

Manu skalu plēsējiņu.

LD 32173, 3

b) Otru apakšgrupu veido dziesmas, kurās divdabis ar -dams funkcionē teikumā kā veida, apstākļa, nolūka vai laika apstāklis un apzīmē kādu darbību, kura norisinās paralēli vai vienlaicīgi ar otru darbību, kas izteikta ar galveno finīto verbu. Ja divdabja konstrukcijas vietā stājas izteiksme ar finīto verbu, frāze pārveidojas par teikumu ar diviem vienlīdzīgiem teikuma locekļiem:

Sēd, karogu *rakstidama*,

Kumeliņu *barodama*.

LD 32046, 2

Raksta kara karodziņu,

Baro kara kumeliņus.

LD 32046, 3, var.

Māte dēlu audzināja,

Vieglas dienas *cerēdama*.

LD 32107, 2

Māte dēlu audzināja,

Domā sev vieglas dienas.

LD 32107, 1

Reizēm divdabja vietā rodas paligteikums ar kādu ievada apstākļa vārdu, piem., "kad":

No kariņa *pārnākdams*,

Atrod' lielu rakstītāju.

LD 31979

Kad no kara es *atnācu*,

Atrod' māsu rakstītāju.

LD 31979, var.

Gadījumos, kur divdabim teikumā nav pievienots neviens atkarīgais elements, specificētā darbība otrā variantā nemaz netiek vairs pieminēta, un transformētajā teikumā parādās vairs tikai galvenais verbs:

Aust gaismiņa, lec saulīte,

Plist akmens *skanēdams*.

LD 31995

Aust gaismiņa, lec saulīte,

Akmentiņš pušu *plīst*.

LD 31995, var.

vai:

Vaicā māte vadīdama:

Kad, dēliņi, tu pāriesi?

LD 32109

Vēl māmiņa pavaicāja:

Kad, dēliņi, tu atnāksi?

LD 32109, 3.

Augšējos piemēros varējām arī vērot, cik liela loma šādos izmaiņu gadījumos ir deminutīviem ar -iņš, -iņa, kas palīdz ievērot ritma prasības dzejas rindā, kad triszilbju divdabis ar -dams ir jāaizstāj ar kādu citu īsāku vārdu (sal. "akmens" aizstājumu ar deminutīvu "akmentiņš" un "māmiņu" "mātes" vietā).

c) Ja transformējot galvenā verbālā frāze pašos pamatos paliek negrozīta, dziesmu variantos var būt divdabis ar -is, -ot vai -am, un sintaktiskā struktūra piemērojas attiecīgajam divdabim. Tā, piem., vienā dziesmā ir nelokāmais divdabis ar -ot absolūtā divdabja konstrukcijā, bet citā dziesmā tai vietā atrodam izteiksmi ar vienkāršu finīto verbu:

Man karā *aizejot*,

Raudās divas zeltenītes.

LD 32038, 3, var.

Karā *iešu* es māmiņ,

Raudās divas zeltenītes.

LD 32038, 3.

Nelokāmais divdabis ar -am, kur tas ir it kā papildinājums "nepilnās nozīmes" galvenajam verbam, arī var tikt aizstāts ar finīto verbu:

Grāmatiņas vien gaidīju

No Ķeizara *atnākam*.

LD 32019, 11, var.

Tās dieniņas vien gaidīju,

Kad *atnāce* grāmatiņa.

LD 32019, 11

Pirmajā variantā divdabis "atnākam" drīzāk papildina galveno verbu "gaidīju" nekā objektu "grāmatiņas", turpretim otrajā dziesmā pakārtotā frāze ar finīto verbu "atnāce" ciešāk saistās ar objektu galvenajā teikumā ("dieniņas").

Pagātnes aktīvais divdabis ar -is, kas ir daļa vēlējuma izteiksmē,

citā dziesmas variantā aizstāts ar īstenības izteiksmi un ar diviem galvenajiem verbiem:

Būt' es acis *paredzējis*,
Vai būt' manis bāleliņš.

LD 32170, 3

Es tiem acis *neredzēju*,
Vai nav mani bāleliņi.

LD 32170, 3, var.

d) Ceturtais apakštips saskan ar iepriekš b) un c) nodalījumā apcerētajiem paveidiem, vienīgi ar papildinājumu, ka tur viens divdabis īstenībā ir aizstāts ar finīto verbu no tās pašas (vai nozīmē ļoti tuvas verbālās saknes, turpretim finītā verba variantā parādās j a u n s divdabis, kas parasti stāv strofās otrajā rindā. Šis divdabis nav radniecīgs pirmajam divdabim (kas nu savukārt transformēts par finīto verbu), bet noder metriskajam un ritmiskajam plūdamam strofā, lai aizpildītu robu, kas radies, izkrītot divdabja formai.

Šo izmaiņu labi raksturo piemērs:

Man' māmiņa *auklēdama*
Vēl vārnām, žagatām.

LD 32110

Man' māmiņa mīl' *auklēja*,
Nelietiņu *dēvēdama*.

LD 32110, 1

Tā būs laba mātes meita,
Kas būs mani *gaidījusi*.

LD 32037, 11

Tā godīga mātes meita
Gaidīj' mani *pārnākam*.

LD 32037, 13

No kariņa *pārnākdams*,
Atrod' lielu rakstītāju.

LD 31979

Atnāk, karu *izkarojis*,
Atrod mūsu rakstītāju.

LD 31979, 1.

Divdabji, kas tādā veidā nodrošina metru, visi ir triju vai četru zilbju vārdi un vienmēr stāv dzejas rindas beigās. Divdabja forma aizņem visu dipodiju un piešķir dzejas rindai īpašu no-beigtības kvalitāti. Formas vienība (viens vārds visā dipodijā) pastiprina stingro ritmu, bet ar to, ka šai vietā ļoti bieži tiek novietots vienas un tās pašas kategorijas divdabis ar īpašu iz-

skaņu (piem., -dams), tiek izveidota arī savdabīga dabisku atskaņu shēma.

Samērā reti ir gadījumi, kur divdabju konstrukcijas vietā stājas kāda nomināla frāze. Ar to var norādīt, piemēram, vietu:

Aši aši zīle dzied,
Uz akmeņa *lēkādama*.

LD 32123, 1, var.

Aši, aši zīle dzied
Asa mieta galiņā.

LD 32123, 1

Tur redzēju sav' bāliņu
Vidū kara *ligojot*.

LD 32004, 5, var.

Tur redzēju sav' bāliņu
Rīgas kara pulciņā.

LD 32004,5

Manā kara dziesmu korpusā sameklējami arī daži piemēri, kuros divdabis izmainīts pret adjektīvu vai infinitīvu, pie kam saknes forma var būt gan radniecīga, gan pilnīgi atšķirīga:

Ķeizaram laba maize,
Muižniekam *sapelējse*.

LD 32090, var.

Ķeizaram tīra maize,
Muižniekam *pelavaiņa*.

LD 32090

Lika ķēve stallī,
Arklā *jūdzama*.

LD 32051

Lika ķēve stallēi,
Arklāi *jūgt*.

LD 32051, 3.

Sīki iztīrējot tieši šo pēdējo transformācijas grupu, redzējām, ka tad, kad jāapsver izvēle starp divdabja formu vai finīto verbu, nozīmīga loma piekrit ne tikai dziesmas semantiskajām un tematiskajām prasībām, bet arī metram, ritmam un pat atskaņām.

NORĀDES

- 1) Kr. Barons & H. Visendorfs, Latvju dainas. IV. Pēterburgā 1910 (= LD), 534-605
- 2) Sīkāk par dažādo karu atspoguļojamu tautasdziesmās skat. A. Švābe, Kara dziesmas. – Latviešu tautas dziesmas X (Kopenhāgenā 1956), 373-378.

Jānis Krēsliņš, jun.

LATVIEŠU TAUTASDZIESMU UN LATIŅU DZEJAS SASKARE

16. gadsimteņa humānisma tradīcija, kas bija izveidojusies Rīgā un kas sevišķi izcēlās ar savu latīņu dzeju un prozu, dziļi ietekmējusi 17. gadsimteņa latviešu literārās valodas kopējus. Kaut gan šīs tradīcijas ziedu laiki tad jau bija garām, Fīrekeram (Christophor Fürecker), Mancelim (Georgius Mancelius) un Glikam (Ernst Glück) latīņu valoda vēl arvien bija literārā valoda. Mancelis bija rektors un profesors, bet Fīrekers – students Gustava Ādolda dibinātajā Tērbatas universitātē, kas bija šo humānisma ideju paudēja. Mancelis publicē rakstus, piem., par zemestrīci (De terrae motu), Fīrekers korespondē un dzejo latīņu valodā, bet Gliks iecer atvērt Vidzemē latīņu skolas. ¹⁾

Pirmais lielākais darbs par latviešu dzejas poētiku parādās 17. gs. beigās. 1697. gadā Dundagas mācītājs Jānis Višmanis (Johann Wischmann) izdod savu "Nevācu Opicu" (Der Unteutsche Opitz oder kurtze Anleitung zur Lettischen Dicht-Kunst), kurā viņš izstrādā prasības latviešu mākslas dzejai. Līdzīgi jau iepriekš minētajiem Fīrekeram, Mancelim un Glikam, Višmanis pārvalda latīņu valodu un literatūru. Grāmatas trešajā ievadā Višmanis min, ka latviešu mākslas dzejas pamatprasību formulētajš īstenībā esot Fīrekers, bet savā darbā viņš pats spersot soli tālāk. Viņa darba mērķis esot parādīt, kā, izstrādājot latviešu poētikas pamatprincipus, varētu izmantot antīkās pasaules dzejas teoriju. Viņa pirmajā ievadā ievietotā uzruna liecina, ka viņš ir dziļi iesakņojies antīkajā, it sevišķi latīniskajā tradīcijā:

Lettica Lingua tibi si nata est, rodere noli,
Nam propriam Linguam dente, maligne, petis;
Sed si ignota tibi, haud natam quid carpere tentas?
Ignoti Versûs nulla Cupido. Vale!

Latviešu mēle ja tev ir iedzimta, netiko grauzt to.
Tavpaša mēle tā būs, ko tver skaudībā zobs;
Bet, ja sveša tev tā, ko plūkāsi neiedzimušu?
Dziesmu, kas dzirdēta nav, sirds arī nekāro. Sveiks! ²⁾

Savu teorētisko nodaļu viņš nobeidz ar Horācija vārsēm. ³⁾
Izstrādājot savu latviešu dzejas teoriju, Višmanis pievērs vērību arī
toreizējai latviešu dzejai. Trešajā nodaļā, kuras ietvaros tiek sniegts
pārskats par to, kā dažādas dzejas pēdas iespējams apvienot rindās
un strofās, Višmanis apraksta arī trohaja pēdas, pieminot, ka tās
latviešiem plaši pazīstamas viņu dziesmās. "Ar pilnu tiesību genus
trochaicum pelna pie latviešiem pirmo un augstāko vietu kā vecā-
kais, daiļākais un viņiem piedabīgākais genus, jo lai gan viņu dzies-
mas nav sacerētas atskaņās (Rythmicè), viņas tomēr ir no dabas
iekārtotas ar ritumu (metricè) un, proti, kā trohaju panti, kuru
pirmā rinda pastāv no 8, un otrā, kuru viņi mēdz atkārtot, no
7 zilbēm, kā to redz no viņu parastajām zemnieku odām." ⁴⁾

Bet Višmaņa uztverē tautasdziesmas nav pieskaitāmas pie augst-
vērtīgas mākslas dzejas. Te var minēt, kāpēc tas tā – iemesls varētu
būt to vienveidība, kā arī ierobežotais metrs. Tādēļ Višmanis arī
aizbildinās, ka piemēra dēļ citē "vienu no viņu dziesmām:"

Tiešām braukšu pār upīti

Caur to pašu dziļumiņ.

Višmanis piemin arī kādu Firekera šūpuļdziesmu, kas esot branga
(artig) un ar atskaņām, bet tomēr balstīta uz "dabīgo metru, kas
latviešiem visērtāks." L.Bērziņš apgalvo, ka Višmaņa minētā dziesma
nevarētu būt neviena cita kā

Bērniņ mīlais, Dieva stādīts,

Dieva dots, no Dieva rādīts. ⁵⁾

1829. gadā Jelgavā parādās Kārļa Hūgenbergera (Karl Friedrich
Jacob Hügenberger) raksts "Erfahrungen für die lettische Vers-
kunst."

Līdzīgi Višmanim, arī Hūgenbergers cenšas dot ievadu latviešu dzejas poētikā, bet viņa darbs ir krietni isāks un lietišķāks. Balstīdamies galvenokārt uz piemēriem no grieķu un latīņu dzejas, Hūgenbergers sniedz pārskatu par zilbju kvantitātes jautājumu latviešu valodā, kā arī īso un garo zilbju pēdu piemērus. Visinteresantākais tomēr ir viņa metru saraksts. Katra metra paradigmai seko paraugi, vairums no tā laika modernās latviešu dzejas. Īpašas nodaļas veltītas heksametram un tā pabērniem – adoniskajam, ferekrātiskajam, heroiskajam un alkmaniskajam pantmēram, kā arī pentametram, jambam, trohajam un Safo strofai. Hūgenbergers trohajus apzīmē par tīro lirisko pantmēru un min, ka latviešu tautasdziesmās šis pantmērs parādās kā tetrametrs, reizēm tīrs, citreiz jaukts ar neistajiem spondejiem un daktiliem. Bet arī Hūgenbergers, tāpat kā Višmanis, domā, ka tautasdziesmas nav līdzvērtīgas gaņģām dziesmām, un tādēļ kā pirmo tetrametra (= četrpēdu vārsmas) paraugu citē gaņģo dziesmu

Tūkstošiem no zvaigžņu pulkiem // slavē radītāja spēku
 Dzīmi (= pulka) radību, kas visur // teic tā lielu pasaulis ēku.
 Jūras, kalni, meži, alas // ko ar vārdu radīja
 Viņa milestību junde, // viņa varu sludina.

Tad seko tautasdziesmas piemērs. Hūgenbergers ir ievērojis, ka tautasdziesmas mēdz būt ar diviem posmiem, t.i., ar diviem uzsvariem katrās četrās pēdās:

Bitit' liela, bitit' maza // bitit' šūnu šuvēja
 Māsiņ' liela, māsiņ' maza // māsiņ' tautu malēja.⁶⁾

Pēc sešiem gadiem (1835) Magazīnās parādās H. Katerfelda (H. Ehrenfest Katterfeld) raksts "Über das lettische Volkslied". Tajā apcerētas latviešu tautasdziesmas un nevis latviešu mākslas dzejas teorija. Katerfelda raksts ienes kaut ko jaunu, proti, jaunu meklējumu virzienu.

Risinot tautasdziesmu metrikas jautājumus, Katerfelds nesmeļas ierosmi grieķu un latīņu dzejā, kā viņa priekšgājēji. Tautasdziesmas

nav ietilpināmas antikās dzejas pārskatos. Katerfelds uzsver atšķirību starp latviešu valodu un senajām valodām, it sevišķi par absolūto zilbju vērtību.⁷⁾ Tāpat kā Katerfelds, arī Bilēnšteins (August Johannes Gotfried Bielenstein) noraida agrāko virzienu latviešu tautasdziesmu pētniecībā. Rakstā "Über die lettische Volkspoesi" viņš neiztīrā tās kopā ar grieķu un latīņu dzeju, bet metrikas pamatprincipus meklē senvācu dzejā.⁸⁾

Tā 19. gs. pirmajā pusē pārtrūkst tradīcija, kuras pārstāvji tautasdziesmu jautājumus risināja antikās dzejas kontekstā. Stāvoklis nemainās arī gadsimteņa otrajā pusē, par spīti kāpinātai interesei par latīņu dzejas tulkojumiem latviešu valodā.

Juris Alunāns ir veiksmīgs Horācija atdzejojātājs, kas cenšas ar saviem tulkojumiem bagātināt latviešu valodu. Tulkošana Alunānam ir sava veida zinātne un, kaut gan vietām parādās lokalizējumi, viņu nevaldzina tautasdziesmu forma. Līdzīgi Višmanim un Hūgenbergeram, arī viņam tautasdziesmas šķiet zemākas šķiras dzeja. Tomēr Alunāns augstākā vietā neliek vis garīgās dziesmas, bet gan mākslas dzeju, to vidū arī Horācija odas, epodas un satīras. Ludis Bērziņš atzīmē šo faktu savā esejā "Jura Alunāna dzeja": "Vispirms būtu jāatzīmē tas, ko Alunāna dzejā velti meklēt. Velti tur meklēsim latviešu tautas dziesmas skaņas. Gan varētu iebilst, ka, dziesmas no svešām valodām tulkodams, Alunāns nemaz nenāca kārdināšanā izlietot tautas dziesmu formas. Bet ievērodami, ka Alunāna laika biedrs Zvaigznīte ar sērīgu entuziasmu jūsmoja par latviešu tautas dziesmām, mēģinādamies arī pats šinī dzejošanas veidā, kurpretim Alunānam tādu mēģinājumu nav, — būsim spiesti nākt pie slēdziena, ka latviešu tautas dziesmu paraugi Alunānu nekairina. Alunāns grib būt moderns dzejnieks, dzejnieks, kas rīkojas ar lielajā kultūras pasaulē atzītiem mākslas līdzekļiem"⁹⁾

Ar Eduardu Veidenbaumu, otro ievērojamo tulkotāju 19. gadsimteņa otrajā pusē, stāvoklis ir līdzīgs. Rūdolfs Egle uzsver Veiden-

bauma intelektuālo trauksmi — tādēļ "vairāk kā puse tēmu viņa lirikā pieskaras pašiem dziļākiem būtības jautājumiem, meklējot uz tiem atbildi, līdzīgi matemātiķim, kas skaitļu rindās dzenas pēc gala iznākuma."¹⁰⁾ Dzejošana un tulkošana Veidenbaumam ir intelektuāls darbs, un tādēļ viņš arī nemeklē tautasdziesmas formu. Pēc viņa domām māksla ir atdalāma no ikdienas, un mākslas pārdzīvojums ir individuāls. Ir skaidrs, ka Veidenbaums ir sava ceļa gājējs. Bet par to, cik atdalīta bijusi viņa dzejas pasaule no ikdienas dzīves, liecina drauga Eduarda Treimaņa-Zvārguļa raksturojums. Veidenbaumam bijis labs kontakts ar vienkāršiem ļaudīm. "Īpaši tad, ja bija iebaudījis pāris pudeļu alus, Veidenbaums ar dažu kalpu cilvēku sarunājās tik mīli, it kā tas būtu vistuvākais draugs."¹¹⁾

Uz gadsimteņa beigām antikā un latviskā pasaule vēlreiz tuvinās, pateicoties Ludim Bērziņam. Bērziņš tulko romiešu dzeju un iedziļinās tautasdziesmu problemātikā. Jau 1892. gadā "Dienas Lapas" pielikumā parādās Horācija Odas I, 9 "Vides ut alta" tulkojums, kas parakstīts ar pseidonīmu Pabērzs. 1894. gada Austrumā (I un II) iespiests L. Bērziņa pirmais raksts par latviešu tautasdziesmu metriku. Tā paša gada 10. burtnīcā ievietoti Pabērza dzejoļi "Tautas dziesmu skaņā". Ar laiku L. Bērziņa darbība izvēršas plašumā. 1936. g. dzeju krājuma "Vēlo Vārpu" nodaļā "No seniem avotiem" sakopoti 12 Horācija tulkojumi. Grāmatā atrodami arī divi veltījumi Krišjānim Baronam. 1940. gadā iznāk viņa grāmata "Ievads latviešu tautas dzejā,"

Jau iepriekš minētais Horācija odas I, 9 tulkojums ir sevišķi interesants. Horācija Alkaja strofu Bērziņš pārmainījis pret tautasdziesmām raksturīgo četrpēdu trohaju:

Vides, ut alta stet nive candidum
Soracte, nec iam sustineant onus
silvae laborantes geluque
flumina constiterint acuto.

dissolve frigus ligna super foco
large reponens, atque benignius
deprome quadrimum Sabina,
o Thaliarche, merum diota.

permitte divis cetera, qui simul
stravere ventos aequore fervido
deproeliantes, nec cupressi
nec veteres agitantur orni.

quid sit futurum cras, fuge querere et,
quem Fors dierum cunq̄ue dabit, lucro
appone, nec dulces amores
sperne puer neque tu choreas,

donec virenti canities abest
morosa. Nunc et campus et areae
lenesque sub noctem susurri
composita repetantur hora,

nunc et latentis proditor intimo
gratus puellae risus ab angulo
pignusque dereptam lacertis
aut digito male pertinaci.¹²⁾

Kalns, lūk, kādā sniegā dziļā.
Nasta priedei zarus liec,
Skaļa strauta žiglais vilnis
Nu kā važas sietin siets!

Lai tad uguns liksmi sprēgā
Tevi sildīt, drauga nams,
Kannā vīns lai spoži dzirkstas
Gadu gadiem glabājams!

Cits lai paliek dievu ziņā:
Līdz tie vējus rājuši,
Drebēt nedreb slaikās priedes,
Nekrāc sirmie ozoli!

Ko tu rīta dienu taujā?
Baudāma ir diena šī.
Šodien, puisēn, līgo dainās,
Mīlestības ziedonī!

Drīz būs matos sirma sarma.
Apniks spēles, ciņu lauks,
Nedz vairs maigā ziedu naktī
Līgaviņa tevi sauks.

Tagad klusā dārza stūrī
Mīļo balsu dzirdi tu,
Un tu pirkstam neļāvīgam
Nomauc spodro gredzenu. 13)

Šo odu, ko precīzāk bija tulkojis Koškins (Rotā, 1884. g. 37. nr.) un Kārlis Straubergs (Horācija dzejas III, Rīgā 1936. g.), Bērziņš tulkojis brīvi, vietām atkāpdamies no oriģināla. 3. rindas "meži" (silvae) un "cipreses" (cupressi) 11. rindā pārvērtušās par "priedēm": cipreses, līdzīgi priedēm, ir smuidras un nezaudē savu zaļo ietērpu. 12. rindas Itālijas kalnu nogāzēs bieži sastopamo "ošu" vietā likti "ozoli". 15. un 16. rindā Horācijs piemin "choreas", dārziņu dejas, kuras romieši pārņēma no grieķiem. Tām sākotnēji bija reliģiska nozīme, bet vēlāk tās izveidojās par izpriecas dejām. Horācijs uzaicina nodoties dzīves priekiem. Visu šo jēgumu Bērziņš tulkojis ar "līgošanu dainās". No 17.— 20. rindai Horācijs min Campus Martius, Romas apstādījumus un mīlnieku satikšanās vietu, kā arī atklātās vietas ap tempļiem, kur izdzird mīlnieku čukstus. Dzejnieks aicina meklēt šos čukstus. Šis ļoti sensuālais aicinājums Bērziņa tulkojumā pieder "līgaviņai maigā ziedu naktī". Tulkojumā lietota tautasdziesmām raksturīgā deminutīvu forma.

L. Bērziņš tulkojis Odu IV, 3, vadoties pēc līdzīgiem metriskiem apsvērumiem. Te otrais Asklepiāda pantmērs pārvērsts trohajos, bet citādi oriģināldzejas teksts grozīts mazāk nekā Odā I, 9. Par Bērziņa tulkojumiem K. Straubergs izsakās savā esejā "Horācijs un viņa latviešu draugi": "L. Bērziņa tulkojumi ir labākie, bet viņi uzstāda arī vienu svarīgu un principiālu jautājumu — par oriģinālritmu. Nav labi pārvērst Vides ut alta (I, 9) trohajos, ne tikvien tādēļ, ka zūd tas, ko dod oriģināls, bet tiek ieviests gadījuma raksturs tulkojumā. Ritms ir dzejiskās domas izteicējs bez vārdiem, ir tā mūzika, kuru iemieso vārdi. Atteikties no viņa — nozīmē pārcelt tikai vārdus, gleznas un veidolus, dot tikai daļu. Sevišķi pārliecinoši ir šajā ziņā antīkie kori. Ieslēdzot viņus mūsu jambos vai trohajos (citādus metrus mēs vairs nepazīstam), mēs konspektējam un atstāstam sa-
viem vārdiem saturu, bet ne vairāk".¹⁴⁾

Te būtu vietā jautāt, kāds varētu būt bijis Bērziņa nodoms, mainot metriku un jēgumu dažos tulkojumos, jo vairumā tulkojumu viņš ir pieturējies pie oriģināla. Ja Alunāna mērķis bija "rādīt, cik latviešu

valoda spēcīga un jauka¹⁵⁾ un pierādīt, ka latīņu dziesminiekus var tulkot latviski, tad Bērziņš ir centies tos pilnīgi pārvest latviešu garamantu pasaulē. Līdz ar to viņš ir latīņu dzeju padarījis vieglāk pieejamu un latviešiem labāk saprotamu. Te vietā aizrādīt, ka daži agrākie, zinātniskākie tulkojumi uzrādīja lielu virtuozitāti, bet reizē bija grūti lasāmi un ne tik viegli saprotami bez komentāriem.

Trīsdesmitie gadi iezīmē jaunu pagriezienu latīņu un latviešu valodas mijdarbībā. Skaidrite Sirsone savā apcerē "Vai senās dziesmas skanēs jaunā skaņā: klasiskās strofas mūsdienu dzejā" raksta, ka klasiskās strofas ir pirmspadomju laika fenomens un ka strofu lietojums ir izvirzījies priekšplānā it sevišķi 20. gadsimteņa pirmajā gadu desmitā, divdesmito gadu otrajā pusē un trīsdesmito gadu beigās. "Un arvien ir raksturīgi, ka šādos klasisko strofu kulminācijas posmos atkal savukārt pastiprinās meklējumi pēc brīvākas izpausmes iespējām".¹⁶⁾

Kaut gan Sirsone, šķiet, norāda uz dzejas formas meklējumiem, trīsdesmitajos gados parādās arī jauns meklējumu paveids, proti, *tautasdziesmu tulkojumi latīņu valodā*. Pirmie šādi tulkojumi ir Kārlim Straubergam 1933. gadā Ceļu 3. sējumā: Tas, ka Straubergs ir reizē tulkojis romiešu dziesminiekus latviski un tautasdziesmas latīniski, apstiprina Edv. Virzas "Dzejas mākslā" izteikto domu: "Bet Straubergs, sajuzdams, cik mūsu laikmetsniecīgs, Uz tālu pagātņi prom aizlidojis priecīgs".¹⁷⁾

Straubergs tulkojis mūsu populārākās tautasdziesmas. Tulkojumi ir sava veida veiklības vingrinājumi. Latviešu tautasdziesmās parasto deminutīvu vietā tulkotājs latīņu valodā izvēlēties attiecīgā vārda pamatformu. Latīniskā tulkojuma labākai izpratnei šie (pa labi) dots pārcēlums (vārdu pa vārdam) latviešu valodā:

Corvus sedet aesculo
Fides tenet aureas;
Scin tu, corve, gentium
Ubi avecta soror sit?

Krauklīts sēž ozolā,
Zelta stīgas rociņā;
Vai, krauklīti, tu zināji
Kur aizvesta mūsu māsiņa?

Virga, fuste, virga, fuste, domine mi.
Quomodo clamasti, capricorne mi?
Mic mic me, mic mic me, domine mi.¹⁹⁾

Kur tad tu nu biji āzīti manu?
Sudmalās, sudmalās, kundziņ manu.
Ko tad tu tur darīji, āzīti manu?
Miltus malu, miltus malu, kundziņi manu.
Ko tad tu tur ēdi, āzīti manu?
Baltu maizi, baltu maizi, kundziņ manu.
Ko tad tu tur dzēri, āzīti manu?
Saldu pienu, saldu pienu, kundziņ manu.
Kur tad tu tur gulēji, āzīti manu?
Ar meitām, ar meitām, kundziņ manu.
Nebija taču kāvienu, āzīti manu?
Ar žagaru, ar vāli, kundziņ manu.
Kā tad tu tur brēci, āzīti manu?
Mik mik mē, mik mik mē, kundziņ manu.

Šis tulkojums ir vislabāk izdevis. Latīņu valodas vietniekvārda vokatīva forma *mi* labi saderas ar piedziedājumā minēto āziša brēkšanu. Šī tautasdziesma dziedāta latīniski Strauberga 70. gadu jubilejā Stokholmā.¹⁹⁾

K.Straubergam ir arī daži oriģināldzejoļi latīņu valodā. Krājumā "Dienvidu skaņas" ievietots dzejolis "Epigrammata" un cikls "Laudes Urbium". Šo pilsētu daudzinajumu starpā ir arī veltījums Rīgai, kura pirmā rindkopa skan tā: Ad Dunae fluvium

hic condita, Riga perennis.²⁰⁾

Laikam Strauberga tautasdziesmu tulkojumu ierosmē, Ceļu 4. un 5. sējumā L.Latkovsks pievieno tiem vairākus jaunus tulkojumus. Arī L.Latkovska formālā izglītība ir klasiskā filoloģija, bet viņš plašāk pazīstams ar savām apcerēm par Latgales izloksnēm un folkloru.

Ceļu 4. sējumā iespiestas divas garākas L.Latkovska tulkotās dziesmas. (Pa labi dots latīniskā teksta atbildums latviešu valodā).

Parva fui, non observavi
cum parentes obierunt;
nam nunc pascens inveni,
ubi iacent parentes:
— albo colle harenoso
sub glaebis viridibus;
tolle caput, pater, mater
statim vobis glaebam tollam
atque flens nam enarrabo
me novercā laesam esse —
nam noverca panem dat
super ignem flammeum.

Vade cito, sol, ad Deum,
dā nobis pacem vesperi;
opus domini dederunt,
sed non dederunt otium.—

sol maturat properans iam
et me in umbrā reliquit;
deest mea mater cara,
quae versus solem ponat me.

Vade, sol, expecta me,
quid tibi dicturus sim:
nam reporta matri meae
centum bonos vesperos.

Super orbem sol non alte,
procul abest mater mea;
currens curro, non contingo,
vocans voco, non convoco.

Maza biju, neredzēju
Kad nomira tēvs, māmiņa
Ganīdama es uzgāju
Kur gulēja tēvs māmiņa.
Baltā smilšu kalniņā
Zem zaļām velēnām
Celiet galvas, tēvs māmiņa
Tūlīt ceļu velēniņu
Raudādama es pateikšu
Kā pamāte mani moka
Svešā māte maizi dod
Pār degošu uguntiņu.

Ej, saulīte, drīz pie Dieva
Dod mums svētu vakariņu
Kungi darbu deva
Bet nedeva atpūtiņu.

Tek saulīte steigdamās
Atstāj mani paēnā
Nav man manas mīļās mātes
Kas mani lika saulītē.

Tec, saulīte, pagaidi mani
Ko es tevim pasacišu:
Nodod manai māmuliņai
Simtu labu vakariņu.

Saulīte zemu virs zemītes
Tālu mana māmuliņa
Skrienu, skrienu, napanāku
Saucu saucu, nesasaucu.

Iam sol sero vespero
in cumbā sedet aureā;
cras autem mane oritura
reliquit cumbam cubantem.

Saulite vēlu vakarā
Sēžas zelta laiviņā,
No rītiņa celdamās
Atstāj laivu ligojot.

Quis cantabat matutino?
Quis enim sero vespero?
Gallus cantat matutino
Puella sero vespero.²¹⁾

Kas dziedāja no rītiņa,
Kas dzied vēlu vakarā?
Gailis dzied no rītiņa
Meita vēlu vakarā.

1935. gadā L.Latkovsks pārtulkojis vēl šādas dziesmas:

Unus pastor obiit
Reliqui fleverunt.
Sus fudit bustum
summo in colle;
parus tulit nuntium
patri matrique;
picus fecit crucem
arida in pinū;
capra scandit coelum
ad Deum quaestura;
multae parvae aves
collacrymarunt.

Viens gans nomira,
Citi gani raudāja.
Cūka raka kapu
Augstākā kalnā.
Zile nesa vēsti
Tēvam, mātei.
Dzenis taīsa krustu
No sausas priedes.
Kaza kāpa debesīs
Dievaņ sūdzēt.
Daudzi siki putniņi
Apraudāja.

Cum gallo in Rigam vehi
pisum ponens vehiculo.
Dum in taberna remoratus –
Vehiculum comedit equus.

Ar gailīti Rīgā braucu
Zirni krāvu vezumā.
Pats iegāju krodziņā,
Zirgs apēda vezumiņu.

Cum lupo in silvam vehi
magnum ponens vehiculum:
nunc trahe, lupe, lacrymans,
quod caballum comedisti.²²⁾

Ar vilciņu mežā braucu
Lielu krāvu vezumiņ.
(Nu) velc, vilciņ, raudādams
Kam apēdi kumeliņu.

"Cum gallo" teksts vistuvāk saskan ar LD 2359-2564,²³⁾ turpretim
"Cum lupo" atbilst LD 2367 dziesmai.

Būtu vietā jautāt, kādēļ vispār nodarboties ar tautasdziesmu tulkošanu citās valodās. Dzintars Sodums, rakstot par šo jautājumu, saka, ka "varētu būt vismaz divi dzinuli: dot vielu cittautu zinātniekiem; ienest baltu kultūras bagātības pasaulē, lai tās aizsniedzamas tāpat kā ķeltu, basku un citu nomaļtautu bagātības".²⁴⁾ Tautasdziesmu tulkojumi latīniski neveicina šo mērķu īstenošanu, jo trīsdesmitajos gados latīņu valoda vairs nebija internacionālā literārā valoda. Jo sevišķi tas sakāms par populāro tautasdziesmu tulkojumiem. Stāvoklis būtu savādāks, ja tulkošanai būtu bijis pieiets zinātniskāk. Tādēļ jāsecina, ka šie tulkojumi ir tikai veiklības un asprātības vingrinājumi. Bet centieni pieturēties pie tautasdziesmu formas ierobežo arī latīņu valodas bagātīgo izteiksmi. Tādā ziņā K.Strauberga oriģināldzeja latīņu valodā liekas interesantāka. Tomēr šiem mēģinājumiem ir sava nozīme, jo tie liecina par trīsdesmito gadu interesi Latvijā par antīko kultūru. Tā laika pētnieki un tulkotāji nesaņēma pretrunas starp antīko un latvisko pasauli: tās papildināja viena otru. Strauberga un Latkovska tulkotās dziesmas ir tikai viens, kaut arī viens no maznozīmīgākajiem šīs tiltu mešanas piemēriem. Ievērojot to, ka mūsu dienās Rietumos stipri pieaugusi klasiskās filoloģijas pētnieku interese par atsevišķo tautu folkloru, liekas, it kā K.Straubergs un L.Latkovsks šai ziņā bija varbūt pat drusku aizsteigušies priekšā savam laikam.

NORĀDES

- 1) Kārlis Straubergs, "Antīkās pasaules iespaids latviešu literatūrā", Latvieši II. Rīgā 1932, 311-312
- 2) Ludis Bērziņš, Nevācu Opics. Rīgā 1925, 4
- 3) Turpat, 23
- 4) Turpat, 6
- 5) Turpat, 6-7

- 6) Karl F. S. Hügenberger, "Erfahrungen für die lettische Verskunst", Magazin, herausgegeben von der Lettisch-Litterarischen Gesellschaft. II, 1. Jelgavā (Mitau) 1829, 54-56
- 7) Ludis Bērziņš, Ievads latviešu tautas dzejā. I. Rīgā 1940, 30
- 8) Turpat, 31
- 9) Ludis Bērziņš, "Jura Allunāna dzeja", Jura Allunāna Kopoti Raksti I. Rīgā 1929, 158
- 10) Rūdolfs Egle, "Eduards Veidenbaums un viņa dzeja", Latviešu literatūras vēsture III. Rīgā 1935, 136
- 11) Eduards Treumanis, Eduarda Veidenbauma Kopoti Raksti I. Valmierā 1907, 23
- 12) T.E. Page, Q.Horatii Flacci. Carminum Libri IV. Londonā 1962, 10-11
- 13) Ludis Bērziņš, Vēlas vārpas. Rīgā 1936, 63. Grāmatas eksemplārā, kas glabājas ģimenes īpašumā, L.Bērziņš pats ar savu roku ierakstījis labojumu 1. panta 4. rindā: "Sivā sala saitēs siets".
- 14) Kārlis Straubergs, "Horācijs un viņa latviešu draugi", Antīkā Pasaule. Rīgā 1924, 224-225. Raksts iespiests arī Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā (ar virsrakstu "Horācs un viņa latviešu draugi") Rīgā 1920, I, 22-27; citāts no 27. lpp.
- 15) Juris Alunāns, Dziesmiņas I. Rīgā 1981, 7
- 16) Skaidrīte Sirsone, "Vai senās dziesmas skanēs jaunā skaņā? Klasiskās strofas mūsdienu dzejā", Literatūra un māksla. Rīgā 1978.g. 27. janvārī

- 17) Eduards Virza, "Dzejas māksla", Ritums. Rīgā 1926, 400
- 18) Kārlis Straubergs, "Latviešu tautas dziesmas latīņu valodā", Ceļi III. Rīgā 1933, 31
- 19) Kārlis Straubergs, "Ubi tu fuisti?", Latvju Vārds. Stokholmā 1961. g. 5. janvārī, 4
- 20) Kārlis Straubergs, "Rīga", Dienvidus skaņas, Rīgā 1936, 51
- 21) Leonards Latkovsks, "Latviešu tautas dziesmas latīniski", Ceļi IV. Rīgā 1934, 15-16
- 22) Leonards Latkovsks, "Latviešu tautas dziesmas latīniski", Ceļi V. Rīgā 1935, 16
- 23) LD = Kr. Barons, H. Visendorfs, Latvju Dainas. I sējums Jelgavā 1894, II-VI sējums Pēterburgā 1903-1915
- 24) Dzintars Sodums, "Vēl par dainu tulkošanu", Labietis, 54. burtn. Linkolnā 11977 (!), 1517.

GUNĀRA PRIEDES "ZILĀ" UN LĪBIEŠU TEIKA PAR ZILAJĀM GOVĪM

Gunārs Priede drāmā "Zilā" vairākos dialogos piemin zilās govīs, piem.:

Juris: (. . .) Mammu, vai tu esi dzirdējusi par tādu govju sugu "Latvijas zilā"?

Rasma: Nezinu, vai tā skaitījās tieši kā suga, bet bija tādas zilās govīs, jā. Vienā jūrmalcīmā es pat tiku manījusi veselu ganāmpulku, tur viņas sauca par jūras govīm . . .

(. . .)

Toreiz, manā bērībā, Vidzemē laikam jau bija galvenokārt Latvijas brūnās, bet pie mums, Kurzemes lībiešu galā, ganāmpulki vēl klīda pa mežu raibu raibie. Govīs bija gan melnas, gan baltas, gan visvisādas tā saucamās raibaļas – sarkanraibas, dzeltenraibas, melnraibas . . . Lielas un mazas, ar milzīgiem ragiem un pavisam bez ragiem, pēdējās sauca par tolēm. . . Zilajām jeb jūras govīm, citi viņas sauca arī par mēnesgovīm, kā man tagad nāk prātā . . .

Juris: Mēness?

Rasma: Jā, un viņām krāsa bija zili pelēka, bet ragi izskatījās īpaši balti, pat tādi kā viegli mirdzoši tumsā . . . ¹⁾

Lugā tiek citētas arī dažas tautasdziesmas par zilajām govīm, starp citu:

Zila, zila man gotiņa
Kā zilā cielaviņa,
Pie avota dzirdīt dzinu,
Upē kājas nomazgāt. ²⁾

Rakstnieks piešķīris zilajām govīm īpašas asociācijas, kas sašķetina vārda "zils" tagadējā valodā parastās krāsu nianses (no gaiši ziliem līdz tumši ziliem toņiem) ar "zilo" kā senso apzīmējumu zilganpelēkajai krāsai, runājot par dzīvniekiem un putniem (piem., zilās govīs, divi zili balodiši, zilā cielaviņa).

Zilās govīs kā Latvijas pirmatnējā, izturīgā govju šķirne G. Priedes darbā ir pretstatītas jaunākajai "Latvijas brūnajai", kas neveselīgāka:

Linda: Es zinu, ka ir tāda, kas saucas "Latvijas brūnā".

Juris: To zina visi. Ļoti laba, bet slimo ar leikozi.

Linda: Un tā zilā, tā neslimo?

Juris: Nē.³⁾

Kā kaut kas, kas ir sens un sākotnējs, drāmā tās vietumis izjūtamas kā simbols mūsdienu cilvēka izmisīgajiem meklējumiem pēc "saknēm", pēc kaut kāda pamata, kas dzimtajā vidē ir izturīgs un nemainīgs cauri gadu simtiem.

Latviešu tautasdziesmās visvairāk daudzīnātās ir raibaļas, piem.,

Raibas vien man telītes,

Raibas lielas, raibas mazas. (LD 29043).⁴⁾

Tās nedaudzās dziesmas, kur pieminētas zilās govīs (LD 29047 un 29048, ar variantiem), uzrakstītas dažādos novados Vidzemē un Kurzemē.

Bet jau 1891. gadā Baltijas Jūrnieku kalendārā, kas iznāca "Kr. Valdemāra Prēmiju Komisijas apgādienā", iespiesta lībiešu teika par zilajām govīm. Kopā ar otru teiku par "Veļšu dvieli" un citām lībiešu garamantām to bija uzrakstījis R. Lejasozols un nosūtījis Fricim Brīvzemniekam.

Teika pierakstīta Kolkas tuvumā. Zīmīgi, ka arī Gunāra Priedes drāmā notikumu vieta ir Ziemeļkursas nostūrī un dialogā ir tieša norāde uz "Kurzemes lībiešu galu".

Teiku ievada nostāsti par notikumiem sirmā senatnē Dundagas un Irbes apkārtnē. Tekstā iestarpināti atsevišķi vārdi un pat frāzes lībiešu valodā, kā arī lībiskas cilmes dialektismi (piem., "kangari" smilšu kāpu nozīmē).

Publicējam šo lībiešu teiku faksimilā: labajā pusē pārrakstījums mūsdienu rakstībā, tomēr paturot oriģinālteksta valodas ipatnības.

NORĀDES:

1) Gunārs Priede, Zilā. Drāma 3 cēlienos. – Gunārs Priede, Piecas lugas 1970-1972. Rīgā 1973, 234-235

2) Turpat, 234

3) Turpat, 224

4) LD = Latvju Dainas.

77:61/2

Baltijas

D u h r n e e k u

Kalendars

1891. gadam:

3. gads.

Juhneestem peedälootes,

Isaahdijis

A. Sandremittli.

IMMERIGEN
YLIOPISTON
KIRJASTO

„Mr. Waldentara „Bremiju Romifijas“ avghdeend.

Riga, 1891.

XIV. Uihbeefschu teikad un mahul*)

fakrabli

Dundagas·Frbes juhemaalâ

no

N. Lejasosola.

I. Juhras gowis.

Dauds dauds gadus preetsch tam, eelam ustaisija us Kollu·Maga pirmo ugund·bahlu (1632. gadâ), muhsu juhremala, sewischki Kolla nebija tahds tufnesis, tã tagad. Kur tagad leelâs smilteenes, kur gruhti lahjineekam pabrisk un wehl gruhtaki brauzejam pabraukt, — tur senos wejos laikos bija treknâs plawas smarshigâm puleni un wisadâm labâm sahlem apauguschas. Tagad smilschu lahpiâs (langaros) rehgojas tikai preedes, eplâs un paegles; pati juhremala pawisam plita, saila. Bet wejos laikos sche pa juhremalu auguschas klawas, leepas un osoli lihbs pat juhreas peekrastam, tã ta daschâs weetâs wilni apstalojuschi toku saknes.

Deesgan leela, beesgan kupla — sari mirka juhriinâ;
Puischi, meitas rotadami, nolaususchi leepas toku;
Miseet kuplee leepu sari, juhreas wilnos lihgodanii.

*) Swejneeks lugneela amata brahlis: „abl juhreas·putul“; fawu amatu strahbajot, abrem brand tohs paschâs bresmas — swejneekam masâ laiwinâ daschlahrt wehl wairat, nelâ lugneekam us leela luga. Ar juhru apradis, swejneeks tas derigakais mahzellis us luga, — wi·notal dauds derigaks, neta lauxneeks, sam, judu un juhneeku dshwi nepashdamani, daudscris mifâs xerlbâs, juhneela amatu usnemuscham. Swejneeziba lugneezibas dabigais schuhpulis; sweja ta oruwa, kura lugneezibai leel wi·xretalo pamatu. To apzerot, domasam. la preetsch latweeschu juhneekam rakiot, nedrihstam atstahd ne·ewehrotus latweeschu juhremalas swejneekus, jo ari schee ir juhneeki. Tachti schi gara „Juhneeku Nalstu Strah·sumâ“ usnemam art daschus seebis no muhsu swejneeku sentehwu gara·mantam. To N. Lejasosola lgs presurtijis zeuu. Fr. Wrlhu·semneela lgam, kusch tahs atwehlesis schim isdewumam. Wl·schaku nobalu jau gan newaresim peeschkirt tahdeem rastem. „Nalstu Strahsumâ,“ kura turpmat labpraht usnemam art muhsu lugneeku beeredsejumus un eewehrojumus, pa juhru juhram braujot nu tablas seme apmellejot, — jo droshi xerams, la muhsu juhneeku siltâ firds preetsch sawas tuzats un dsmintens tes jo deenas jo wairak skublind west mahjâ neween laiznas, bet art garlgas mantas. Tahdam mantam labpraht dojim paspahri .Juhren. Nalstu „Strah.“

LĪBIEŠU TEIKAS UN MĀŅI

sakrāti

Dundagas-Irbes jūrmalā

no

R. Lejasozola.

JŪRAS GOVIS.

Daudz daudz gadus priekš tam, iekam uztaisīja uz
K o l k u - R a g a pirmo ugunsbāku (1532. gadā), mūsu
jūrmaļa, sevišķi Kolka nebija tāds tuksnesis, kā tagad.
Kur tagad lielās smiltienes, kur grūti kājiniekam pabrist
un vēl grūtāki braucējam pabraukt, – tur senos vecos
laikos bija treknas pļavas smaržīgām puķēm un visādām
labām zālēm apaugušas. Tagad smilšu kāpās (kan-
garos) rēgojas tikai priedes, egles un paegles; pati jūr-
mala pavisam plika, kaila. Bet vecos laikos še pa
jūrmaļu augušas kļavas, liepas un ozoli līdz pat
jūras piekrastam, tā ka dažās vietās viņi apskalojuši
koku saknes.

Diezgan liela, diezgan kupla – zari mirka jūrīņā;
Puiši, meitas rotādami, nolauzuši liepas koku;
Aiziet kuplie liepu zari, jūras viņos līgodami.

Ari juhvas mala, tur tagad sehtles (talnini) juhvâ, nebijusi til sella, lâ tagad. Juhrneeli braukuschi til turu gar malu, la warejuschi rokam pluhki toku lapas un sarus sewim laimâ. Reisem aibraukuschi ari sweschki laudis un duhkurajufchi gar toku satneui, melledami „elmu“ (dsihtaru). Sweschneeli peesehjuschki wakaros laimas pee koleem, pajchi nahkuschi malâ, ustaifijuschki uguni sem leepam, klawam un wahrijuschki wakarinas. Daudreis tee gulejuschi ari deenwidu laimâs, leepu sareem apchnoi. Sweschu lauschu seemas, laimâ stahwedanias, pluhkuschas toku sarinus un lapas, darinajuschas wainagus un usliidamas tos galwâ, uehmuschas lihdsi „us tahtajo sweschajo semi.“

Genehmuschas laiminâ i, aismed tahtâ Wahjsemâ;

Wahjsemneeli brihnijosi: las schee tahti puku seedi.

Juhmalas toli, sewischki leepas, bijuschki miilsumu refni; no kota bluka pagatarwojuschi pat laiminu, blukim obus galus ahropusê nosklauschot un bluka widu isdrawejot. Reis Rigas lungi panehmuschki muhsu juhmalâ tahdu miilse leepu, la no weenas schtilas ustaifijuschki wirsu leelam teefas galdam preesch Rigas „angstas teefas.“ Brangâ sahle ganami pulki mituschki sem juhmalas lapu koleem.

Ari Juhvas Mahtei schihs ganibas patituschos. La laidusi turp sawas Juhvas Meitas ganit lopus. Las notizis alasch rihtos agri waj ari pa puedeenas laitu, kad juhmalâ naw zilwetu. Tâ reis tahdâ rihtâ, saulei lezor, tahda seewecie gahjusi gar juhvas malu „leeljuhvas“ puse us Koltu. Tilkto gahjeja usnahkusi us plawu, wina eeraudsijusi tur ganamees leelu baru trefnu, leelu silu goru. Turwojotees ganamam pulkam, gahjeja isdsirdufi dseedam lehnâ, toli jautâ balsi ganu dseesmu nesaprotamâ walodâ. Geraudsijusi ari paschu ganu meitu dseedataju sem osola sehsham un no osola sarineem wainagu wijam. Schi ganu meita bij gehrbuses baltâ paihsâ lindrazinâ (brunischos), sarlanos lamsokos, staisu jo staisu seju, plitu galwu, kupleem balteem mateem, las wakigi, no lehna wehjina kustinati, nolahruschees pah muguru, un — basam tahjam. Ganu meita ari drihs pamanijusi gahjeju, usleklusi tahjâs un saufusi stiprâ balsi lihbeeschu walodâ: „Greeta, Greeta, aija niemod merro (Greeta, Greeta, dsen gowls juhvâ)!“ Te gahjeja ari pamanijusi, la Koltas puse pee

Ari jūras mala, kur tagad sēkles (kalniņi) jūrā,
nebijusi tik sekla, kā tagad. Jūrnieki braukuši tik tuvu
gar malu, ka varējuši rokām plūkt koku lapas un zarus
sevim laivā. Reizēm atbraukuši arī sveši ļaudis un
dūkuņojuši gar koku saknēm, meklēdami "elmu" (dzitaru).
Svešnieki piesējuši vakaros laivas pie kokiem, paši
nākuši malā, uztaisījuši uguni zem liepām, kļavām un
vārijuši vakariņas. Daudzreiz tie gulējuši arī dien-
vidu laivās, liepu zariem apēnoti. Svešu ļaužu
sievas, laivā stāvēdamas, plūkušas koku zariņus un
lapas, darinājušas vainagus un uzlikdamas tos galvā,
ņēmušas līdzī "uz tālājo svešājo zemi".

 Iņēmušas laiviņā i, aizved tālā Vāczemē;

 Vāczemnieki brīnījās: kas šie tādi puķu ziedi.

Jūrmalas koki, sevišķi liepas, bijuši milzumu
resni; no koka bluķa pagatavojuši pat laiviņu, bluķim
abus galus ārpusē nosklaužot un bluķa vidū izdravējot.
Reiz Rīgas kungi paņēmuši mūsu jūrmaalā tādu milza
liepu, ka no vienas šķīlas uztaisījuši virsu lielam tiesas
galdam priekš Rīgas "augstas tiesas". Brangā zālē ganāmi
pulki mituši zem jūrmalas lapu kokiem.

Ari J ū r a s M ā t e i šis ganības patikušas. Tā
laidusi turp savas J ū r a s M e i t a s ganīt lopus. Tas
noticis allaž rītos agri vai arī pa pusdienas laiku, kad
jūrmaalā nav cilvēku. Tā reiz kādā ritā, saulei lecot,
kāda sieviete gājusi gar jūras malu "lieljūras" pusē
uz Kolkū. Tikko gājēja uznākusi uz pļavu, viņa ierau-
dzījusi tur ganāmiem lielu baru treknu, lielu zilu govu.
Tuvojoties ganāmam pulkam, gājēja izdzirdusi dziedam
lēnā, ļoti jaukā balsi ganu dziesmu nesaprotamā valodā.
Ieraudzījusi arī pašu ganu meitu-dziedātāju zem ozola
sēžam un no ozola zariņiem vaiņagu vijam. Šī
ganu meita bij ģērbusēs baltā paisā lindraciņā (brun-
čos), sarkanos kamzoļos, skaistu jo skaistu seju, pliku
galvu, kupliem baltiem matiem, kas vaļīgi, no lēna
vējiņa kustināti, nokārušies pār muguru, un — basām
kājām. Ganu meita arī drīz pamanījusi gājēju, uzlēkusi
kājās un saukusi stiprā balsī lībiešu valodā: "Grieta,
Grieta, aija niemod merro (Grieta, Grieta, dzen govīs
jūrā)!" Te gājēja arī pamanījusi, ka Kolkas pusē pie

ganama pulka ari wehl otra tahda pati ganu meita. Abas ganu meitas fassituschas trihs reisas rolas plantstas un ussaukuschas gowim lahbus sweschus wardus. Schihš pazehluschas galwas un demuschàs juhřà eelschà. Titai weena gowš là negahjusi là negahjusi juhřà: ta cemu- lufi meschà un pasubufi beeseenà. Gahjeja nu ari sa- pratusi, la tahš ic juhřas gowis un ganu meitas — nahras. Wina usrunajusi weenu no nahran lihbifsi saxi- dama, lai tatschu gowis ganotees un lai pajchas nemas neбайдotees; bet nahra atbildejusi nesaprotamà walodà, sehri schehlà balsi: «gau-i-mora ramora romara gamara». In asaràui azis, nahra demuschs ganamam pullam palat — uhdeni. Gowis drihs nosubuschas uhdeni, — bet nahras ilgi ilgi bijuschas redsamas, dodamàs projam stahmus, lihbs kruhtuur uhdeni, brihscham augstati no uhdens izeldamàs, brihscham semaku uhdeni nogrimdamas — tahkal tahkal juhřà eelschà, armeenu wehl pagreefdamàs pret statitaju, sweixinajuschas ar galwu, pamahjuschas ar roku, sweschus nesaprotamus wardus schehlà balsi issautdamas. Weidsot wehl abas nahras labi augstu pazehluschàs uhdeni, rahdijuschas us meschu un tad pasubuschas juhřà — uhdeni. — —

Behj tam wairs nebijis nelas redsamis, nelas dsirdamš. Gahjeja demuschs ari us mahjam, žaur meschu us žeeni eedama. Metahlu no juhřmalas, meschà, ta usnahjusi to gowi, las no ganama pulka bij atschihruschs. Labi sinadania, la ta juhřas gowš, wina ari domajusi, la tabehl naw wehřis to dsihť mahjàs. „Bet war jau ari mehginat — las sin, waj Juhřas Wachte nebuhs mun to suhtijusi par dahwanu?“ In it là us lahdu pawehli wini tuwojusēs gowij, žura par leelu leelo brijnumu ari newas nebehgufi, bet turpretim lahwasēs, lai secwa winu glauda un lasa. Seewa, eedroschinata, luhkojusi dsihť un teescham pahřdsinusi gowi mahjàs. Wo schihš gowš tad žehluschs wisa ta silà gowju fuga muhsu apgabalà, žo preeksch tam silas gowis ne-efot bijuschas, un wehl tagad wezi laudis sauz scho fugu par „juhřas gowim.“

II. Welschu dwcelis.

Sen senos laikos, kad mume wehl nebija plekschu wadu, bet plekstes lehrām prasteem tihkteeni, kad pa muhsu juhru

ganāma pulka arī vēl otra tāda pati ganu meita. Abas ganu meitas sasītušas trīs reizas rokas plaukstas un uzsaukušas govīm kādus svešus vārdus. Šīs pacēlušas galvas un devusās jūrā iekšā. Tikai viena govs kā negājusi, tā negājusi jūrā: tā iemukuši mežā un pazudusi biezienā. Gājēja nu arī sa-pratusi, ka tās ir jūrās govis un ganu meitas – nāras. Viņa uzrunājusi vienu no nārām lībiski, sacīdama, lai taču govis ganoties un lai pašas nemaz nebaidoties; bet nāra atbildējusi nesaprotamā valodā, sēri žēlā balsi: "gau-i-mora ramora romara gamara" Un asarām acis, nāra devusēs ganāmam pulkam pakaļ – ūdenī. Govis drīz nozudušas ūdenī, – bet nāras ilgi ilgi bijušas redzamas, dodamās projām stāvus, līdz krūtīm ūdenī, brīžam augstāki no ūdens izceldamās, brīžam zemāku ūdenī nogrimdamas – tāļāk tāļāk jūrā iekšā, arvienu vēl pagriezdamās pret skatītāju, sveicinājušas ar galvu, pamājušas ar roku, svešus nesaprotamus vārdus žēlā balsi izsaukdamas. Beidzot vēl abas nāras labi augstu pacēlušās ūdenī, rādījušas uz mežu un tad pazudušas jūrā – ūdenī. –

Pēc tam vairs nebijis nekas redzams, nekas dzirdams. Gājēja devusēs arī uz mājām, caur mežu uz ciemu iedama. Netālu no jūrmalas, mežā, tā uzgājusi to govi, kas no ganāma pulka bij atšķirusēs. Labi zinādama, ka tā jūrās govs, viņa arī domājusi, ka tādēļ nav vērts to dzīt mājās. "Bet var jau arī mēģināt – kas zin, vai Jūrās Māte nebūs man to sūtījusi par dāvanu?" Un it kā uz kādu pavēli viņa tuvojusēs govij, kuŗa par lielu lielo brīnumu arī nemaz nebēgusi, bet turpretim ļāvusēs, lai sieva viņu glauda un kasa. Sieva, iedrošināta, lūkojusi dzīt un tiešām pārdzinusi govi mājās. No šīs govs tad cēlusēs visa tā zilā govju suga mūsu apgabalā, jo priekš tam zilās govis neesot bijušas, un vēl tagad veci ļaudis sauc so sugu par "jūrās govīm".

OTĪRĀ LIELFILMA

Aprīļa sākumā sāks izrādīt filmu „Aizsprosts” ar Jāni Osi, Zommeri un Zanderšonu galvenās lomās

Lašu dziesmu dzied jau visas malās un «Zvejnieka dēlu» ir redzējusi gandrīz visi rīdzinieki, kam vien nebija kutruma to skatīties. Tagad filma ceļo no pilsetas uz pilsetu, gustot «vien jaunus skatītāju pulkus, kuros nostiprinās ticība, ka latviešu filma ir atradusi savu ceļu. Aprīļa sākumā uz ekrana parādīsies otra mūsu lielfilma «Aizsprosts». Tā uzņemta citādos apstākļos un sižets atšķietina savādāku domu pavedienu no mūsu dzīves un lauzu gaitām. Darbība risinās tālu no jūras pie kādām dzirnavām, kur cilvēki tomēr tāpat milē, cieš, nīst, zaudē un uzvar, kā tas bija «Zvejnieka dēlā».

Filma «Aizsprosts» divu mēnešu laikā uzņemta pagājušā vasarā Sabīles Kalnmuizas dzirnavu apkaimē, bet sagatavošanās darbi sākti jau labi sen, kad rakstnieks Pāvils Rozīts vēl bija mūsu vidū un filmai uzmeta sižetu. Viņš bija vēlēties to izstrādāt, bet pāragrā nāve šos nodomus sajaucā.

Tanis pat dienās notiek armijas manevri. Tajos piedalās arī pulks, kurā dien Andrejs un viņa draugi — Mika un Dundurs. Manevru gaitās sapieriem iznāk virzīties taisni gar Saubnāra dzirnavām un Andrejs uz zina visas aizkulises savas bijušās iecerētās leviņas un lopu uzpircēja Ropa attiecībā. Sagādās, ka tani pat laikā dzirnavniekam no bankas

Trīs draugi — lauksaimnieks Andrejs, kalpa Mika un valžas fotografs Dundurs manevros.

un tā vien liekas, ka straume paņēms abus. Liktenis tomēr lemj citādāk un Andrejs Roni izglābj.

«Dēls apņēma līgavīgu».

Lopu uzpircējs pārdomā savas launas gaitas un atzīstas, ka viņš bijis negēllis. Ronis novēl meldermetiņu Andrejam un apsolas vest labāku dzīvi. Sapieri vecā, paputejušā aizsprosta vietā Saulnāram uzcēl jaunu Karavīri dodas manevros tālāk. Ie-

lu darba izrak pūļu pilos Roni. Sabeja ticēt, aktieris. Ie-
dēļas visi, rēja to pat nemākšlots ju filmstud mai atrast Pēc manār

OTRĀ LATVIEŠU LIELFILMA "AIZSPROSTS"

Intervijas ar galvenās lomas tēlotāju Ieviņu (Zentu Zommeri)

"Literatūras un mākslas" 1982. gada 19. novembra (46.) numurā Voldemārs Pūce diezgan sīki apraksta Viļa Lāča romāna "Zvejnieka dēls" ekranizējumu 1939. gadā un filmas necerēti lielos panākumus ar pārpildītām zālēm Rīgā. Tūlīt pēc tam aprakstīts darbs ar "Kauguriešiem", kuru scenāriju V. Pūce bija paguvis nobeigt jau 1939. gadā un tūlīt ķēries pie sagatavošanas darbiem.¹⁾

Turpretim nekas nav teikts par otro lielfilmu tieši pēc "Zvejnieka dēla", proti, par "Aizsprostu". Tikai garāmejojot "Aizsprosts" pieminēts "Literatūras un mākslas" 1982. gada 22. oktobra numurā, atzīmējot Aleksandra Rusteiķa (1892-1958) astoņas filmas, kam viņš bijis režisors inscenētājs.²⁾

Viena no galvenajām lomām šai filmā bija uzticēta Jānim Osim (1895-1973), bet arī monogrāfijā par Oša mākslinieka gaitām apceres autors Valts Grēviņš grāmatas nodaļā "Kinoprojektoru gaismā" gan piemin, ka pēc spožajām sekmēm filmās "Mājup ar uzvaru" un "Rainis" J.Osis iespaidīgi veicis vēl sešas lomas kinematogrāfijā, taču to starpā trūkst 1940. gadā veidotās filmas "Aizsprosts".³⁾

Intervijas (Stokholmā 1983. gada rudenī) ar šās filmas galvenās lomas tēlotāju, kā arī saglabātie attēli un aviņu raksti palīdz iegūt diezgan vispusīgu ainu par "Aizsprosta" tapšanu un filmas izveidojumu un tādējādi aizpilda kādu nozīmīgu robu latviešu filmas vēsturē. Plašu attēlu klāstu glabā aktrises privātajā īpašumā saglabātais albums, ko bija darinājis mākslinieks Zoste un ko viņai dāvinājuši darbabiedri ar veltījumu

"Lielā darba atmiņai otrās latvju lielfilmas galvenās lomas tēlotājai Ieviņai šūpuļsvētkos 23. jūnijā 1940. gadā".

No šiem materiāliem izraudzīts arī neliels skaits raksturīgāko fotoattēlu, ko šeit publicējam.

Rīgas laikraksts "Rīts" 1940. gada 10. marta numurā ar milzu burtiem vēsta:

OTRĀ LIELFILMA

un iepazīstina lasītājus ar topošo filmu, solot, ka aprīļa sākumā "Aizsprostu" sāks izrādīt, ar Jāni Osi, Zentu Zommeri un Rihardu Zandersonu galvenās lomās.⁴⁾

Nedēļas laikraksts "Tēvijas Sargs" 1940. gada 12. aprīļa numurā veselu lappusi velta attēliem no filmas, kuru vidū izcelts teksts

Sabiedrisko lietu ministrijas lielfilma "AIZSPROSTS"

Režisors Aleksandrs Rusteiķis
Operators Aleksandrs Stanke.⁵⁾

Žurnālā "Sievietes Pasaule" 1940. gada 15. marta numurā publicēta intervija ar "Otrās Latvijas lielfilmas 'Aizsprosts' " galvenās lomas tēlotāju (Zentu Zommeri), pievienojot arī viņas attēlu.⁶⁾

Filmas reklāmai izgatavotais liela apmēra plakāts (skat. attēlu!) cenšas atveidot filmai raksturīgo notikumu vidi.

Toreizējā galvenās lomas tēlotāja Ieviņa (intervijās Stokholmā) atceras, ka pati bijusi klāt preses izrādē Rīgā "Splendid Palace" telpās 1940. gada pavasarī; telpa bijusi pārpildīta: sanākuši gan paši aktieri, gan preses un valdības pārstāvji. Jaunie aktieri uztraukumā vairāk vērojuši gan tikai paši sevi uz filmas ekrāna — kā jau visiem, kas tieši iesaistīti darbā, arī viņai licies, ka filma slikta, bet citi teikuši: "ļoti laba".

Bija paredzēts ar šo filmu atklāt 1940. gada rudens sezonu, taču politiskie un kara notikumi turpmākajos mēnešos un gados šiem nodomiem pārvilka svītru. 1940. gada aprīļa mēneša izrāde "Splendid Palace" telpās palika vienīgā. Tomēr pati filma ir saglabājusies Rīgā, un vismaz vienai kopijai jābūt kaut kur Rietumos — Vācijā vai Amerikā.

SABIEDRISKO
LIETU
MINISTRIJAS
FILMA

AIZSPROSTS

Latviešu filmas vēsturē "Aizsprotam" ir sava nozīmīga vieta: pēc "Zvejnieka dēla" tā bija, kā presē uzsvērts, otrā "lielfilma" ar vairākiem tā laika ievērojamiem aktieriem.

Filmas sižets ņemts no Pāvila Roziša nepabeigtās noveles. Pēc Roziša nāves manuskriptu uzdeva izstrādāt trīs vīru komisijai, kurā ietilpa redaktors A. Kontrovskis, rakstnieks K.Tumila un režisors A.Rusteikis.

Pēc aktrises domām "Aizsprosts", salīdzinot ar pirmo filmu "Zvejnieka dēls", no mākslinieciskā viedokļa bijusi vājāka: tagadējā vērtējumā daudz kas liekas novecojis, mūsu dienās filma liktos pārāk sentimentāla un salkana. "Zvejnieka dēla" ir vairāk dzīvības, šai filmā – daudz sentimentālā momenta, kā arī gleznainā Latvijas daba (daudzos skatos filmēta Kandavas un Sabiles apkārtnē ar Abavas leju).

Darbība norisinās dzirnavās, kur skaistajā meldermeitiņā iemīlas kaimiņu dēls Andrejs, bet pirmās mīlestības idilli pārtrauc līgavaiņa iesaukums aktīvajā karaklausībā. Bagātais lopu uzpircejs Ronis, kas arī iecerējis dzirnavnieka meitu un apņēmis panākt savu nodomu ar visiem līdzekļiem, vilto kādu bankas paziņojumu, lai dzirnavnieks, iecerētās meitas tēvs, noticētu, ka banka naudas pabalstu viņam nav piešķirusi. Lai glābtu savas dzirnavas no bankrota, viņš ir ar mieru meitu izprecināt nemīlamajam Ronim, un Ieviņa, domādama par dzirnavu paturēšanu dzimtai, ir ar mieru upurēt savu pirmo mīlestību: "Tēt, mums nebūs jāaiziet no šejienes, es precēšu Roni!"

Blēdība beidzot tomēr nāk gaismā, un filma nobeidzas laimīgi, kad jauniešu pāris atkal ar savu skaidro jaunības mīlestību raugās cerīgā nākotnē.

Filma uzņemta pa daļai brīvā dabā Kandavas apkārtnē, pa daļai iekštelpās – Majoru Jūras paviljonā, ar iekšējām dekorācijām; turpat tika filmēti arī "Zvejnieka dēla" iekšskati.

Režisors un Sabiedrisko lietu ministrijas pārstāvji braukāja pa visu Latviju, meklējot piemērotu vietu, līdz to laimējās atrast Kurzemē, Sabiles Kalnmuīžas dzirnavu apkaimē. Līdz tam bija apskatītas kādas 40 dzirnavas dažādos novados. Ieviņa ar patiku un pateicību atceras šo dzirnavu saimnieku, kas bijis vienkāršs lauku cilvēks, bet labvēlīgi noskaņots un ieinteresēts par filmas norisi un visādā ziņā palīdzīgs filmētājiem. Pie viņa mitinājušies filmas aktieri, viņiem tur atvēlētas istabas, šķūnī ierīkojuši "smiņķēšanos". Dzirnavnīeks bijis arī ar mieru, ka filmas gaitā saārda viņa veco laiku dzirnavu aizsprostu (ko vēlāk sapieri atkal atjaunoja).

Meldermeitiņu Ievu tēloja Zenta Zommere, lopu uzpircēju Roni – Jānis Osis, Andreju Druvu – Rihards Zandersons, dzirnavnīeku Saulnāru – Jānis Mārsietis. Filmāi mūziku bija komponējis Jānis Norvilis, un filmā piedalījās radiofona orķestris un Reitera koris. Dekorācijas bija iekārtojies A. Cimermanis, skaņu meistars – J. Blumbergs, režisors – A. Rusteiķis.

Ieskaitot statistus, filmā darbojās pavisam kādas 150 personas.

Filma bija krietni gara, pilnas divas stundas. Galīgā rediģējumā daži skati, īsinot, tika pat griezti ārā.

Darbība sākas dzirnavu gravā Jāņu naktī; ligotāji dzied mūsu populārās jāņudziesmas (Jānīt's nāca). Dziesmas un mūzika bija ievīta arī citās filmas daļās, piem., jautro "Dēls apņēma ligaviņu" dzied vaļas fotogrāfs Dundurs. Ieviņa dzied "Kad vakarā nogrima saule un purpurā aizdega mežs" (Norviļa mūzika). Lomas tēlotāja gan piebilst, ka viņai nav bijis dziedamās balss un ka īstenībā dziesmu filmā iedziedājusi Marija Vintere.

Arī karavīri dzied pie saderināšanās galda. Spēlē lauku kapella.

"Aizsprostā" tātad piedalījās vairāki piedzīvojuši aktieri, piem., Osis un Zandersons. Bet arī viņi bija pieraduši spēlēt teātrī, un filma prasa pavisam citādu pieeju: filmā žesti ir minimāli, kamēr teātra aktieris ir pieradis pie plašiem teatrāliem žestiem. Tādēļ sākumā filmas skatos Osī bieži vien vajadzēja pārspēlēt.

Laikraksta "Rīts" plašajā informatīvajā rakstā autors F.L. neskopojas ar slavinājumiem J. Oša meistarībai: "Sākumā viņš lāgā negribēja ticēt, ka spēs būt labs filmaktieris. Bet jau pēc nedēļas visi, kas Osi redzēja, nevarēja to pat pazīt. Viņš bija tik nemākslots, ka pat lielajās ārzemju filmstudijās būs grūti šādai lomai atrast piemērotāku aktieri. Pēc manām domām, viņš tēlo ne sliktāk par pazīstamo raksturlomu tēlotāju Emīlu Janīngu".

Galvenās lomas tēlotāja Zenta Zommere bija vienīgā gluži jaunā aktrisiņa, kas, kā viņa pati izsakās, "uz ielas angažējos, no ielas viss sākās". Līdz tam viņa nebija nemaz sapņojusi kļūt par filmu zvaigzni, kad kādā dienā, ejot uz darbu radiofonā, viņu uz ielas uzrunājis svešs cilvēks, uzaicinot piedalīties kādā latviešu filmā. Pārbaudījumā tad viņai likts raudāt un smiet, stāvēt un iet, pēc tam tēlot kādu skatu. Tad pagājis ilgs laiks, kad pēkšņi jaunā "zvaigzne" saņēmusi paziņojumu, ka pieņemta filmā un uz 2 mēnešiem atbrīvota no sava parastā darba pienākumiem, lai filmētos. Tai laikā nekādas sistemātiskas profesionālas izglītības Ieviņai nebija: Olava komercskolā, kur viņa mācījusies pusaudzes gados, teātra nav bijis, bet viņa uzstājusies ar deklamācijām skolas vakaros. Gribējusi gan iet teātra skolā. Pie Kristapa Lindes mācījusies izrunu, radiofonā – literatūras pārskatus.

Jaunās milētājas lomai pat toreiz slavenā Milda Zilava un Ņina Melbārde režisoram nav likušās īsti piemērotas. Laikraksta "Rīts" žurnalistiem režisors A. Rusteiķis intervijā toreiz bija izteicies:

"Lielas grūtības mums radīja piemērotu aktieru izvēle. Ieviņas lomai pieteicās divpadsmit kandidātes. Izdarījām pulka mēģinājumu un galu galā vienojāmies, ka loma uzticama Zommerei. Viņa spēlēja dabīgi un parādīja lielu darba izpratni."

Kā gados jauna, "dzimusi aktrise" Ieviņa, acīmredzot, ienāca filmā ar savu jaunības svaigumu un intuitīvo situācijas izpratni. Osis viņu vienmēr slavējis: esot bijis viegli ar viņu saspēlēt. Ieviņa atminas arī, ka visi uzteikuši viņas dabiskumu, tēlojot bēdas un raudot īstas asaras: "toreiz iedomājos, kā būtu, ja mana māte būtu mirusi".

Atalgojums aktieriem bija visumā labs: 2000 latu par visu filmu – tā tais laikos bija liela nauda!

Latviskais etnogrāfiskais elements filmā netika īpaši uzsvērts: tikai svinīgos brīžos aktrises bija tautas tērpos, kas nebija tik stilizēti kā bieži vien tagad; vīrieši bija ģērbusies kā jau lauku puisi. Jāņos līgotājiem galvās bija ozollapu vainagi, pīpeņu vainagi.

Ieviņai matu frizūra – garās matu pīnes – bija istas, bet pēc pašas aktrises domām priekšā uz pieres cirtu varēja būt mazāk. Vispār dzirnavnieku meitas tēls viņai licies mazliet par komplicētu (piem, klavieru spēle lepnā salonā u. tml.).

Tērpus galveno lomu tēlotāji meklēja paši – braukāja pa bodēm un pirka gatavu tērpu; režisors nāca līdz un skatījās, kas labāk der. Kleitas pēc tam aktrises varēja paturēt.

Armijas daļa, apm. 15 cilvēki, bija izsaukti no Rīgas filmēties. Viņi filmējās savā parastajā uniformā, Latvijas armijas istajā pilnajā apbruņojumā.

Filmu gatavojot, režisors A. Rusteīķis īstenībā deva ļoti skopus norādījumus un rīkojumus, kā spēlēt. Toreiz Rusteīķis bija jau ar profesionālu pieredzi, ap 40 gadu vecs. Pēc tautības viņš bija lietuvietis, latviski runāja ar akcentu.

Parasti sagatavojamo skatu saturu un tekstu aktieri saņēma vienu dienu iepriekš, tad bija viens mēģinājums, kur režisors izklāstīja savu domu un koriģēja, pēc tam atkal mēģināja. Improvizācija nebija parasta, Ieviņa atceras, ka mācījusies tekstu no galvas vārds vārdā.

Saskaņā ar tā laika latviešu filmas tradīcijām, arī brutālie skati, piem., kaušanās nebija gari, nepārspīlēti. Toties – vismaz mūsdienu skatījumā – sentimentāli romantiski bija milestības skati. Piem., dialogs Jāņu naktī Andreja (R. Zandersona) un Ieviņas (Z.Zomeres) tuvskatā:

Ieviņa: Šonakt zied papardes zieds.

Andrejs: Zied mūsu paparde!

Galvenās lomas tēlotāja atceras, cik rūpīgi sagatavots ticis viņu pirmais mīlas skūpstis: "skaitījām sekundes pirms skūpstā, cik ilgam tam jābūt, pēc tam atkal noteikta ilguma atslābināšanās".

Īpatnēji bijuši arī grima paņēmieni: aktrisei seju nokrāsoja gaiši dzeltenu, medus krāsā, pēc tam tur zīmēja kontūras virsū. Rezultāts tomēr bijis labs: "neticēju, ka tik smuki iznāks".

Derību godībās, kur visi sēž pie galda un uzdzer laimes saderinātajiem, bija īsti ēdieni.

Vienā skatā Ieviņa peldas. Tas filmēts kaut kur Abavas malā, pie tam vēsā rudens dienā kaut kad oktobri. Ieviņa toreiz arī peldēt nav pratusi, tādēļ turējusies seklākā vietā: aukstajā ūdenī salis, bet skats filmā prasījis, lai viņa laimīgi smaidītu . . .

Viens no dramatiskākajiem brīžiem filmā ir kaušanās skats vētrainā nakti virs dzirnavu dambja: Andrejs cenšas aizkavēt Roni, kas salauzis aizsprostu, lai izputinātu dzirnavas. Ciņas karstumā Ronis zaudē līdzsvaru un iegāžas mutuļojošā straumē. Roni tēlo Jānis Osis, tomēr ūdenī neiekrit vis viņš pats, bet viņa izskatā izgatavotā lelle.

Par vienu otru citu sīku komisku atgadījumu filmēšanas laikā uz zinām no plašā raksta laikrakstā "Rīts":

"Kādā skatā ievajadzējies pilns mēness. Filmoperatori gaidījuši vienu nakti, otru nakti, bet mēnesi allaž sedzis mākoņu klājs. Laiku nekavējot, uztaisījuši paši savu mēnesi. Finieri izzāģēta liela ripa, apsista ar sudraba papīru un dziedīnā aiz meža vilkta gaisā. Skats uzņemts un pārbaudīts studijās, bet milētājiem līdzjūtīgu nopūtu vietā skatītājiem nākuši smieklī. Mēness, kā jau dziedīnā pakārts, aiz meža drebinājies kā apšu lapa. Nākošā nakti mēģinājuši ar pusmēnesi, bet arī tas nelīdzinājies savam dižajam brālim aiz mākoņiem".

Zināmu ieskatu filmas izveidē dod atsevišķo skatu attēli, kas šeit sakopotī tādā secībā, kā tie parādās filmā.

1. Ieviņa (Zenta Zommere) nāk roku rokā ar Andreju (Rihardu Zandersonu) no lielas dziļas ielejas augšā kalnā, ar plašu skatu uz Kandavas apkārtni. Lejā pie krūmiem tek Abava.

Kalnā kāpšana simboliski pauž gaišo noskaņojumu: abi ir smaidīgi, tā ir šo jauniešu pirmā skaidrā mīlestība, bez kādiem šķēršļiem, dzīve iet uz augšu.

2. Nekrietnais lopu uzpircējs Ronis (Jānis Osis) viltojis bankas paziņojumu Ieviņas tēvam dzirnavniekam Saulnāram. Notiek tirgošanās, lai iegūtu Ievu par savu sievu. Ar viltīgu smīnu Ronis saka: "Dod man savu meitu, šē tev tūkstoši!" un sparīgi met galdā naudas paciņas: "trīs, pieci, seši . . ."

Naudas zīmes bija īstas, bankas simtlatu zīmes.

3. Vienošanās bija jau notikusi, naudu saņemot. Ieviņa gan ir apsolījies iet pie Roņa, bet ir ļoti bēdīga. Viņa sēž pie klavierēm un dzied "Kad vakarā nogrima saule un purpurā aizdega mežs", Ronis lēni tuvojas. Tūlīt pēc tam seko skats, kur Ieviņa Ronim paskaidro, kādēļ viņa tik ļoti noskumusi: "Es milu citu . . ."

4. Ronis savai iecerētajai atvedis kleitu no pilsētas; šuvēja to pielaiķo Ieviņai, bet viņai prātā viena doma: "Andrej, Andrej, kur tu tagad esi?" Spoguļī redzams saderināšanās dienas teksts: "Derībā mēs dzīvojam, Kāzu godu ievadām".

5. Andrejs no savas mātes padzirdējis, ka viņa mīļotā Ieviņa viņam atteikusi un solījusi precēt Roni. Kopā ar citiem Latvijas armijas kareivjiem Andrejs sadrūmis soļo pa lauku ceļu – tālumā Kandavas ainava.

6. Beigu skats: Roņa viltība ir atklāta, Ieviņa ar Andreju atkal salabuši un ir laimīgi. Tēvs dzirnavnieks Saulnārs (Jānis Mārsietis) un meita Ieviņa (Zenta Zommere) māj ardievas smaidošajam ligavainim, kas kopā ar pārējiem kareivjiem maršē projām, lai pēc gada no obligātās karaklausības atgrieztos pie mīlotās meitenes.

Filmas nobeigumā laimīgās Ieviņas seja nāk arvien tuvāk un tuvāk skatītājiem. "Dievs lai svētī mūsu armiju!" ir nobeiguma vārdi, ko ardievām saka Ieviņas tēvs.

NORĀDES

- 1) Voldemārs Pūce, "Kinojaunība", Literatūra un māksla 1982.g. 19. novembra (46.) numurā, 16
- 2) Turpat, 1982. g. 22. oktobra (42.) numurā, 16
- 3) Valts Grēviņš, Jānis Osis. Rīgā 1962, 190-207
- 4) F.L. , "Otrā lielfilma", Rīts 1940. g. 10. marta numurs, 16
- 5) /bez autora paraksta/ "Sabiedrisko lietu ministrijas lielfilma 'Aizsprosts' ", Tēvijas Sargs 1940.g.12. aprīļa numurs
- 6) /bez autora paraksta/ "Top otrā Latvijas lielfilma 'Aizsprosts' ", Sievietes Pasaule 6 nr (1940. g. 15. marts), 12

PERSONĀŽA RUNA REGĪNAS EZERAS "ZEMDEGĀS"

1. Prozas tekstu var iedalīt divās grupās: vēstījumā un personāža runā. Pie personāža runas pieder dialogs, tiešā runa, ko jau grafiski mēdz atšķirt no pārējā teksta ar pēdiņām, ar domuzīmi vai kā citādi. Bet rakstnieks izmanto arī citas iespējas atveidot personu runu un domas, proti, netiešo un noģiedamo runu. "Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā"¹⁾ šie runu tipi tiek definēti šādi:

- a) *T i e š ā r u n a* ir kādas personas vai paša stāstītāja runas vai domu iespējami pilnīgs attēlojums ar visām šīs runas leksiskām, sintaktiskām un stilistiskām īpatnībām.
- b) *A r n e t i e š o r u n u* stāstītājs cita runu atstāsta galvenokārt tikai pēc satura. Netiešajā runā salīdzinājumā ar tiešo runu mazāk tiek saglabātas attiecīgās personas runas leksiskās, sintaktiskās un stilistiskās īpatnības.
- c) *N o ģ i e d a m ā r u n a* salīdzinājumā ar tiešo un netiešo runu īsteni nav patstāvīgs cita runas attēlošanas veids. Tā galvenokārt ir stilistiska konstrukcija, ko veido tiešās un netiešās runas elementi.

Minētajā gramatikā atrodam arī piemērus no visām trim grupām:

- a) *"Marč, dēls, nāc nu tuvāk!"* dārzniece mīļi teica.
- b) Vecāmāte mani izbāra un teica, *lai es labāk liekotiess mierā.*
- c) Es gāju uz Buividām. Tas ir kādas divas verstis aiz sudmalām, *bet, sak, kas man, – paiešu to gabaliņu, kad jau tik tālu esam atnākušī.*

Stilistikas pētnieki ir vienis prātis par tiešo un netiešo runu, toties uzskati par noģiedamo runu ir stipri atšķirīgi. Pēc dažu domām noģiedamā runa ir īpašs runas attēlojuma veids, citi

grib to pieskaitīt tiešajai, citi – netiešajai runai un šaubās, vai atšķirīgās apakšgrupas vispār iespējams apvienot kādā vienotā tipā. Birgera Liljestranda apcerējums par runu prozas darbos ²⁾ dod pārskatu par šī gadsimta svarīgākajiem pētījumiem šai nozarē.

D r ā m ā dialogi ir skatītāja vienīgais informācijas avots, kam vienlaikus jāspēj raksturot personāžu, laiku, apkārtējos notikumus, saasināt un atslābināt konfliktus. Drāmas lasītājam ir pieejama papildu informācija, personāža un skatuves apraksti.

Bet ko ar personāža runu grib panākt e p i s k ā vai l i r i s k ā stāstījumā?. Arī šeit dialogam var būt tā pati funkcija kā drāmā, bet, iestarpinot dialogu un noģiedamo runu, autors var stāstījuma sablīvējumu retināt vai arī – tieši otrādi – personāža runā koncentrēt informāciju, kā arī konfliktu pēkšņi saasināt vai pat izbeigt. Ar dialoga palīdzību rakstnieks stāstījumu var padarīt reālāku un dzīvāku, jo, lasot varoņu runu vai slepenākās domas, lasītājs vieglāk iedzīvojas tēlojuma varoņos.

2. Regīnas Ezeras "Zemdegās" ³⁾ acīs duras daudzie dialogi. Varētu runāt pat par "dialogizētu stilu". Kāpēc tik bieži izmantoti dialogi, kāda funkcija un kāds efekts personāža runai vispār ir "Zemdegās", un ar kādiem valodas un stila līdzekļiem tie panākti?

Regīna Ezera mums pazīstama kā stāstu, noveļu un romānu autore. Viņa bijusi ļoti produktīva, un kopš pirmā romāna publicēšanas 1961. gadā izdevusi vairāk nekā 15 grāmatas, starp tām:

- 1961 – Zem pavasara debesīm (romāns)
- 1965 – Daugavas stāsti
- 1966 – Mežābele (Klāva Mazputniņa atvaļinājuma piezīmes)
- 1969 – Saules atspulgs (stāsts ar laimīgām beigām)
- 1971 – Nakts bez mēnesnīcas (mozaīka)
- 1972 – Aka (romāns)
- 1975 – Cilvēkam vajag suni (stāsti un noveles)
- 1977 – Zemdegas (fantasmagorija).

Kā redzam, R. Ezera nav pievērsusies tikai vienam rakstniecības žanram, nav vēlējusies, lai viņu iedalā noteiktā kategorijā, bet apzinīgi meklējusi vienmēr jaunu formu savam vēstījumam, uz to norādādama apakšvirsrakstā: piezīmes, mozaika, stāsti un noveles, fantasmagorija.

Romānu "Zemdegas" grūti analizēt, nepievēršot īpašu uzmanību virsrakstam un apakšvirsrakstam. Sākumā romāns saucies "Aiz Nekurienes arkas", bet rakstišanas gaitā pārdēvēts par "Zemdegām".

K.Mīlenbaha un J.Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā⁴⁾ "zemdegu" nozīme paskaidrota kā purvāja degšana, zemes degšana, izdegusi zeme vai purvājs, kūdras pelni vai kūdra (kā nu kurā Latvijas novadā). Pēc Latvju Enciklopēdijas⁵⁾ zemdegas ir degošs purvs, izdegusi vieta mežā.

Regīna Ezera apliecina, ka romāns ir par zemdegām cilvēkos, par to, kas viņos gruzd un kvēlo – citiem neredzams un tik tikko apjausts, kā arī par varbūtējiem zemdegu iegruvumiem viņu dvēselēs. Šis autore paskaidrojums rāda, ka daiļskanīgais virsraksts nav nejaušs, bet ka tam ir dziļāka nozīme.⁶⁾

Literatūrzinātnieki uzlūko "Zemdegas" par noveļu romānu, kas sastāv no 6 novelēm, kuras citu ar citu sasaista notikumu vieta Mūrgale un kopīgais personāžs. Rakstniece darbam devusi apakšvirsrakstu un žanra apzīmējumu – fantasmagorija. Latviešu literārās valodas vārdnīcā⁷⁾ "fantasmagorija" tiek izskaidrota šādi: 1) Tēli, ainas, kas veidojas slimīgā iztēlē, 2) Fantastiskas ainas, tēli, ko veido ar optiskām ierīcēm.

Par ierosinājumu rakstīt šo romānu autore pati saka:

"... pašu iecerī (un pēc tam savā ziņā arī kompozīciju) laikam gan radīja noskaņa, kādā dzīvoju pēc Ineses (= vecākās meitas) nāves. Diezgan daudz staigāju pa kapsētu, lasīju uzrakstus uz kapakmeņiem. Visvairāk uzmanības saistīja, protams, tie nomirēji, kas vēl ne tuvu nebija sasnieguši "mirstamo vecumu". Kādēļ viņi miruši? Kādas liktenīgas kļūdas viņus novedušas tur, no kurienes nav atgriešanās? Kādas kaislības viņus plosījušas? (...)"⁸⁾

Nosaucot romānu par fantasmagoriju, autore var apvienot esošo ar neesošo, īstenību ar fantāziju, apstādināt mirkli, skatīties nākotnē. Autore nav saistīta pie romāna formas, nav atbildīga par savu varoņu likteņiem, var ļaut viņiem mirt un atkal augšāmcelties, var izteikt visdziļākās sāpes un jūtas, otru neaizskarot, jo viss ir bijis viens vienīgs murgs, halucinācijas, kas veidojušās slimības laikā vai arī ar optiskām ierīcēm. Nekas nav beidzies, visu vēl var griezt par labu.

Robeža starp esošo un neesošo, reālo un nereālo ir plūstoša: romāna ievadā ar autores acīm redzam mirušus tēlus kā gaismas tēlus aiz Nekurienes arkas, bet pēkšņi tie kļūst dzīvi cilvēki ar pagātņi un nākotņi. Romāna gaitā vairāki tēli nomirst, ieskaitot pašu autori, bet beigās izrādās, ka viss bijis tikai halucinācijas sirdslēkmes ietekmē, tomēr – varbūt arī ne.

Romāna ārējais saturs ir ikdienišķs un nenozīmīgs – pusaudžu tikšanās, skolas direktors savā mašīnā vai veikalā satiekas ar veikalnieci, veikalnieces svētdienas rīts, notikumi veterinārajā iecirknī, šādi tādi ģimenes strīdiņi utt. Ārējo norišu ziņā grāmata nesniedz nekā jauna vai saistoša, un tomēr romāns lasītāju aizgrābj un noved dziļās pārdomās. "Zemdegas" nav izklaides romāns, bet domu un jūtu, cilvēka dzīves iekšējo sarežģījumu piesātināts stāstījums, kas tieši tēlu pretrunīgumā izpauž savu reālo esmi. Romāna personas nav nedz baltas, nedz melnas, tās nemodina nedz simpātijas, nedz antipātijas, bet ar savām zemdegām no lasītāja sagaida izpratni, ka – lūk, tāds es esmu, tādos apstākļos esmu par tādu kļuvis, ņem par labu, lasītāj, izlikties es neprotu! Regīna Ezera pati vairākkārt uzsver, ka viņa savos darbos centusies pēc patiesīguma. "Zemdegu" tēli ar visām savām nepilnībām ir patiesi.

Regīna Ezera uzaugusi ģimenē, kurā mājas valoda bijusi "poļu žargons". Latviešu valodu viņa apguvusi tikai skolā. Par savu valodas prasmi autore pārāk paškritiski piemin, ka pieņemami neprotot nevienu valodu, "Atskaitot – uzdrošinos apgalvot – latviešu valodu, ko uzskatu par daļu no savas būtības. Attieksme pret to kā pret apgūstamu svešvalodu, kas sagādāja tik daudz klapatu bērnībā, vēlākajos gados kļuva savā ziņā svētīga. Pieradu

pret valodas materiālu izturēties ar lielu bijību, bez lepnas pārliecības, ka tas man "iedzimts". Nepārtraukti veselus četrus gadu desmitus to pazemīgi mācījos, ar liksmu izbīnu atrodot aizvien jaunas nianšes un bagātības, rakos un urbos kā arheologs cauri kārtu kārtām, atklājot aizvien jaunus atsegumus, par kuru esamību agrāk pat nenojautu. (Kaut vai – darbības vārda formas nianšes; ar savu precizitāti – gluži fantastiskas, zelta ādere literātam. Vistrāpīgākie sinonimi guļ kā aprakta manta.)⁹⁾

3. "Zemdegas" rāda, ka R.Ezerai patiesi izdevies iejusties, pārvērsties otrā cilvēkā – pusaudzī, vīrietī vai sievietē. Rakstniece lasītājam atklāj, ka tiešajā dialogā modernais cilvēks (skaidrā prātā) nespēj pateikt to, kas viņu moka. Bet dialogs, lai cik nenozīmīgs, izraisa katrā cilvēkā pārdomas un izjūtas. Daži piemēri:

Divi jaunieši, Aigars un Lelde, satiekas uz tilta. Abi viens pret otru izjūt simpātijas, bet viņi nezina, par ko runāt. Aigars izvelk papirosu.

– Dod man arī! – saka Lelde.

– Ņem! (. . .)

– Tu tak esi paņēmusi mutē tabakas galu! – ievērojis viņš iesaucas – Griez otrādi, ar filtru uz iekšu!

– Ak tā? – Lelde pabrīnās (. . .)

– Velc stiprāk, lai iedegas! Ko, vai tad tu nekad neesi smēķējusi?

– Es? (. . .) Kāpēc tu domā, ka neesmu? (23-24)

Šajā šķietami nenozīmīgajā dialogā ir ļoti labi novērota jauniešu psiholoģija. Piecpadsmitgadīgā Lelde prasa cigareti, lai vilktu laiku garumā, jo viņa negrib iet mājās. Viņai smēķēšana ir pilnīgi vienaldzīga, viņai pat vienalga, kuru cigaretes galu bāz mutē, viņai tas ir tikai līdzeklis aizkavēt laiku. Toties Aigaram salst, viņam gribas iet mājās, bet viņš paliek Leldes dēļ. Aigars ir 15 gadus vecs lietišķs zēns, kas brīnās par Leldes neprasmī. Dialoga turpinājumā Aigars nevar panest klusumu, Leldes neizprotamo iegrīmšanu domās, viņam jārunā vai jādarbojas. Viņam rodas lieliska ideja: viņš rādis, kā ar cigarešu dūmiem var rotaļāties:

- Lelde!
- Nu?
- Es tev nodemonstrēšu cirkulāciju.
- Ko? Ko tādu? –
- Dūmu cirkulāciju. Skaties! (. . .) (24)

Bet Lelde ir aizsapņojusies un nemaz nepamana Aigara "virtuozitāti". Šeit parādās autore smalki izjustā un parādītā starpība starp 15 gadus vecu meiteni, kura ir jau ļoti tuvu pieaugušo pasaulei, pati to vēl īsti neaptverdama, un 15 gadus veco zēnu, kas vēl ir bērns, bērnišķīgi lietišķs. Te atklājas arī Leldes sievišķīgā aizsapņošanās un ilgošanās pēc "kaut kā cēla, nezināma" un Aigara – vīrieša – pilnīgā neizpratne, ka cilvēks var ilgoties pēc kā cita nekā tikai pēc tiri konkrētām, materiālām lietām. Uz Leldes jautājumu, ko Aigars vēlētos dabūt, ja tas būtu iespējams, Aigars tūlīt atbild: divstobreni, "mocīti", auto, un gudro, pēc kā gan varētu ilgoties Lelde, kurai šā vai tā viss jau ir, – taču tikai pēc kādas "baigi lepnas kleitas" vai krellēm.

Cits dialogs: Lelde pāriet mājās, māte Aurora paver durvis un saka:

- Tu?
- Es, – Lelde atsaucas.
- Kāpēc neiededzi gaismu?
- Var jau saredzēt tāpat. (31)

Aurora izliekas pārsteigta, lai gan meitu jau gaidījusi. Jau no šiem isajiem teikumiem mums rodas nojauta, ka Aurora meklē kontaktu ar meitu, bet Lelde izvairās. Aurora grib ar meitu ap-runāties, bet Lelde atbild: – Nē. – Viss piesnīdzis. – Tāpat. – Nē. – Ar Aigaru. – Mhm. –

Aurora mana, ka Lelde nemaz neklausās, un tad pati iegrimst pārdomās (noģiedamā runa), ka Lelde viņai izslid no rokām, ka viņa par Leldi vairs nekā nezina, un apstiprina to, ko lasītājs jau nojautis dialoga sākumā, proti, ka Aurora nevar piekļūt Leldei. Leldi moka jaunietes zemdegas, Auroru – mātes zemdegas, un tās nav savienojamas.

Ar Leldes tēvu Askoldu, priekšzīmīgo skolas direktoru, autore lasītāju iepazīstina ar noģiedamās runas palīdzību (35-36). Tur Askolds raksturo pats sevi, ka viņam netik runāt par niekiem,

ka viņš labāk turas par sevi, ka viņu vispār citu cilvēku likteņi neinteresē, bet ka viņam ir tomēr ļoti svarīgi, lai cilvēki ir par viņu labās domās, ka viņš ir lepns par savu posteni un citus uzlūko par mazākiem gariņiem. Bet, kad Askolds uzņem savā automašīnā Ritmu Pērkoni un viņi sāk sarunas par ikdienas sīkumiem, kur visizdevīgāk iepirkties, par Ritmas vīra dzimšanas dienu utt., dialogs izvēršas tieši tāds, kādu Askolds p r i n c i p ā neatzīst, jo nu ir jāpļāpā, jārunājas, jākuļ nieki. Bet Ritma viņam patīk, un ar Ritmu var arī kult niekus.

Šai piemērā R.Ezera parāda, ka cilvēks lieto pavisam citu mērauklu, kad sastopas ar simpātijām vai antipātijām un kad principi kļūst nenozīmīgi.

Cits piemērs.

Askolds pārrodas mājās, un Leldes kabatā atrod cigarešu paciņu:
– Nu, kā tu to izskaidro? – vaicā tēvs. Tu taču neapgalvosi, ka tas ielikts kabatā slepeni, bez tavas ziņas un vienīgi aiz pārpratuma nomaskēts ar pieņēmumiem mutautiem. (. . .)

– Jā, – viņa ātri teic (. . .)

– Kas "jā"? Tātad aiz pārpratuma?

– N-nē, – viņa aprauti saka.

– Nu, "jā" vai "nē"? (50)

Askolds ir pārnācis mājās īgns, jo bija jāšķiras no Ritmas, jāatgriežas pie nemīlamas sievas, būs jākārtoto vakardienas nesaskaņas ar Leldi, un te nu vēl piedevām nedzērājam un nesmēķētājam Askoldam gadās meitas kabatā atrast cigaretes. Lelde ir galīgi apjukusi un īsti nemaz nesaprot, kas notiek. Tā rodas dialogs ar "jā" un "nē", kas arī tikai pierāda, ka arī Askolds nezina, kā īsti iesākt nepatīkamo sarunu. Turpinājumā Askolds izsaka savu vilšanos meitā un dusmas, bet cauri skan arī tēva nevarīgums tikt galā ar pusaudzi, ko vēlas pasargāt no "pasaules ļaunumiem".

– Vakar tu viltoji zīmi fizikultūras stundai (. . .) Šodien tu pārnes cigaretes. Un rīt? . . . Varbūt rīt tu pārradīsies ar pusstopu, ko? – (. . .)

– Nu? – tēvs paskubina.

– Nē, – viņa (. . .) nomurmina.

– Kas atkal par ”nē”?

(. . .)

– Tabačniece tāda! beidzot tēvs izgrūž caur sakostiem zobiem. –
Pīpmānīša! (. . .)

– Un tu? Tu? Tu lien manā somā . . . un izokšķerē manas kabatas! (. . .)

– Ļoti jauki, ka pēc vakardienas notikumiem tevi vismaz sākusī
interesēt šādu un tamlīdzīgu parādību ētiskā puse, (. . .) Tikai,
kā šķiet, tu pārprati mūsu attiecību raksturu. Nevis tu esi ma-
nējais, bet es esmu tavs tēvs (. . .)

– Un nākamajā reizē būšu spiests spert radikālus soļus. Tā ka
liec aiz auss! Nu, vāc, vāc projām! Ļuļķētāja! (50-52)

Lasītājs saprot Askoldu, bet, no otras puses, saredz arī, cik
smieklīga ir Askolda bļautīšanās. Bet tāds ir tēvs, un tāda ir
meita, un šī sadursme ir nenovēršama. Ne viens, ne otrs nav
izskaistināti vai pārspīlēti, tā ir ikdiens, parādīta tieši ar šo
dialogu palīdzību. Situācija var šķist smieklīga vienīgi lasītājam,
bet ne dialoga dalībniekam. Un cik nebūs tādu lasītāju, kam šis
dialogs liksies kā no pašas dzīves!

Aurora ar mātes intuīciju nojauš, ka ar Leldi nav kaut kas kārtī-
bā. Bet Askolds neklausās Aurorā un dod tikai ironiskas at-
bildes:

Aurora! Man ir vēl piecpadsmit sacerējumi – un pulkstenis rāda
gandrīz vienpadsmit. Rīt jāceļas pusseptiņos. Un, tici, man nav
ne mazākā noskaņojuma uz tukšu prātošanu (. . .) (81)

Arī šeit parādās dziļi izprasta ģimenes psiholoģija. Aurora ir patie-
si nobēdājusies par Leldi, viņa nojauš, ka Lelde ir slima. Askolds
bīda visas domas par ģimeni pie malas. Viņam ir pirmajā vietā
darbs – kas nu Lelde, Lelde pipē, un no tā Askolda uztverē
ceļas visas nelaimes.

R. Ezera ir iedzīvojusies savos tēlos, izdzīvojusi katru no viņiem.
Daudz vieglāk būtu bijis izcelt vienu tēlu, vai nu Leldi, vai Auro-
ru, vai Askoldu, bet rakstniece ir spējusi ikvienu tēlu parādīt kā

cilvēku. Un tieši dialogi savā vienkāršībā parāda moderno cilvēku, kas dzīvo it kā divās plāksnēs: virspusīgā sarunu plāksnē un gruzdošā dvēseles apakšplāksnē.

Dialogi parāda, ka var runāt un nekā nepateikt, bet noģiedamā runā parādās patiesās domas par sevi un citiem. Tas attiecas uz visiem tēliem, atskaitot Melāniju, kura spēj sevi atklāt dialogā, izstāstot savu dzīves stāstu, un Krauzi, kuru Ingus izaicina pastāstīt par kara notikumiem. Bet šī atklātība abos gadījumos parādās alkohola iespaidā.

R. Ezera "Zemdegās" sīki apraksta dabu, bet ne savu varoņu i z s k a t u . Par to lasītāji uzzina otra varoņa skatījumā. Tas ir interesants paņēmieni, jo vienlaikus parāda, cik subjektīvi ir cilvēku spriedumi. Minēšu pāris piemēru, kā "Zemdegu" varoņi ar noģiedamās runas palīdzību raksturo viens otru:

(a) Aurora (. . .) skumji veras Askoldā. Tā jau ir – noguris viņš pa garo dienu: ēnas zem acīm, rievās lūpu kaktiņos . . . Mati jau metas drusku sirmi un paretī (. . .) (81-82)

Un nu acu priekšā (. . .) rēgojas šis jau iesirmais, izpūrušais pakausis, kas neapturami un nenovēršami metas rets (. . .) viņa (. . .) čukst (. . .) – Vecīt mans . . . ak tu manu vecīt . . . večukiņ (. . .) (84)

Bet Ritma redz Askoldu savādāk:

(b) (. . .) Ritma ar acs kaktiņu vēroja viņu (=Askoldu), neviļus tiksmīnādāmās ap skaisto profilu, spēcīgajām rokām un svītera apspīlētajiem platajiem pleciem (. . .) viņa bija kopā ar šo izskatīgo vīrieti (. . .) (144)

Dialogos "Zemdegu" varoņi vairuma gadījumos nefilozofē, viņu dialogi ir vienkāršas sarunas par ikdienas vajadzībām, darbu, sīkiem notikumiem, tīrā pļāpāšana. Toties savās d o m ā s , kas parādās gan tiešās, gan noģiedamās runas veidā, šie cilvēki analizē dzīves kopsakarības, tur tiek pateiktas tas, kas viņus nomāc, ar ko viņi netiek galā, bet tomēr nespēj vārdos otram izteikt.

R.Ezera savu darbu tēlus neapraksta, nestāsta par viņu pagātni vai nākotni, bet viņos iedzīvojas kā aktrise. Rakstniece saprot Leldes ilgās pēc kaut kā nezināma, izprot arī Askoldu, kas

nav spējīgs izrauties no savas apnikušās dzīves, izprot arī Auroru, kura vēl joprojām mīl Askoldu, lai gan jūt, ka viņš viņu nekad nav mīlējis, un tomēr negrib viņu zaudēt. R.Ezera spēj iejusties smalkajā Voicehovskī, kam dvēsele sadragāta, bet kas to slēpj ar aristokrātisku stāju un šķietami stāv pāri dzīves sirdsēstiem. Pat Veldzi, uz kuras gul tēva lāsts, un abus dzērājus Ingu un Krauzi autore nenosoda. Ar dialoga un noģiedamās runas palīdzību mēs uzzinām, ka arī Veldzi un Ingu moka zemdegas, ka viņi katrs savā veidā vēlas būt labi, bet ka apstākļi viņus padarījuši par tādiem, kādi viņi ir. Tieši izbalansētais līdzsvars starp ļoti vienkāršiem dialogiem un noģiedamo runu mums tēlus padara tuvus. Visi viņi ir ikdienas cilvēki, bez īpašas varonības, apķērības vai citām cēlām īpašībām. Liktenis ir sāvējis viņus kopā, viņi dzīvo Mūrgalē, apstākļi viņus veidojuši, un ikdienā viņiem iznāk sastapties. Šī sastapšanās saistīta ar dialogu, ko R.Ezera izmantojusi, lai parādītu, ka modernais cilvēks nespēj visu pateikt dialogā, atlikumu viņš domā – viņa zemdegas. Lai šis paņēmieni nekļūtu šablonisks, R.Ezera pati iejaucas stāstījumā kā autore, piemēram, ļaujot Vilim Pērkonam atstāstīt viņa mednieka varoņdarbus. Tāpat Alisei rakstniece liek savu dzīvi pārskatīt domās un Mariannai – stāstīt par Pēteri, izmantojot viņa vēstules. Tēli liekas tik dzīvi, ka varētu būt paša kaimiņi vai draugi. Varbūt tieši tādēļ autore vairākus tēlus romāna gaitā nogalina, lai lasītājs saprastu, ka šeit parādītas tikai romāna figūras, tēli izdzīvoti romāna ietvaros. Bet beigās autore pati it kā nepanes tēlu nāvi un atstāj lasītāju neziņā, vai viss bijis tikai halucinācijas jeb vai patiesi tas tā noticis.

4. R.Ezera ļoti pūlējusies personāža runu *i n d i v i d u a l i z ē t*. Romāna tēli lieto savam sabiedriskajam stāvoklim un attiecīgajai situācijai atbilstošu valodu; personas savu valodu piemēro sarunu partnerim. Autore nebaidās lietot dažādus žargonismus, prastības, pat rupjības.

Ar Leldi sarunājoties, Aigars ir mazrunīgs un lieto neitrālu leksiku. Gribēdams Leldei palielīties, viņš lieto svešvārdu "virtuozs", bet nepareizā formā: "vai neesmu baigais virtozaurs" (24). Toties mājās, sarunā ar māti, parādās skolnieku žargons,

piem., Es uzbukņiju arī Ati (. . .) Cik tad ilgi var pampt? (117);
Velna milti – tās tak ir aļņa ausis, kā es te stāvu! Goda vārds, tās
ir divas visistākās aļņa ausis! (. . .) Ati, velns tāds! Ati, drāz
šurp! Fāters atvedis alni! (161).

Aigars ar vārdu "fāters" grib uzsvērt, ka ir jau pieaudzis, tāpat
121. lpp., uzrunājot māti "Ko tu par to saki, muterit?"

Ritma, runājot ar Askoldu, izvēlas neitrālu leksiku, ar vienkārša
cilvēka intimitātes pieskaņu, bet mājās, sarunās ar dēliem un
pārdomās par dzīvi, lieto vienkāršrunu un mājas žargonu, piem.,
sadedzis uz tehniku, pacelt buras, kaut kur izplivināties
(118-119).

Askolds arī savās domās lieto koptu valodu. Pat asajā sarunā ar
Leldi viņš turas pie neitrālās leksikas normām. Askoldam ir
sava dzīves mēraukla. Jau vārds "pusstops" viņam šķiet tik
pretīgs, ka viņš "itin kā izsplauj katru balsienu". (50)

Turpretim Vilis Pērkons, tāpat kā citi mednieki, lieto vienkārš-
runu un mednieku žargonu, ļoti precīzi un niansēti izsakoties
par dabu, izvēloties kādu retāku, novecojušu vai pat vārdnīcās
neatrodamu (izlokšņu?) vārdu.

Voicehovska valoda caurausta ar ironiskiem, bieži vien vienkārš-
runas teicieniem. Kā vienīgais viņš savā runā iepin arī svešvār-
dus, gan tādus, kas latviešu valodā normēti, gan latīņu terminus
(parasti stāstījumā par veterināra arodu), gan arī poļu valodas
teicienus. Piem.: – Cerēsim, ka pēdējais fakts nenorāda uz pie-
derību pie stupidām avīm vispār. (172); – Parastais sieviešu
jautājums, saskaroties ar spiritus vini, viņš atzīmēja domās.
(185)

Melānija ar savu straujo temperamentu katram saka tieši to, ko
domā. Viņa runā sulīgā tautas valodā, kas piebārstīta ar frazeo-
loģismiem un pašas darinātiem salīdzinājumiem, piem.,

(. . .) Ar sausu vien tev kuņģis sarausies piņģerota lielumā un
pieaugs pie mugurkaula kā piepe (. . .) (208),

– Jāvelk tikpat kā ar knīpstangām (t. i. katru vārdu ārā). (209)

– (. . .) ka neēdīsi, jā? – Melānija aizsvilās. – Tad es arī ne-
ēdīšu, jedritvaikociņ! Lai sakalst un sapūst! Liksimies cisās ar
tukšiem vidiem un kārsim zobus vadzi (. . .). (210)

Kad Voicehovskis pa telefonu bildina Melāniju, viņas atbildes ir šādas: — Un kur jūs paguvāt tā pielaižities, dakter? (. . .) — Kāds dundurs tad jums iekodis, jedritvaicociņ? . . . Izmēriet temperatūru, un ja . . . — (. . .) Kāds jūs esat palicis beidzamajā laikā! Plakans kā šindelis, liks kā pīpes cibulis, krunkains kā . . . (269-270)

Ingus ir vienkāršs, labdabīgs cilvēks, kas atspoguļojas arī viņa valodā. Katra teikuma galā viņš mēdz pievienot krievisko "točno!": (par sievu un sievasmāti) Kā divas vistas, točno! (281) Kā sava veida Ingus pretstats parādās Krauze, kas, tautas valodā izsakoties, vienkārši ir "prasts tēviņš". Romānā par viņu uzziņām tikai no tiešās runas, kurā katrs viņa teiciens ir prasts vai rupjš un atspoguļo īgna dzērāja valodu: — Ko ošņājies kā suns ap stabu — stum purnā! (319), (. . .) Govs, ragana tāda, mauj, vepri, vecais rūniķis, kviec nebalsī . . . (320)

No leksikas viedokļa skatoties, vīriešu tēliem "Zemdegās" ir izteismīgāka un vairāk niansēta valoda: Askolds (ironisks), Voicehovskis (valoda piebārstīta ar vienkāršrunas teicieniem un svešvārdiem, ironiska izteiksme), Ingus (vienkārša tautas valoda, biežais "točno"), Krauze (rupjš), Aigars (skolnieku žargons), V.Pērkons (mednieku valoda).

Starp sieviešu tēliem vienīgi Melānija izceļas ar savu sulīgo valodu, un Ritma ar mājās lietoto vienkāršrunu. Divas sievietes "Zemdegās" lieto īpaši rupju valodu: Veldzes māte, prātā jukusi sieviete, un Hugo māte, kas attēlota kā īsta ļaunuma iemiesojums. Abiem tēliem romānā ir tikai blakuslomas.

Piemēri: Kad Džemma nakts vidū nomaldās nepareizā sētā, Veldzes māte, kas zaudējusi prātu tādēļ, ka vīrs viņu ar bērnu pametis un kas tagad grib Veldzi pasargāt no līdzīga likteņa, sagaida Džemmu ar šādiem vārdiem:

— Ko tu viņam maucies virsū, vazaņķe tāda? Ko jūs skrienat viņam pakal čurādamas? Kā pakampšu sūdainu koku, tā visas ļeckas ies pa gaisu. (227)

Ar tikpat rupjiem lamu vārdiem Hugo māte sagaida savu nākošo vedekli Melāniju: Ģimis gan kā klozetpods! (219)

5. Tiešo runu ir iespējams konstruēt ar *piebildi*, kas norāda uz personu, kura teikusi šos vārdus, gan arī bez piebildes, kad jau no konteksta izriet, kas ko ir teicis.

R. Ezera "Zemdegās" piebildi nelieto konsekventi. Dialogos, kur teikts ir tikai viens vārds vai īss teikums, parasti piebildes nav. Toties, ja kādas personas runa sastāv no vairākiem teikumiem, pirmajam mēdz būt piebilde. Par piebildes vārdiem R. Ezera reizēm lieto parastos "teikt" un "sacīt", bet daudz biežāk tomēr cenšas piebildes vārdus variēt, piem., atsaucas, pabrīnās (31), atbild, attopas (32), iesaucas (34), painteresējas (37), atteic, atkārto (39), paskubina, nomurmina (50), ieteicas (61), pasauca (121), ieminējās (122), piebilda, taisnojās (128), atjautāja (134), vaicāja (259) utt.

Kad R. Ezera lieto piebildes verbus "sacīt" un "teikt", viņa labprāt mēģina tos sikāk niansēt, pievienojot dažādus adverbus: ātri teic, aprauti saka (50), klusi teica (188).

Kad tiešā runa parādās dialogā, tā nošķirta ar domuzīmi, bet, kad tiešajā runā ir izteiktas domas, tās liktas pēdiņās. Reizēm pieturas zīmju nav nemaz (267, 327), autore atstāj lasītāja ziņā izšķirt, vai tā patiesi ir tiešā runa vai nav.

Dialogi: – Tas ir . . . Nerons?

– Kā tad! Nerons taču ir gandrīz akls. (. . .) (239)

Domas tiešajā runā:

"Kaut tikai ne uz sniegu!" atkal domā Askolds (. . .) (84)

"Tā ir gan", viņš domā, (. . .). (85)

"Kas ar mani ir?" viņa truli domā. "Slīma vai?" (88).

Teikumi, kur piebilde saplūst ar attiecīgās personas domām, var izvērsties nesamērīgi gari, bet, aplūkojot teikumu saturu, manām, ka teiktais cieši saistīts ar teikšanas mirkli. Tās ir domas, kas skrien veiklāk nekā mēs spējam lasīt vai rakstīt. Bet, papildinot piebildi, R. Ezerai izdodas šo mirkli padarīt daudz dzīvāku, lasītāju vienlaikus iepazīstinot ar to, ko teicējs saka vai domā.

Piemēri:

– Vai dienīņ, kas tev te par pirti, Ritma! – viņa iesaucās uz sliekšņa, uz šķirtnes starp aukstumu un siltumu, kur gaiss vēlās bālganiem mutuļiem, un palika stāvam, kā bīdamās nirt iekšā šajā garaiņu un sutas juceklī, – atnācēja no citas pasaules, smaidīga un apmierināta, svētdienīgi uzposusies un svaigi safrizējusies, tik izaicinoši pārāka par Ritmu, ka Ritma ar katru sievišķīgās miesas poru un smadzeņu šūnu uzreiz ļoti asi sajuta savas nomītās tupeles un veco flaneļa blūzi, savu slapjo priekšautu un svārkus ar sabeigto rāvējslēdzi, itin kā tie būtu nevis apģērba gabali, bet kaut kādas kroplas viņas ķermeņa daļas, kas pēkšņi atklājušās kritiskai un zobgalīgai aplūkošanai. (133)

Un kad tad tu mazgā? – Ritma īsi atvaicāja, jo, taisnību sakot, viņai nepavisam nebija patīkšana par to runāt, lai nepaspruktu nejauša nožēla; to nu viņai negribējās par visu vairāk, kaut arī Veldzei, stāvot neuzkoptā, slapiem veļas gabaliem pilnā virtuvē ar neilona kažociņu mugurā un itāliešu zābakiem kājās, varbūt arī nebūtu nekas pretim drusku paklausities Ritmas žēlabās. (133)

Abos gadījumos ir jaukti pakārtojuma teikumi. Teikuma locekļus saista sakārtojuma saikļi "un" un "bet" un pakārtojuma saikļi vai pakārtojuma vārdi "kur", "ka", "kas", "lai", "jo" utt.

Tiešās runas teikumiem ir ļoti dažādas konstrukcijas. Ļoti bieži R.Ezeras dialogos parādās vienkārši, īsi teikumi, pat tikai viens vārds:

– Runa nav par mani (34), Aigar! (116), Ielej! (323), Nu? Ar šādiem īsiem teikumiem veidoti veseli dialogi:

- Nu?
- Sēklas!
- Sēklas?
- Jā, ķirbju sēklas! (80)

- Aigar, nu!
- Cik tad ir?
- Kas?
- Pulkstenis.
- Desmit! viņa teica ar uzsvaru. (116)

(. . .) ka viņš uzreiz uzminēja:

– Instrumenti?

– Mhm.

Viņa smagi apsēdās blakus (. . .)

– Paldies.

– Izsaukums?

– Mhm. (228)

Tiešās runas teikumi daudreiz ir jautājumi: Jauna vai veca?
(229)

Zināt, kas ir atvadišanās, Melānij? (257)

6. Salīdzinot ar tiešo un noģiedamo runu, R.Ezera *n e t i e š o* runu izmanto samērā maz. Parasti to sastopam tur, kur persona runā vai domā par kādu konkrētu notikumu, piem.,

Un Alise pastāstīja, ka fermā dabūjusi brīvdienu un izbraidusi Rīgu (. . .) (198)

Tad Marianna sacīja, lai tak Alise ņemot un aizrakstot uz Pētera darbu (. . .) (358)

Netiešās runas piemēru visvairāk ir stāstā par Viļa medībām un stāstījumā par Mariannu un Alisi.

Reizēm netiešās runas teikumi ir neparasti gari. Tie ir salikti, pakārtoti teikumi, pieblīvēti ar paskaidrojumiem, uzskaitījumiem, izsaucieniem. Netiešajā runā autori parasti teikto atstāsta tikai pēc satura, bet R.Ezera pūlas arī šeit atdarināt attiecīgās personas runas veidu un pat leksiku, lai lasītājam no tā nekas neietu zudumā.

Tā, piemēram:

Un viņš, protams, ne pirmo un, jādomā, arī ne pēdējo reizi īsumā atstāstīja, kā viss noticis, vairākkārt uzsvērdams, ka šis atgadījums ir tikai un vienkārši nejaušība un ka nav bijusi

vajadzīga ne sevišķa prasme, ne izmaņa, vienīgi maķenīt laimes, lai nokniebtu pēc izskata un uzvedības pašu parastāko garausi, jo bise bijusi pielādēta ar otrā numura skrotīm abos stobros un mežziņa taksis Jancīti dzinis turp, taisni uz turieni, kur mastā stāvējis viņš, un redzes loku neesot aizklājuši nedz krūmi, nedz cits aizsegs, un zaķis ļepatojis un stiepieniem dziedis pāri noriņai, kā jau zaķis, neko nesa-skatīdams sev tieši priekšā, bet tieši priekšā patrāpījies viņš, Vilis Pērkons, kuram tas nūdien būtu teju, teju izskrējis caur kāju starpu, ja viņš tanī bridī neiztrūktos un, aiz pārsteiguma pat nedaudz palēcies, gandrīz nevilšus nenospiestu sprūdu.

(93)

Teikums aizņem 15 rindas. Nākamie divi teikumi, kas vēl ietilpst netiešajā runā, aptver 8 un 4 rindas. Arī citi netiešās runas teikumi uzbūves ziņā ir līdzīgi un ļoti gari: 19 rindas (150.lpp.), 9 rindas (104. lpp.), 9 rindas (358. lpp.).

Reizēm tiešā un netiešā runa pilnīgi saplūst:

— Nu labi, viņš teica, kad bija izraudājies, viņš man ticot, taču ko lai viņš tagad darot, viņam taču galīgi vairs neesot dzīves. (393)

Īpaši nodaļā par Alisi visi runas veidi saplūst kopā:

”Nu jau tas, goda vārds, nav vairs ciešams,” domā Alise, jo šeit skanēšanai neredz ne gala, ne malas (. . .) Vai tiešām vajadzēs kāpt laukā no siltās ligzdas (. . .) ģērbties un auties (. . .) doties tumsā un lietū? (. . .) Klau, aprima, vai? (. . .) Tā domā Alise (. . .) (382)

Un beidzot Alise attopas, kas isti tur laukā skan. Ak tu emaljētā mistikla! (. . .) Neko darīt, vajadzēs gan Alisei rausties no labi iesildītās tahtas. (383)

Reģīnai Ezerai ir vēl kāds cits paņēmiens, kā attēlot domas, pārdomas, zemdegas, īpaši nodaļā par Alisi un Mariannu. Lappusi vienu, divas vai pat vairāk aizņem tā kā Mariannas vai Alises domas, bieži trešajā personā. Nākamais nodaļējums sākas ar

"tā domā . . .", bet attiecas uz iepriekš teikto.

Piemēri atrodami arī citās nodaļās:

Tā domā Marianna (347) – Tā prāto Marianna (348) – Tā domā Alise (350) – Tā toreiz domāja Alise (354) – Tā domāja Ritma (107) – Tā domāja Veldze (310) – Tā teica Hugo (215) utt.

Ja "tā domā . . ." uzskata par piebildi, tad šeit attēlota tiešā runa. Tomēr stāstījumam trūkst tiešās runas pazīmju, jo stāstījums brīžiem ir 3. personā, gluži tāpat kā netiešajā vai noģiedamajā runā, bet pa vidu sastopam izsauceņus, jautājumus, konstatējumus un aprautus teikumus, kas raksturo tiešo runu.

7. Tiešo un netiešo runu Regīna Ezera "Zemdegās" papildina ar noģiedamo runu.

Kā minēts jau apcerējuma sākumā, tie pētnieki, kas noģiedamo runu izdala kā atsevišķu grupu, ar to saprot kāda cita runas vai domu atstāstījumu tā, kā to būtu teicis vai domājis pats runātājs, lai gan parasti nav tiešu norāžu uz šo runātāju, bet tas izriet no konteksta. Grafiski noģiedamo runu neizdala no vēstījuma daļas.

Noģiedamā runa parasti parādās trešajā personā, bet sastop arī piemērus, kur vai nu otrā persona lietota vispārinātā nozīmē vai arī attiecīgās personas dialogā pašai ar sevi neskaids paliek apstākļi, kas šeit vispār dzirdams: personāža vai autore balsis.

"Zemdegās" vairuma gadījumos visi trīs runas veidi: tiešā, netiešā un noģiedamā runa pāriet viens otrā.

Piem.:

Nevarētu teikt, ka Askolds diezcik labprāt vadātu savā automašīnā kaimiņus un paziņas. Mazdrusciņ ļaujies un palaidies, un kurš katrs mulķis sāks tevi izriķot (. . .)! (35)

– Es nedomāju nekā, – Džemma negaidot iekliedzās. (. . .)
Nu, pan Voicehovski? Un kādu atbildi tu biji gaidījis uz savu provokatorisko – nu labi, sacīsim maigāk – stereotipo jautājumu? (230)

Noģiedamās runas teikumu sintakse piemērojas saturam. Šeit parādās gari uzskaitījumi bez darbības vārda, pēkšņi jautājumi, teikumi bez teikuma priekšmeta, aprauti teikumi utt. Bet tieši kvēlojošo zemdegu izteikšanai noģiedamā runa kā radīta; autorei nav jāpieturas pie gramatikas normām, viņa var ļaut teikumiem plūst, var tos apraut un virzīt uz pavisam citu pusi, var tos apturēt, aplūkojot blakusapstākļus. Šīs priekšrocības R.Ezera izmanto pilnīgi un ļauj teikumiem veidoties it kā savā vaļā, tieši tā, kā domas mēdz nākt un iet!

— Labāk jau nu ne! — viņa iesaucās un iesmējās vēlreiz, iztēlodamās, ko uzminējis varētu par viņu domāt Kasparsons. Nu, dulla, nu traka, nu, vējaslota un gaisapistole, nevis precēta sieva ar diviem dēliem un ne vairs jauna turklāt, viena turpat četrdesmit gadus veca un piedevām miesās dūšīga draiskule — varbūt tā domātu Kasparsons, ja uzminētu, un var būt, ka tā patiešām arī izskatījās no malas, ja viņas rīcībai un uzvedībai, viņas vārdiem un izjūtām lika klāt pierasto priekšstatu un ierasto pieņēmumu strupo olekti. (144)

Cits piemērs:

No tālienes atlidoja motora rūkoņa. Garajos, mokošajos vientulības vakaros Veldze aizvien uztvēra āra skaņas sevišķi asi — kā māte slima bērna dvašu.

Kur Ingus? Bez svārkkiem, bez cepures . . .

Un, aizdzenot snaudienu, viņu atkal pārņēma satraukums.

Viss, par ko viņa bija domājusi kopš iepriekšējā vakara — grūtsirdīgais un gaišais, — maz pamazām izloboties no ikdienišķības un attīroties no sadzīves, kā pirksti dūrē no jauna savilkās vienā vienīgā līdz izmisumam karstā vēlmē, kaut Ingus būtu dzīvs un kaut nebūtu noticis tas nelabojamais, kas īsā acumirkli pārvelk svītru garu gadu centieniem un pūliņiem un nākotnes nodomus un sapņus izdzēš kā vēja virpulis zīmējumu smiltīs. Tikai ne to, ak dies, tikai ne to! Jo, kā mēr vien viņi ir dzīvi, — visu var grozīt un labot, un vienīgi nāve . . . (. . .)

Bet vai Ingus to saprata? Un, ja saprata, — vai viņam tas kaut ko nozīmēja? Vai viņas mīlestība nebija tāda pašsadedģšana,

(. . .) Un vai Ingus acīs tā nešķīta bezvērtīgs nieks, ja jau aizvien cieta sakāvi sāncensībā, ak, pat ne ar citu sievieti, bet ar sīva, smirdīga šķidrums pudeli? . . .

Varbūt piecelties un iedzert vēl kādu tableti? (. . .) Un izdomāt pagaidām jau tikpat nevar neko. Nomodā var vienīgi gaidīt un visu atkal un atkal pārsijāt kā sausus pelnus. (. .)

(333)

8. Tā kā dialogs "Zemdegās" ieņem tik centrālu vietu, rodas jautājums, kā tas ir citos R. Ezeras darbos. Izrādās, ka dialogs jau no paša sākuma piesaistījis rakstnieces uzmanību.

Savā pirmajā romānā "Zem pavasara debesīm" (1961) autore ar dialoga palīdzību iepazīstina lasītāju ar romāna galvenajām varonēm – māsām Astru un Āriju. Arī ar citiem romāna tēliem, veco slaucēju Budaķieni un Astras ligavaini Leonu, mēs iepazīstamies nemākslotā dialogā. Jau pirmajā Astras un Leona sarunā lasītājs nojauš vēlāko konfliktu: Leons sola milēt Astru arī "kad tev būs sirmi mati, seja kā pergamenta loksne, spieķītis rokā, arī tad". Notikumi romānā ir stipri sablīvēti, romāna varoņiem gadās daudz nejaušu tikšanos un notikumu, daži tēli romāna gaitā kļūst pārāk bāli un nenožīmīgi (Astra, Leons), un lasītājam šad tad rodas grūtības izsekot visiem notikumiem, bet tieši dialogs atklāj dažādus raksturus, sniedz faktu izziņu, kaut arī nepasaka nekā būtiska par varoņu jūtu dzīvi. Tā Astra slimnīcā sarunājas ar savu istabas biedreni:

– Jums ir dēli?

– Jā. Divi.

– Un cik veci?

– Septiņpadsmit.

– Un otrajam?

– Arī septiņpadsmit.

– Dviņi?

– Nu jā. Jūs brīnāties?

– Nē, nē! Kāpēc tad?

(81)

Arī "Dzilnas sila balādē" (1968) dialogs vēl neko sevišķi neizceļas. Alīda gan, piem., sevi raksturo ar savu rupjo valodu.

Piektajā nodaļā Puķīša un Kārļa saruna atgādina lugas tekstu – personu vārdi no tiešās runas atdalīti ar kolu, bet dialogi nepārliecina. Pēc sarunām var spriest gan par runātāju sliktu raksturu, bet informācija ir pārāk sablīvēta un neliekas patiesa. Toties jau nākamais dialogs starp Kārli un Sabīni šķiet daudz ticamāks. Sabīne grib zināt, kādēļ Puķītis sameklējis Kārli. Kārlis izvirās atbildēt, maina tematu, bet, kad Sabīne neatkāpjas, sāk solīt viņai dāvanas, balli utt. Sabīnes monologi, kas īstenībā ir iekšēji dialogi, parāda R. Ezera dziļi izjusto psiholoģismu. Šeit trāpīgi attēlota baiļu rašanās un kāpinājums līdz ārprāta robežām.

Aplūkojot dialogu "Saules atspulgā" (1969), kļūst skaidrs, ka R. Ezera šim vēstījuma paveidam pievērs īpašu nozīmi. Viss garais stāsts (210 lpp.) ir viens vienīgs dialogu eksperiments. Parādās tagadnes dialogi, caurausti ar varoņu domām; vietām iesprausti pagātnes dialogi (kas izskaidro notikumus pagātnē). Reizēm dialogs konstruēts kā lugā, personu apzīmējumi atdalīti no tiešās runas ar kolu.

Varoņi bieži vien sarunājas paši ar sevi (reizēm šīs domas lasītājam šķiet skaļas, reizēm klusas), brīžiem šķiet, ka saruna risinās ar paša sirdsapziņu. R. Ezera izmanto īpatnēju domu dialogu: stāsta varoņi domās saka viens otram to, ko neuzdrošinās teikt skaļi, bet šīs slepenās domas risinātas dialoga formā, kā īsta saruna.

Lasot "Saules atspulga" vienkāršos dialogus, lasītāja uzmanību piesaista dialoga *a p k a i m e*. Izolētais dialogs nav viss, ko autore vēsta. Varoņi domā tālāk iekšējā dialogā, kas patiesībā ir dialoga turpinājums, tas, ko attiecīgais tēls neuzdrošinās teikt skaļi. Piemēri:

– Paklausies, dzeguze! – viņa ierunājās.

Viņš isi iesmejas.

Par ko tu smeji, Žani?

– Tāpat . . . kāpēc tu neej gulēt? (21)

Šis dialogs kļūst nozīmīgs tikai tad, kad apskatām arī dialoga apkaimi.

— Vanags sēž uz soliņa (. . .). Tuvējā bērzā ielaižas dzeguze un sāk kūkot. (. . .) ”Tūlīt viņa teiks: Paklausies, dzeguze! — it kā man nebūtu ausu!”

— Paklausies, dzeguze! — viņa ierunājas.

Ar dialoga apkaimi un Vanaga iekšējām domām šim dialogam rodas psiholoģiska nozīme. Vanagam apnikuši sievas triviālie teicieni, viņš tos var jau iepriekš noteikt, kā pareģotājs. Dialogs tikai apstiprina, ka viņam ir taisnība. Piemērs domu dialogam:

Viņa domā:

” Tā ir mana dzimšanas diena. Un man gribējās pasēdēt četratā. Tu, es, Sarma un Edvīns.”

Viņš domā:

” Četratā mēs varam pasēdēt simtiem, tūkstošiem citu reizu. . . (. . .)

Viņa domā:

”Es nespēju rādīt laipnu seju tādām, kas man nepatīk. (. . .)”

Viņš domā:

”Visi to spējām. Arī tu. (. . .) ” (140)

1971. gadā iznāk mozaika ”Nakts bez mēnesnīcas”. Šai stāstā galveno varoņu monologi savijas ar tagadnes dialogiem tāpat kā dzīves mozaikā. R.Ezera šeit savus dialogu eksperimentus ir izsmalcinājusi un atklājusi jaunus paņēmienus, kā koncentrēt personāža runu. Toma un Annas monologi par pagātnes atmiņām plūst lēnām, kā ilgi pārdomāti, kā sava veida norēķināšanās ar dzīvi. Toties Pilādzīša monologi ir dialogizēti monologi. Pilādzītis monologos raksturo sevi, plātās, lielās, izkrata savu sirdi. Pilādzīti raksturo ne tikai viņa runu saturs, bet arī īpatnējā valoda: 3. personas formu lietojums, par sevi runājot (”es ir, es nav”), barbarismi šūflāde, štucēris, gruntīgi, ancuks, knifus, kā arī vienkāršruna, piem., to lai viņa tagad iesāla, es nav gnida, noķēpājies no galvas līdz kājām, kā pēdīgais draņķis, bija pavisam cita šancēšana. Sintakse ir stipri vienkāršota, tikai reizumis parādās kāds paligteikums vai salikts teikums. Pilādzītis ir ļoti runīgs, bezrakstura cilvēks. Viņš ierodas stacijā, stāsta

notikumu vietā, un tūlīt aprunājas ar visiem. Bet tas ir dialogs bez atbildēm. Lasītājs uzzina tikai to, ko Pilādzītis jautā un pārjautā, lai gan nenāktos nemaz tik grūti šeit izveidot īstu dialogu. Taču tieši šis dialogs bez atbildēm mums raksturo Pilādzīti visdzīvāk. Te izpaužas viņa vientiesība, tiek raksturota viņa pļāpība, ka viņš prot runāt par visu, ka viņam par visām dzīves lietām ir savs noteikts uzskats, utt.

Piemēram:

Sveiki! Sveiki, zaļā jaunība!

A, paziņas! Ja mani neviļ acis – Olmaņi. Labvakar, saimniek, labvakar, saimniecīt! Vai man ceļš zem kājām? Trāpīji, saimniek. Uz kurieni jūs abi braukdami? Uz Rīgu? Tad jau laikam uz tirgu, redzu spainītis zem sola. Medus? Krējums? Krējumiņš . . . Uz mazdēla izvadīšanu dienestā? Vai tad viņš jaudās visu izēst, līdzī jau neņems. (. . .) (66)

Ko es redzu, tur vēl viens tāds kā pazīstams ģimītis? Felšerīte! Uz kurieni braukdama? Ak, tikai pavadīt! (. . .) (67)

Uf, karstumiņš te ir gan, taisni elpu ņem ciet! Piekurinājuši kā Āfrikā. Vai jums, jaunais cilvēk, nemaz nav karsti ar pižuku? Kā goda vārdiņš? Jāzeps? Traktorists? Kārtīga šepete. (. . .) (69)

Jaunkundzīt, Liesmiņ, tagad jūsu kārtā. Nedzerat? Kas tad nu pa desām? Visi mākslinieki dzer. Kāpēc jūs ne? Tāpat? Ja tā padomā, tādas jau ir tās sievietes: vai viņas kaut ko dara vai nedara, viņas nekad nezina, kāpēc dara vai nedara . . . (73) utt. utt.

Pilādzītis ir attēlots tik izteismīgi, ka latviešu literatūrā viņš, domājams, iekaros tikpat nozīmīgu vietu kā "Mērnieku laiku" tēli.

9. R. Ezera vairākkārt uzsvērusi, ka Rūdolfis Blaumanis un Jānis Jaunsudrabiņš pieder pie viņas visvairāk cienītajiem latviešu klasiķiem. Bet tiklab Blaumanis, kā arī Jaunsudrabiņš dialogu izmanto pavisam citādāk nekā R.Ezera.

"Raudupietē" Blaumanis ar dialogu palīdzību lasītāju iepazīstina ar trim galvenām personām. Dialogā izpaužas Raudupietes jūtas pret Kārli, kā arī Kārļa nebēdība, kad viņš Raudupietes vīra bērēs uzlūdz Raudupieti dejojot. Dialogos Blaumanis arī parāda, cik veikli Raudupiete ar neistu tielēšanos spēj no aizstāvjiem izvīlināt priekšlikumu, kas viņai pa prātam. Arī noveles konflikts sakarā ar Matīsiņu atklājas dialogā.

Blaumaņa dialogiem ir liela līdzība ar drāmu. Lai cik nenozīmīgi iespraudumi tie liekas sākumā, tie tomēr sniedz lasītājam galveno informāciju, dialogs arī kāpina un saasina konfliktu. Dialogos piedalās tikai personas, kas risina konfliktu.

Noveli "Andriksons" Blaumanis iesāk ar 10 lpp. garu dialogu, ko pārtrauc tikai īsi paskaidrojumi, gluži tāpat kā autora norādījumi drāmas darbā. Pašās beigās, kad Andriksons, bēdu un nožēlu satriekts, negrib pat vairs ne ar vienu runāt, pilnīgi nenozīmīgā dialogā atklājas fakti, kas Andriksonā atkal izraisa cerības: bērni nav sadeguši, barons tos atradis. Barons uzliek Andriksonam roku uz pleca, bet Andriksons aiz vainas, kauna, laimes un nelaiemes izjūtas sabrūk barona priekšā un saka:

— Ne tā, — sit mani, es esmu suns.

— Ko?

Viņi saskatījās. Barons atrāvās atpakaļ.

— Es biju . . . es esmu . . .

— Andrikson! barons iekliedzās, saņēmās ātri un atkārtoja sāpīgi:

Andrikson, Andrikson!

Šajā aprautajā dialogā izteikts viss. Barona glāsts Andriksonam sāp vairāk nekā sitiens, un barona izsauciens "Andrikson!" iekļauj visdziļāko vilšanos.

"Nāves ēnā" dialogam ir cita nozīme. Nelaiemes cēloni lasītājs uzzina jau pirmajos teikumos, un pirmais dialogs parādās tikai otrajā lappusē. Tam ir psiholoģisks pamats, jo pirmajā izbilī cilvēks ir kā paralizēts, nespēj runāt. Tikai tad, kad bailes sāk rīmties un rodas atslābuma brīži, var sākt mēģināt kaut ko pateikt.

Zīmīgi arī, ka pirmais dialogs rakstīts vēlējuma izteiksmē: pēc nelaimes, kad prāts atkal sāk darboties, pirmā doma ir, "kā būtu bijis, ja mēs būtu rikojušies tā un nevis tā". — "Vai tu tad vēl nebūtu varējis aizpeldēt līdz malai?" Birkenbaums ieprasījās.

Nākamajos dialogos sāk izcelties raksturi, nelaimē cilvēki parāda savu isto dabu. Grīntāls, lai gan skaidri zina, ka nelaime liela, mēģina ar optimistiskiem stāstiem zvejniekos uzturēt možu garu. Līdz ar jaunām cerībām zvejnieki sāk tērgāt, pat jokoties. Bet, kad vecais Dalda ieminas, ka arī agrāk zvejnieki esot pazuduši bez vēsts, atgriežas izmisums un klusums. Dialogs pilnīgi apstājas. Vēlāk dialogi parādās viļņveidīgi, tieši tāpat, kā cerības nomaina izmisums. Šeit izceļas Blaumaņa dziļi izjustā cilvēka psiholoģija ne tikai ar to, ko cilvēks nelaimes brīdī saka, ar katru vārdu sevi raksturojot, bet arī ar to, ka d kas tiek teikts.

Kāda ir galvenā atšķirība starp R. Blaumaņa un R. Ezeras dialogiem?

Starpība ir jau personāžā. Blaumaņa tēli ir smaga darba strādātāji, kas to pašu intensitāti iegulda jūtās kā fiziskā darbā. Tiem nav laika nodarboties ar zemdegām. R. Ezeras "Zemdegu" tēli ir "viegla" darba strādātāji, un mērenā labklājībā tiem ir laika diezgan urbties sevi, sevi analizēt. Blaumanis dialogos attēlo izšķirīgus brīžus dzīvē. Pats dialogs ir skops un stilizēts, katrs vārds ir līdz pēdējam sīkumam pārdomāts, katrai zilbei ir īpaša nozīme. "Zemdegās" R. Ezerā attēlo ikdienas mirkļus, apstādina laiku, ļauj katram tēlam šos mirkļus izdzīvot līdz beidzamam sīkumam. Dialogam nav "blaumaniskās" dinamikas, bet toties ir "ezeriskais" patiesīgums.

Beidzot varam jautāt, kādas ir dialoga galvenās iezīmes Jāņa Jaunsudrabiņa romānā "Jaunsaimnieks un velns"? Jaunsudrabiņa dialogi saplūst ar vēstījumu, tie ir tikai cits episka stāstījuma paveids. Dialogi stilizēti un ļoti bieži gari. Tie lasītāju iepazīstina ar noteiktām situācijām, kā arī koncentrēti un dzīvi

informē par zināmiem notikumiem. Bet ļoti bieži Jaunsudrabīņš saviem tēliem tieši dialogos liek izteikt viņu dzīves uztveri, pārspriest politiskos uzskatus un filozofēt. Tajos parādās arī psiholoģiskais moments. Piemēram, jo vairāk pasliktinās satikšana Krasta ģimenē, jo retāki un isāki kļūst dialogi. Katrs ir nodarbināts ar savām pārdomām, nav vairs nekā, par ko runāt ar savu tuvāko. Tieši tāpat kā R. Ezeras "Zemdegās", arī šais vietās izceļas noģiedamā runa.

Ar augšējiem piemēriem vēlējos parādīt, kā personāža runa, īpaši dialogs, rakstniekam paver neizsmeļamas iespējas veidot savu stilu, un cik ārkārtīgi daudzveidīgas ir šīs iespējas.

R. Ezera ir vairākkārt uzsvērusi, ka psiholoģija ir viņas daiļrades galvenā jēga. Lai psiholoģiski pareizi attēlotu ikdienu, rakstniece liek saviem tēliem izdzīvot ikdienu, un tikpat sa-raustītu un pretrunīgu pilnu viņa to attēlo. "Zemdegās" domas attēlotas plūstošas, tā, kā tās nāk un iet, nevis pēc gramatikas vai loģikas likumiem, un šai valodas plūdumā saplūst laiks ar tēlu raksturiem, viņu dzīvi un domām. Izmantojot visus personāža runas veidus, savijot tos citu ar citu tā, ka reizēm vēstījums nonāk otrā vietā, R. Ezera ir atradusi īpatnēju sintēzi, kā ar valodas starpniecību parādīt gruzdošu dvēseli – cilvēka zemdegas.

Tīri dabiski, ka šāds dažādo valodisko līdzekļu savijums ir ļoti interesants, bet, piemēram, tulkotājam sagādā milzu grūtības. Tulkotāja V. Dorošenko liecina:

"Viņa ir lieliska stiliste, kas jūtīgi uztver laiku. Ezera vēstījuma mākslinieciskā struktūrā cenšas iekļaut visus leksikas slāņus, praktizē sarežģītu sintaksi un – kas tas galvenais – prot panākt stilistisku vienotību un nobeigtību. Ezeras darbus tulkot ir ļoti interesanti, taču grūti."¹⁰⁾

NORĀDES

- 1) Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika II. Rīgā 1962, 884-912
- 2) Birger Liljestrand, Tal i prosa. Umeo 1982
- 3) Regīna Ezera, Zemdegas. Fantasmagorija. Rīgā 1977
Iekavās liktie cipari aiz citātiem norāda lappuses attiecīgajā pieminētajā darbā.
- 4) K. Milenbahs & J. Endzelīns, Latviešu valodas vārdnīca IV. Rīgā 1929-32, 708
- 5) Latvju Enciklopēdija. III. Stokholmā 1953/55, 2784
- 6) Bronislavs Tabūns, Raksturs latviešu prozā. Rīgā 1978, 102-103
- 7) Latviešu literārās valodas vārdnīca II. Rīgā 1973, 520 (s.v. fantasmagorija)
- 8) Bronislavs Tabūns, Regīna Ezera. Rīgā 1980, 76
- 9) Turpat, 14-15
- 10) Turpat, 217.

MĀRTIŅA ZĪVERTA LUGAS "TVANS" IZRĀDES ZVIEDRIJĀ

1982. gadā mirušais režisors un aktieris Osvalds Murjānis intervijā Jurim Kronbergam (1983. g. ZAROS, 13. lpp.), pieminot "Tvana" izrādi, bija kļūdinājies, piedēvēdams Bendes lomu Strautmanim.

Īstenībā šis 1949. gada beigās sarakstītās lugas pirmizrāde notika Stokholmā 1950. gadā, kurā galveno (Bendes) lomu tēloja pats autors. Režiju vadīja Jānis Ģērmanis, kas tai laikā bija ieradies Zviedrijā no Vācijas un spēlēja arī meistara Valdemāra lomu. Pārējās lomas veica Ilze Dziļleja, Zenta Ore un Ervins Grīns.

Stokholmā notika divas izrādes – 25. martā un 1. aprīlī – abas Stokholmas Vecpilsētā. Telpas bija ļoti piemērotas, jo arī lugas darbībai jānotiek kādā pagrabā gaisa uzlidojuma laikā.

Teātrinieki ar šo izrādi viesojās arī pāris citās Zviedrijas pilsētās – Upsalā un Vesterosā.

Skatuves personāls "Tvanā": otrajā rindā pa labi – autors Mārtiņš Ziverts.

Laura (Zenta Ore) un meistars Valdemārs (Jānis Ģērmanis)

Gerda Naudiņa

SENĀS PARAŽAS RĪGĀ

20. gadsimteņa sākumā

Gerda Naudiņa (1903-1980) bija dzimusi rīdziniece un bērnu dienas pavadījusi Rīgā un Rīgas jūrmaļā. "Zaru" iepriekšējos numuros publicētas viņas atmiņas par ģimenes un gadskārtu svētkiem Rīgā.

ZIEMSVĒTKU TIRDZIŅŠ RĪGĀ

Kas gan būtu bijusi ziema ap Ziemsvētkiem, decembris un janvāris bez Ziemsvētku tirdziņa! Manā bērnībā to sauca par "jārmarku" (vāc. Jahresmarkt). Atceros tirdziņu Esplanādes laukumā un vienu vienīgu reizi arī Rātslaukumā. Gar katedrāles pusi Esplanādē sacēla vairākas rindas pamatīgu būdu. Uzstādīja arī karuseli. Karuselis bija ar skaistiem pērļu izšūtiem aizkariem gar jumtu, ap vidusstabu "drausmīgi skaistas" gleznas, piem., "Etnas izvirdums", "Kuģa bojāeja", bet arī idilliski dabas skati ar mīlas pārišiem, ar bērniem, kas lasa ogas, un tml. Sēdēt varēja vai nu kariatēs ar gulbi priekšgalā, vai kamanās, vai jāt uz koka zirgiem, kas stāvēja blakus pāros un šūpojās. Jāt varēja arī uz lauvas, zilona, gulbja. Vēlākos laikos varēja sēdēt automobili un pūst taurē, vai arī zvanīt ugunsdzēsēju auto zvanā. Mūzika bija skaļa un pļerkšķīga. Griezīgas skaņas plūda pāri visam laukumam. Meldijas bija veci valši, piem., "Über den Wellen", "Slidotāju valsis" un visādi marši. Karuseli iedarbināja ar motoru, reizēm arī pāris vīru, kas vidusstaba plašajā iekšienē, riņķu ejot, stūma garu kārti. Pie karuseļa stāvēja rindā puikas, kas toreiz ietilpa "ielas puiku" kategorijā. Viņi pieteicās griezt karuseli. Brauciens maksāja 5 kapeikas. Puikas varēja vienu reizi vizināties par velti, ja piecas reizes bija stūmuši karuseli. Gribētāju nekad netrūka! Figūras, uz kurām jāja, bija koka, un istenībā tie bija mākslas darbi, jo bija ar roku grieztas un krāsotas.

Bija arī "lielgabala fotogrāfi", kas "uz ātro" uzņēma bildes. Viņiem netrūka izdomas: varēja fotogrāfēties vai nu ar aizmugurē trakojošu

jūru, kur vilņi šķēlās pret klintīm un kāds kuģis gāja bojā, vai arī uz Kartagas drupām, vai arī skaistā pilāru zālē ar velvētiem gries-tiem. Varēja arī sēdēt kamanās, karietēs, laivās un – pēdējā laikā – lidmašīnā. Tie, kas fotografējās, stāvēja aiz kulisēm un izbāza galvas pa finieri izgrieztiem caurumiem. Uz bildes tad izskatījās tā, it kā lidotu mākoņos virs baznīcu torņiem. Šie "lielgabalu fotogrāfi" darbojās tikai pēc Pirmā Pasaules kara, ne manā bērnībā.

Būdās cepa vafeles, kas bija saldas un trauslas, satītas turziņā un pildītas ar putu krējumu tādā veidā, ka katrā turziņas galā ieslīrcināja 1 - 2 cm putu krējuma.

Tad vēl vārija eļļā kaut kādus pirāgus. Viss laukums oda pēc eļļas, smaka sūcās arī drēbēs, ja ilgāk pastāvēja pie būdas.

Vēl pārdeva cukura vati, ko uzpūta lielos apmēros. Tā bija balta vai sarkanīga. Bez tam bija vēl ābolu stendi, arī būdas ar Austrumzemju gardumiem: halva, sezamstandziņas. Netrūka arī vietējo saldumu – varēja dabūt konfektes ("bombongas"), garas lipīgas standziņas raibos papiros, "knallbombongas", skābās konfektes (astoņas par 1 kapeiku), četrkantainās "Carskij" konfektes, arī lielas piparkūku sirdis ar bildīti virsū (vai nu ar eņģelīti, vai meitiņu ar neaizmirstulēm, vai zēnu uz jājamā zirdziņa). Visi šie gardumi bija zemas kvalitātes.

Bija bodes ar kalendāriem, grāmatām un pastkartēm eglīšu rotājumam. No bērnu dienām atceros arī būdas ar labām rotālietām; tās bija koka un īstenībā daiļamatniecības ražojumi, ko pārdeva krievu "kustarņiki". Rotālietiņas bija iedarbināmas: divi vecīši zāģēja, lācis kāvās ar zemnieku, divi sita ar veseri, putniņš baroja mazuļus līdzā vai cāliši uz dēļa knābājās.

Vēlākos gados koka lietiņas bija daudz zemākas kvalitātes: no krāsota finiera – papagailis šūpojās stangā, klauns ligojās līdztekās vai vingrojās šūpolēs. Bija arī skārda lietiņas, piem., mērkaķis rāpās pa auklu.

Pie šiem "kustarņikiem" mums katru gadu pirka mazas dakšiņas, nazišus un karotītes. Tās bija zaļgani-dzelteniģi-brūnas un izveidotas no raga. Mēs bērni tās lietojām ēdot, kamēr vēl nepratām apieties ar īstiem galda piederumiem.

Tur tika pirkti arī virtuves naži un dakšiņas ar melniem koka spaļiem un spožām misiņa kniedēm. Ziemsvētku tirdziņā pirkām arī brīnumsvēcītes un "pistongas" puiku rotaļu revolveriem.

Tirdziņā lielā vairumā pārdeva aukliņā raustāmus ķiparus ("hampelmaņus"). Tie bija no papes un dažādos lielumos, cits tik liels kā mazs bērns. Šie ķipari tika ražoti mājās, izgriežot daļas no raibām loksnēm, kas bija drukātas pēc vecveciem paraugiem. Šis loksnis ievada no Vācijas. Toreiz visa Eiropa tika apgādāta ar "Neu-Ruppiner Bilderbogen". Rakstāmlietu veikalos tos varēja šad tad sameklēt arī vēlākos gados. Mēs mēdzām Jūrmalā ar tām greznot kāpņu telpas un "mazās mājiņas".

Latvijas laikā tirdziņam pazuda vecais šarms. Gar malām nostādīja smagos auto, no kuriem tad blāvēji, rikles plēšot, piedāvāja precī. Bieži vien tie bija jauni žīdi, kas lauzītā latviešu valodā izkļiedza, ko visu tikai var dabūt par vienu latu. Viņi meta veikli no vienas rokas otrā visādus niekus — lētas ziepes, zīmuļus un tml. Viņu teiciens "Un tas viss par vienu latu! Bet — tas vēl nav viss! Klāt nāk vēl 'vien fein tāfel blokšoklād'!" bija toreiz Rīgā spārnots izteiciens. Vēlākos gados tirdziņā pārdeva arī desīņas. Manā bērniībā "jārmarkā" tādu nebija.

Tirdziņu Rātslaukumā atceros tikai vienu reizi, Latvijas laikā. No mūzikas bijām vai kurli palikuši, un visa mūsu māja visos stūros bija piesūkusies ar cepamās eļļas smaku.

Mans tēvs gan atcerējās, ka tādas "jārmarkas" bijušas jau šad tad pirms mana laika.

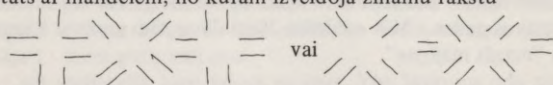
VĀRDA DIENU SVINĒŠANA RĪGĀ UN RĪGAS JŪRMALĀ

Vārda dienas tika ievērotas, bet svinētas drusku vienkāršāk nekā dzimšanas dienas. Bija pieņemts, ka dzimšanas dienās viesus uzaicināja, bet vārda dienās varēja nākt visi, kam vien patikās.

Vārda dienās nesa arī dāvanas, tomēr ne tik daudzas kā dzimšanas dienās. Mūsmājās "godabērns" (kā mēs teicām) no rīta tika modināts ar mūziku. Kamēr bijām mazas, māmiņa modināja mūs ar kādu jautru klaviergabalu. Vēlāk mēs, māsas, pašas spēlējām "štenķinus" (Ständchen). Pēdējos gados izmantoja arī gramofona mūziku.

Brokastu galds bija glīti klāts, ar puķēm un obligāto dzeltenu klinģeri vidū. Dega arī kāda svece. Krēsls bija apvīts ar "landi" – brūkleņu mētru vītņi. Šis "landes" pirka gatavas tirgū; ar tādām tirgojās arī sieviņas, kas sēdēja ielu stūros. Šaurāka "lande" vijās arī ap klinģeri.

Vēlākos gados klinģera vietā stājās mazāks vainagveida cepums, kas atļāva galdu gaumīgāk uzklāt pēcpusdienas kafijai. Klinģeris bija izrotāts ar mandelēm, no kurām izveidoja zināmu rakstu

veidā. Klinģera "caurumos" lika svaigas puķītes. Vārda dienās pieņāca arī apsveikuma kartītes.

Dāvanas bija visparastāk šokolādes kārbīņas, puķes un grāmatas.

Vakarā jaunieši dejoja. Sākumā deju mūziku uz klavierēm spēlēja t.s. "klaviertantiņa", ko ieaicināja pret samaksu un kas parasti bija kādā ģimenē vienmēr tā pati spēlētāja. Vēlākos gados parādījās gramofons, arī ar skaņu pastiprinātāju.

Majoru jūras paviljons Rīgas jūrmalā

Vasaras vienmēr pavadijām Jūrmalā, Majoros. Tur vārda dienas mēdzām svinēt dārzā, kur saklāja garus galdus. Vienmēr arī durvis appušķoja ar "landēm" vai ar lieliem zaļiem zariem un meijām, un izkāra karogu. Vakarā dārzā dedzināja lampiņonus.

Vasarā Majoru tirgū bija liela svinēšana Annām, Martām, Marijām, Kristīnēm. Viņu tirgus būdiņas bija appušķotas vītņem, puķu krūšķēniem (buķetēm), karodziņiem, lampiņoniem. Neliels mūzikas orķestris ("prāģeri") visu rītu staigāja pa tirgus laukumu un pūta maršus, kā arī "Lai dzīvo sveiks!" Godabērni pacienāja muzikantus ar "selķiniem", un arī pašas "uzņēma uz krūts". Šos orķestrus šad tad sarunāja arī vasarnieku apsveikšanai viņu goda dienās. Tad muzikanti ieradās vasarnīcās jau agri no rīta; parasti "štendķins" sākās ar "Teici to Kungu".

NEDEĻAS DIENAS

Ar nedēļas dienām agrāk saistījās dažādas paražas un ticējumi.

P i r m d i e n ā parasti nekad neuzsāk jaunu darbu, nepāriet jaunā dzīvoklī, nebildina, nesaderinās, nelaulājas, neiet pie ārsta.

Pirmdienā mazgā veļu. Pirmdienas ēdiens ir kāpostu zupa ar pankūkām.

O t r d i e n ā der sākt darbus: tie labi veicas, cepumi izdodas.

T r e š d i e n a s vakaros neārstējas. Šo vakaru sauca par "pus-svēti".

C e t u r t d i e n ā pāriet jaunā dzīvoklī, uzsāk ceļojumu, rīko kafijas. Šis dienas vakars ("Piektdienas vakars") sevišķi izdevīgs mājas ārstniecībai, pūšļošanai, buršanai. Tanī vakarā "sēja dzirksti/džerksti": jaunākais bērns apsien slimajam loceklim sarkanu vilnas dzīparu, un sieviņa-vārdotāja trīs reizes prasa: "Ko tu sieni?" Atbilde: "Džerksti sienu". Vārdotāja: "Sien, sien, ka vari piesiet!"

Zaļajā Ceturtdienā ēd kaut ko zaļu, piem., špinātus.

P i e k t d i e n ā ēd zivis.

Lielajā Piektdienā siltu ēdienu nemaz negatavo.

Die Landstrasse

S e s t d i e n ā apkopj dzīvokli, uzpoš sētu un dārzu, saliek traukos svaigas puķes.

Sestdienas ēdiens ir miežu biezputra ar saceptu speķi un sipoliem.

S v ē t d i e n ā nestrādā, nemazgā veļu. "Baznīcas laikā" izturas klusu, bērni nedrīkst ne dziedāt, ne svīpot.

Svētdienā dzimst laimes bērni. Šo laimi vēl kāpina piedzimšana Zelta svētdienā, t.i. svētdienā pirms Ziemsvētkiem. Pazīnu ģimeni, kurā meita un vēlāk arī dēls bija dzimuši Zelta svētdienā. To uzlūkoja par kaut ko sevišķu. Turpretim pirmdienā un sestdienā dzimušie bērni nav īsti laimīgi. Sestdienā dzimušiem daudz jāstrādā.

Čakli un darbīgi cilvēki dzimst ceturtdienās; viņi arī daudz ceļo. Turpretim piektdienā dzimušie ir devīgi un sirsnīgi.

Vispār, rītos dzimušie ir čakli un strādīgi un vēlākā mūžā izveidojas par rīta cilvēkiem.

No gadskārtu dienām īpaši ticējumi saistījās ar Sveču dienu februārī, Ģertrūdes dienu martā un Jūrģiem 23. aprīlī: Sveču dienā meitenēm grieza matus, lai bizes augtu taisnas un biezas kā sveces. Ģertrūdes dienu 17.martā sauca par "kukaiņu Māru" vai "kukaiņu dienu", kad pamostas visi kukainīši. Jūrģos mēdza laukos mainīt darba vietu, pilsētā pārceļās uz jaunu dzīvokli.

BĒRES

Aizgājušos manā bērņībā un jaunībā bieži izvadīja no mājām, īpaši Jūrmalā, turpretim Rīgā – no kapličas. Mans vectēvs mira Rīgā, saļima uz ielas. Viņu atnesa ekspreši ar savu nesamo grozu, kas bija domāti arī slimnieku transportam. Šādus grozus bieži redzēja. Grozs bija pīts, garens, uz diviem līdzteku stieņiem, ar tumšzilu aizkaru galvgalī, kas bija augstāks. To nesa uz pleciem četri ekspreši, tukšu – divi. Vectēvu iezārkoja mūsu dzīvokli un novietoja mūsu t.s. zālē. Pēc iezārkošanas es nolasīju kādas piemērotas dziesmas no dziesmu grāmatas. Radi un draugi no aizgājušā nāca atvadīties ar puķēm. Vecmāmiņa vēl ilgi vakarā sēdēja pie vaļējā šķirsta. Nakti es pārgulēju tai pašā istabā, dīvānā, jo man bija žēl atstāt mūsu tik iemīļoto vectētiņu vienu. Otrā dienā šķirstu aizveda uz Jūrmalu, kur tas vēl vairākas dienas bija novietots verandā, jo bija vēls rudens. Nāca paziņas un kaimiņi ar ziediem, noskaitīja lūgšanu un pakavējās kādu laiciņu. Vectēvs bija ietērpts garos svārkos, baltu kakla saiti; rokas bija sakrustotas, rokās roze.

Bērēm tika iespiestas dziesmu lapiņas. Mans vectēvs bija pats savai izvadišanai pēc pazīstamu un piemērotu korāļu meldijām jau agrāk sacerējis tekstu. Šīs dziesmas tad dziedāja. Dārzs bija izkaisīts baltām smiltīm un skujām; ap šķirstu degošas sveces. Spoguļus aizklāja baltām drānām. Esmu dzirdējusi sakām, ka nav labi, ja aizgājušais kādā spoguļī saredzams – tad vēl kādam drīz jāmirst. Iela mājas priekšā bija nokaisīta skujām, arī ceļš uz kapiem nokaisīts baltām smiltīm vai ar zāģu skaidām un egļu zariņiem. Mājās izvadīja mācītājs. Tad braucām uz Dubultu kapiem. Mācītājs brauca pa priekšu. Šķirstu vilka divi zirgi, iejūgti īpašos melnos t.s. "liķu ratos", gar malām gāja melni tērpti nesēji. Vecmāmiņa brauca ar manu tēvu. Aiz šķirsta gāja tuvinieki – abas meitas, mazmeitas, tad pārējie radi, labi draugi. Kapos vaļējā kopiņa bija izlikta ar egļu zariem. Kapos runāja mācītājs, tika dziedāts. Katrs iemeta trīs sauļas smilšu, kapu aizbēra, sakārtoja, tika noliktas puķes un vai-

nagi. Man bija neliels pašdarināts vainags. Parasti dienā pēc miršanas, no rīta, ilgi zvanīja Dubultu baznīcas zvani. Zvanīja arī bērū dienā, īpaši tad, kad šķirstu veda garām baznīcai. Kapsētā bija neliels zvans pie kapličas.

Pēc bērēm brauca no kapiem mājās ormaņos. Mājās bija sanākuši radi, draugi un kaimiņi. Deva kafiju, pīrādziņus, dzeltenmaizi. Aizgājēja piemiņai sākumā iztukšoja glāzi. Piederīgie bija tērpušies melnās drēbēs. Vecmāmiņai, manai mātei, viņas mātai un man bija pabiezi melni plīvuri, ap piedurkni sēru lente. Mēs jaunie gan sēru drēbes ilgi nevalkājam.

Otrā dienā mēs visa ģimene atkal gājām kapos. Drīz pēc bērēm baznīcā aizlūdza par aizgājušo. Tai svētdienā tad arī visi piederīgie gāja baznīcā. Par tuviniekiem aizlūdza arī iesvētībās un laulībās. Aizgājušos pieminēja arī viņu piecu un desmit gadu nāves dienā.

Kapus vispār labi apkopa. Laukumiņu ap kapu kopiņu vienmēr uzgrāba rakstā, bieži vien izkaisīja baltām smiltīm. Diezgan daudzus krustus bija ievietots aizgājēja fotoattēls porcelāna plāksnītē. Izglītotākās ģimenes to gan nedarīja. Vispār kapos nebija sevišķi lielu pieminekļu vai krustu, bet skaisti koki un daudz puķu. Dubultu kapsētā atdusējās latvieši un vācieši, bet pareizticīgiem bija savi kapi, tāpat ebrejiem savi nelieli kapi. Nosaukums "Aiz žīdu kapiem" toreiz tika lietots kā visiem pazīstams vietas apzīmējums. Kapos sargājās kaut ko noplūkt un nest mājās, lai neatnestu skumjas un bēdas. Bērni nedrīkstēja kapos skraidīt un klaiņot, nedz arī skaļi sarunāties. Kapos arī nekad nenāca tukšām rokām – ja no pašu dārza nevarēja paņemt līdz kādu ziedu, tad pa ceļam saplūca kādas puķītes, vai arī mežiņā nolauza kādu zariņu, ko uzlikt uz kopiņām. Apciemojot kapus, apkopa un appušķoja arī radu un draugu kapu kopiņas.

SATURRĀDIS

ARIADNE ZAĻINSKA VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	Krišjānis Barons (grafika)6 "Pēterburgas Avīzes" un Krišjānis Barons7
ERNESTS DINSBERGS	Vēstule (1894) par radu rakstiem30 Krišjāņa Barona Dainu skapis (attēls) .40
INDRA AVENA JĀNIS KRĒSLIŅŠ, jun.	Divdabju konstrukcijas tautasdziesmās41 Latviešu tautasdziesmu un latīņu dzejas saskare.57
GUNĀRA PRIEDES	"Zilā" un libiešu teika par zilajām govīm . .73
OTRĀ LATVIEŠU LIELFILMA	"Aizsprosts" 1940. Intervijas ar IEVIŅU (ZENTU ZOMMERI)82
AIJA PRIEDĪTE	Personāža runa Reģinas Ezeras "Zem- degās"99
MĀRTIŅA ZĪVERTA	LUGAS "Tvans" IZRĀDES ZVIEDRIJĀ125
GERDA NAUDIŅA	Senās paražas Rīgā 20. gadsimteņa sākumā127

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308071371

12.

2008-3
┌ 377